

”SE TUO TAIDETTA LÄHEMMÄS IHMISTÄ”

Visual Thinking Strategies -menetelmä ja kulttuuriosallistumisen edistäminen Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeessa

Veera Ruotsalainen

Pro gradu -tutkielma

Sosiologia/

Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2018

TIIVISTELMÄ

”SE TUO TAIDETTA LÄHEMMÄS IHMISTÄ”

Visual Thinking Strategies -menetelmä ja kulttuuriosallistumisen edistäminen Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeessa

Veera Ruotsalainen
Sosiologia/kulttuuripolitiikan maisteriohjelma
Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Ohjaaja: Mikko Jakonen
Kevät 2018
Sivumäärä: 85 sivua + liitteet 9 sivua

Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella Visual Thinking Strategies -menetelmän mahdollisuuksia kulttuuriosallistumisen edistämisen välineenä. VTS on yksinkertainen, keskusteluun perustuva matalan kynnyksen kuvataiteen tarkastelun menetelmä, joka ei vaadi osallistujilta aikaisempaa tietoa taiteesta ja jossa edetään osallistujien lähtökohdista.

Laadullisessa tutkimuksessa tarkastellaan kulttuuriluotsien ja kansainvälisten opiskelijoiden kokemuksia menetelmästä Jyväskylän taidemuseon Sata vuotta, tuhat tulkintaa - yleisöyhteistyöhankkeessa. Tutkimuksen aineisto muodostuu ryhmien toimintaa seuraamalla kerätystä etnografisesta havaintoaineistosta, sekä osallistujille lähetetyn kyselyn vastauksista, jotka toimivat tutkimuksen pääaineistona. Aineiston analysointimenetelmänä käytetään sisällönanalyysiä.

Tutkimustulokset osoittavat, että osallistujien kokemukset VTS -menetelmästä olivat hyvin positiivisia. Menetelmän periaatteet nähtiin käyttökelpoisena ja helppona taiteentarkasteluvälineenä. Menetelmän avulla taidekokemuksista tuli merkityksellisempiä ja menetelmän myötä taidemuseoihin suhtauduttiin entistä suuremmalla mielenkiinnolla. Osallistujista kulttuuriluotsit ja taidemuseon työntekijät/harjoittelijat näkivät menetelmän hyödyllisenä yleisön osallistamisen välineenä, luotsitoiminnassa tai erilaisissa opetustilanteissa. VTS -menetelmän mahdollisuudet uusien yleisöjen kulttuuriosallistumisen edistämisen välineenä näyttäytyvätkin tutkimuksessa erityisesti kulttuuriluotsitoiminnan kautta, jossa menetelmä voidaan opettaa edelleen niille, joilla on haasteita osallistua taiteeseen ja kulttuuriin.

Tutkielman tuloksista voidaan päätellä, että VTS -menetelmän käytössä on potentiaalia erilaisten yleisöjen kulttuuriosallistumisen edistämiseen, mutta sen käyttöönsaaminen vaatisi lisää menetelmän opetusta erilaisille ryhmille, etenkin jos halutaan tavoittaa ei-osallistujia.

Avainsanat: kulttuuriosallistuminen, kulttuuriosallistaminen, Visual Thinking Strategies, keskusteleva kuvantarkastelu, ”Sata vuotta, tuhat tulkintaa”

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja konteksti	1
1.2 Aikaisempi tutkimus	3
1.3 Tutkimuskysymykset	7
1.4 Tutkimuksen rakenne	8
2 KULTTUURIOSALLISTUMINEN, OSALLISUUS JA OSALLISTAMINEN	9
2.1 Kulttuuriosallistuminen	10
2.2 Osallisuudesta.....	14
2.3 Kulttuuriosallistuminen ja kulttuuripolitiikan kehitys Suomessa	18
2.4 Kulttuuriosallistuminen välineenä hyvinvoinnin edistämiseen?.....	20
2.5 Kriittinen katse kulttuuriosallistumisen edistämiseen.....	24
2.6 Yleisötyö kulttuuriosallistumisen edistämisen kontekstissa	27
3 TUTKIMUKSEN METODOLOGIA JA AINEISTO	31
3.1 Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeen esittely ja tavoitteet	31
3.2 Tuhat tulkintaa ja miten ne koottiin	34
3.2.1 Visual Thinking Strategies (VTS)	36
3.2.2 Teoriat VTS -menetelmän takana.....	37
3.2.3 VTS -menetelmä käytännössä	41
3.2.4 Menetelmän käyttö Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeessa.....	44
3.3 Etnografinen lähestymistapa	45
3.4 Aineisto	47
3.5 Aineiston analysoiminen	51
4 VTS -MENETELMÄN KOETUT MERKITYKSET OSALLISTUJILLE	53
4.1 Vastaajien esittely ja osallistuminen hankkeeseen.....	54
4.2 VTS -menetelmän omaksuminen	56

4.3 Kokemukset VTS -menetelmästä.....	58
4.3.2 Kuulluksi tulemisen kokemus ja vapaus omaan tulkintaan.....	63
4.3.3 Merkityksellisempi näyttelykokemus.....	64
4.4 VTS-menetelmän hyödyntäminen jatkossa.....	65
4.5 VTS-menetelmän koetut merkitykset ryhmittäin	68
4.5.1 Kulttuuriluotsit.....	69
4.5.2 Taidemuseon työntekijät ja harjoittelijat	69
4.5.3 Opiskelijat.....	70
5 KESKUSTELU.....	71
5.1 VTS-menetelmä kulttuuriosallistumisen vai -osallistamisen välineeksi?.....	71
6 PÄÄTÄNTÖ.....	76
LÄHTEET.....	77
LIITE 1: Kokemuksia VTS -menetelmästä -kyselyrunko.....	86

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja konteksti

”Mitä tässä kuvassa on meneillään?” -kysymys tuli tutuksi kymmenille osallistujille Jyväskylän taidemuseon *Sata vuotta tuhat tulkintaa* -hankkeessa keväällä 2017. Kysymys on osa *Visual Thinking Strategies* -menetelmää (VTS), joka oli keskeinen työkalu taidemuseon laajassa yleisöyhteistyöhankkeessa. Hankkeessa erilaisia ryhmiä kutsuttiin tulkitsemaan tulevan taidenäyttelyn teoksia moniäänisesti ja ryhmien VTS -tulkinat teoksista liitettiin myös osaksi näyttelyä. VTS -menetelmän avulla yleisöryhmiä osallistettiin taidenäyttelyn sisällöntuottamiseen samalla kun ryhmissä keskusteltiin suomalaisen kuvataiteen merkkiteoksista ja avattiin siten suomalaista kulttuuriperintöä.

Hankkeessa käytetty VTS -menetelmä on yksinkertainen taiteen tarkastelun menetelmä, joka ei vaadi osallistujilta ennakkotietoja tarkasteltavista teoksista tai taiteesta ylipäättään. Menetelmässä edetään osallistujien lähtökohdista ja se luottaa yksilön näkemiseen, yhdessä näkemiseen ja yhdessä oppimiseen kannustaen erilaisin tulkintoihin. (Itkonen 2016.) VTS -menetelmä perustuu keskusteluun ja osallistaa yleisöä taiteen tarkasteluun ryhmä kerrallaan. Ryhmän ohjaaja esittää tietyt avoimet kysymykset ja muodostaa vastauksista parafraaseja eli toistaa sisällön toisin sanoin käyttäen synonyymejä, yläkäsitteitä ja ehdollista kieltä. Ohjaaja ei kerro tietoja taideteoksista ja taiteilijoista eikä anna valmiita ajatusmalleja. Sen sijaan keskustelussa tarkastellaan teoksia katsomalla, sanallistamalla havaintoja ja kuuntelemalla jokaisen osallistujan ajatuksia. (Yenawine 2013; Itkonen 2016.) Suomessa, kuten muuallakin Euroopassa, Yhdysvalloissa kehitetyn menetelmän käyttö on vasta aluillaan, vaikkakin se kasvattaa suosiotaan koko ajan esimerkiksi taidemuseoiden yleisötyössä.

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan VTS -menetelmän mahdollisuuksia kulttuuriosallistumisen edistämisen välineenä kulttuuripolitiikan näkökulmasta. Tutkimus nojaa etnografiseen tutkimusstrategiaan, jossa havainnoinnin kohteena oli *Sata vuotta, tuhat tulkintaa* -hankkeen toteutusprosessi ja kahden hankkeeseen osallistuneen yleisöyhteistyöryhmän toiminta. Tarkasteltavat ryhmät olivat kulttuuriluotsit sekä kansainväliset opiskelijat. Tutkimuksessa tarkastelen näiden ryhmien kokemuksia VTS -menetelmästä ja puntaroin

osallistujien koettujen merkitysten kautta menetelmän mahdollisuuksia välineenä uusien yleisöjen osallistamiseen taiteen ja kulttuurin kentällä. Empiirinen aineisto koostuu havaintoaineistosta ja edellä mainituille ryhmille lähetetyn kyselyn vastauksista, joista jälkimmäinen muodostaa tutkimuksen pääaineiston.

Tutkimusasetelmaa taustoittaa yhtäältä kulttuuripolitiikan piirissä vallitseva intressi kulttuuriosallistumisen edistämiseksi ja toisaalta julkisrahoitteisten taidelaitosten paine osallistaa uusia yleisöjä toimintansa piiriin mahdollisimman paljon. Eri väestöryhmien taiteeseen ja kulttuuriin osallistumisen lisääminen on tullut yhdeksi suomalaisen kulttuuripolitiikan keskeiseksi strategiseksi tavoitteeksi (Lahtinen, Jakonen & Sokka 2017). Kulttuuriosallistumisen edistämistä perustellaan etenkin taiteen ja kulttuurin kaikki yhteiskunnan tasot läpäisevillä terveys- ja hyvinvointivaikutuksilla. Samalla myös taidelaitosten kuten taidemuseoiden yleisötyö tähtää yhä enemmän erilaisten yleisöjen löytämiseen ja osallistamiseen. Taustalla on valtion rahoittamien taidelaitosten huoli omasta jatkuvuudestaan, jota pyritään oikeuttamaan runsailla kävijämäärillä. Ydinongelmana on, että uusia yleisöjä on vaikea tavoittaa, jolloin taiteeseen ja kulttuuriin osallistujat ovat jokseenkin vakiintunut kävijäkunta.

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuudella tarkoitetaan kaikkien ihmisten yhdenvertaisia oikeuksia ja mahdollisuuksia kehittää itseään, käyttää taide- ja kulttuuripalveluja sekä osallistua taide- ja kulttuurielämään. Saavutettavuutta parantaviin toimiin velvoittaa yhdenvertaisuuslaki. (Lahtinen et al. 2017)

Tätä taustaa vasten olen kiinnostunut tarkastelemaan miten VTS -menetelmä voisi tarjota tukea kulttuuriosallistumisen edistämiseksi ja voiko taiteesta sen avulla tulla saavutettavampaa eri yleisöille. VTS on matalan kynnyksen menetelmä, joka tarjoaa paitsi yksinkertaiset välineet taiteen tarkasteluun, myös merkityksellisiä taidekokemuksia. Näin ollen menetelmän käyttäjällä on mahdollisuus saada taidemuseovierailusta kokemuksena enemmän irti ja tuntee osallisuutta kulttuuriin, mikä puolestaan saattaa edesauttaa kulttuuriosallistumista jatkossa.

Tämä pro gradu -tutkielma on toteutettu Jyväskylän taidemuseon toimeksiantona. Tutkimuksessa liikutaan taidekasvatuksen ja kulttuuripolitiikan välimaastossa. Tutkimuksen tarkoitus ei ole testata VTS -menetelmää, kyseenalaistaa sen periaatteita tai todistaa sen hyviä

vaikutuksia osallistujiin. Tutkimuksen ytimessä on hankkeeseen osallistuneiden kokemukset VTS -menetelmästä, ei niinkään hankkeesta yleisötyön muotona tai kulttuuriosallistumisen keinona sinänsä. Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hanke on hyvä esimerkki tyypillisestä taide- ja kulttuurilaitosten yleisötyön keinoista pyrkiä löytämään uusia yleisöjä ja kasvattamaan esimerkiksi taidemuseon kävijämääriä. Yleensä erilaiset taidelaitosten hankkeet perustuvat yleisön osallistamiseen silloin kun toimintaa järjestetään. Tässä hankkeessa osallistujat oppivat ikään kuin sivutuotteena VTS -menetelmän, joka kulkee mukana aina ja jossa sitä kautta voidaan nähdä mahdollisuuksia kulttuuriosallistumisen edistämiseksi osallistujien omista lähtökohdista.

1.2 Aikaisempi tutkimus

Tässä alaluvussa tarkastelen aikaisempaa kulttuuriosallistumista käsittelevää tutkimusta sekä kartoitan myös suppeasti aikaisempaa tutkimusta VTS -menetelmästä.

Osallistumista ja osallisuutta on tutkittu paljon taiteen ja kulttuurin näkökulmasta ja viime vuosina kiinnostus aihetta kohtaan on vain kasvanut. Tähän asti tuotettu tieto on kuitenkin varsin hajanaista eikä se kaikessa runsaudessaan jäsenny helposti hahmotettavaksi kokonaisuudeksi (Virolainen 2015a, 89). Kulttuuripoliittisesti osallistumisesta keskusteltaessa tarkastelussa ovat olleet esimerkiksi osallistumisen merkittävyys yksilölle, päätoimijat, osallistumisen hyödyt, osallistumisen esteet, eri osallistumuodot sekä osallistumiseen kohdistuvat mittaus- ja arviointitavat (Virolainen 2015a, 12–17). Kulttuuriosallistumisen vaikutuksien tutkimuksessa painopiste on nykyään siirtynyt yhä enemmän sosiaalisiin, ei-taloudellisiin vaikutuksiin, kun vielä 1980- ja 1990-luvuilla keskiössä oli taloudellisten vaikutusten mittaaminen. (Kalvina 2004, 47–49.) Osallistumisen teemat ovat näkyneet myös kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirjojen (2015, 2016) artikkeleissa ja tieteellisissä avauksissa.

Yksi kattavimpia kulttuuripolitiikan julkaisuja osallistumisesta on Kulttuuripolitiikan tutkimuksen edistämistätiön laaja selvitys *Kulttuuriosallistumisen muuttuvat merkitykset* (Virolainen 2015a). Selvitys antaa kattavan yleiskatsauksen osallisuuden, osallistumisen ja osallistumattomuuden käsitteiden jäsentymisestä tutkimuskirjallisuudessa sekä hahmottaa

julkisen kulttuuripolitiikan päämääriä ja keinoja kansalaisten osallistumisen edistämiseksi. Lisäksi selvityksessä kartoitetaan osallistumisesta, osallisuudesta ja osallistumattomuudesta taiteen ja kulttuurin kentällä tehtyä tutkimusta (Virolainen 2015a, 9).

Tyypillisesti kulttuuriosallistumisen tarkastelu on ollut kvantitatiivista tutkimusta. Tutkimus on pääasiassa keskittynyt tarkastelemaan vakiintuneisiin kulttuuri-instituutioihin ja kulttuuritapahtumiin liittyvää kulttuuriosallistumista. Erilaiset taide- ja kulttuurilaitosten kävijä- ja yleisötutkimukset ovat yleisiä. Niiden tavoitteena on selvittää, onko kulttuurilaitoksen yleisö se, jota markkinointiviestinnän keinoin on haluttu tavoittaa. Tällöin tarkastellaan kävijöiden sukupuolijakaumaa, ikärakennetta, koulutusta, aiempia käyntikertoja ja vaikkapa asuinalueita. Muut kysymyksenasettelut ovat liittyneet kävijöiden tyytyväisyyteen, viestinnän tarkoituksenmukaisuuteen sekä imagon ja brändin tutkimukseen. (Lindholm & Cantell 2011, 21–22.) Suomalainen yleisötutkimus vaikuttaa keskittyvän kuvailevaan, motivaatiota selvittävään, vaikutusta ja vaikuttavuutta tarkastelemaan tutkimukseen (Virolainen 2015a, 52).

Tarkasteltaessa kulttuuriosallistumiseen liittyvää tutkimusta, ei voi välttyä taiteeseen ja kulttuuriin liittyvästä hyvinvointidiskurssista, jossa taiteen ja kulttuurin merkityksellisyys liitetään niiden laajoihin terveys- ja hyvinvointivaikutuksiin.

Esimerkiksi Marja-Liisa Honkasalo ja Anu Laukkanen (2015) ovat tutkineet miten taiteen, kulttuurin ja hyvinvoinnin merkityksiä yhdistävissä Euroopan Unionin rakennerahastojen rahoittamissa projekteissa puhutaan taiteen ja kulttuurin vaikuttavuudesta osallisuuden ja yhteisöllisyyden edistäjänä. Tutkimusaineisto koostuu kolmen eri projektin loppujulkaisuista ja raporteista.

Mielestämme taiteen ja kulttuurin merkitystä yhteisöllisyyden ja osallisuuden lisääjänä voi hahmottaa jatkumona, jossa taidetoiminta yhtäältä auttaa osallistujia saamaan elämän syrjästä kiinni. Taiteen ja siihen osallistumisen merkitys nähdään tällöin sinänsä osallisuutta ja yhteisöllisyyttä luovana. Tällöin osallisuus määrittyy nimenomaan syrjäytetyksi tulemisen tunteen vastakohtana. Yhteiskunta erilaisine projekteineen voi tarjota mahdollisuuksia kokea osallisuutta, yhteisöllisyyttä ja vaikuttamisen mahdollisuuksia. Jatkumon toisessa päässä yhteisöllisyys voi olla suoranainen vaikutuksen ehto. Väliin mahtuu monta tapaa, mitä yhteisöllisyys ja osallisuus voivat hyvinvoinnin edistämisen kannalta merkitä. (Honkasalo & Laukkanen 2015, 34.)

Osallistumistutkimuksen tutkimusnäkökulma on myös vankasti ollut kulttuuripolitiikan hallinnon tavoitteiden mukainen: Tutkimusta toteutetaan edelleen pääsääntöisesti ulkoisesta näkökulmasta, sen sijaan, että kiinnitettäisiin huomiota tutkittavan yksilön näkökulmaan siitä, miten hän ymmärtää kulttuuriin osallistumisen. Osallistujien (ja osallistumattomien) omasta näkökulmasta tuotettu tieto on vielä verrattain vähäistä, mutta tutkijat ovat heränneet tiedostamaan tämän puutteen. Myös laadullista tutkimusta peräänkuulutetaan yhä enemmän.

Esimerkiksi Saara Moisio (2016) pohtii tieteellisessä avauksessaan ”mitä yleisön kokemuksiin keskittyminen voi tarjota kulttuuripoliittisen päätöksenteon tueksi tehtävälle tutkimukselle”. Moisio peräänkuuluttaa, että sekä taiteeseen ja kulttuurin osallistuvien että osallistumattomien ääni tulisi saada paremmin kuuluviin tutkimuksen keinoin. Hän ehdottaa uusia menetelmällisiä avauksia, joissa aktivoidaan tutkimukseen osallistujien luovuutta, mitä kautta esiin voi nousta osallistumattomuuden taustalla olevia asenteita ja kokemuksia. Osallistujien oma näkökulma yhdistettynä luovuuteen kyseenalaistaisi taiteeseen ja kulttuuriin liitettyjen yhteiskunnallisten hyötyjen mitattavuuden ja yleistettävyyden.

Riie Heikkilä (2016) on puolestaan kulttuurisosiologisessa tutkimuksessaan ei-osallistujien jäljillä. Hän tarkastelee kuinka kulttuurinen osallistumattomuus ja yhteiskunnallinen asema (koulutuksen, iän ja tulot huomioon ottaen) liittyvät toisiinsa 2000-luvun Suomessa. Tutkimus nojaa Pierre Bourdieun (1930–2002) ajatteluun, jonka mukaan ihmisten yhteiskunnallinen asema ja koulutustausta vaikuttavat heidän kulttuurin kulutukseensa. Sosiologiassa taiteen ja kulttuurin tutkimus on kohdistunut pääasiassa kulttuuripääomaan, kulttuurin kuluttamiseen ja elämäntyyllilliseen sosiaaliseen eriytymiseen. Myös kulttuurinsosiologinen tutkimus on perinteisesti perustunut kvantitatiiviseen tutkimustraditioon.

Kulttuuri-osallistumisen ja osallisuuden kysymykset ovat näkyneet jonkin verran myös suomalaisissa pro gradu -tutkielmissa. Esimerkiksi Rami Simelius (2017) Turun yliopistosta on tutkinut ihmisten sosiaalisuuden vaikutusta eri kulttuuritapahtumissa käymisen laajuuteen ja aktiivisuuteen Suomessa, käyttäen aineistona Tilastokeskuksessa kerättyä Ajankäyttötutkimusta vuodelta 2009–2010. Tutkimuksen mukaan suomalaisten sosiaalisuus on yhteydessä heidän kulttuurin kuluttamiseensa. Kulttuuripassiiviset ihmiset käyttävät keskimäärin vähemmän aikaa oman kotitalouden ulkopuolisiin sosiaalisiin suhteisiin, kun taas ahnaat kulttuuriharrastajat käyttävät keskimäärin enemmän. Tuloksissa havaitaan myös, että sosiaalisuus kasvattaa

todennäköisyyttä kuluttaa kulttuuria. Tutkimuksessa ehdotetaan sosiaalisen pääoman käsitteen korvaamista sosiaalisuuden käsitteellä, joka on sosiaalista pääomaa vapaampi sisällöllisistä rajoituksista, mutta sosiaalisia verkostoja pysyvämpi ilmiönä.

Heidi Jäntti (2017) Jyväskylän yliopistosta on puolestaan tarkastellut kulttuuripolitiikan pro gradu -työssään laadullisin menetelmin kulttuuriluotsitoimintaan mahdollisuuksia tukea luotsattavien osallisuutta kulttuurissa. Analysoimalla luotsattavien kokemuksia tutkimuksessa avataan kulttuuriluotsitoiminnan periaatteita, sen tämänhetkistä tilaa ja paikallisia toimintamalleja. Tutkimuksen mukaan kulttuuriluotsitoiminnassa on paljon potentiaalia luotsattavien osallisuuden tukemiseen kulttuurin avulla.

VTS -menetelmään liittyvää tutkimustietoa on tuotettu paljon jo sen kehittämisvaiheessa. Kerron menetelmän syntyvaiheista ja teoreettisista taustoista tarkemmin alaluvussa 3.2. VTS -menetelmän käyttöönoton jälkeen 1990-luvulta alkaen tutkimukset ovat pääsääntöisesti olleet pitkittäistutkimuksia, joiden tulokset ovat tukeneet aiemmin todettuja menetelmän vaikutuksia kuten kriittisen ajattelun ja visuaalisen lukutaidon kehitystä. Menetelmän toinen kehittäjä kehityspsykologi Abigail Housen on jatkanut VTS -menetelmään liittyviä tutkimuksiaan 1970-luvulta 2000-luvulle Yhdysvalloissa. Hänen ja Karin DeSantsin lukuisissa hankkeissa on vuosien varrella kerrytetty tietoa VTS -menetelmän vaikutuksista, kehitetty teoriaa ja tutkimustyökaluja entisestään (Housen 2002).

Suomessa Leena Peltola (2015) on pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut kriittisesti VTS -menetelmän taustalla olevia taide- ja oppimiskäsityksiä käyttäen aineistonaan menetelmän toisen kehittäjän museokasvattaja Philip Yenawinen (2003; 2011) kahta artikkelia, joiden aiheena on VTS -menetelmän avulla tarkasteltavien teosten valintaperusteet eri tasoille taiteentarkastelijoille. Peltolan mukaan artikkelit osoittavat hierarkkisen ja rajoittavan suhtautumistavan, jossa asiantuntijoiden asema korostuu ja valtaosa taiteesta rajautuu aloittelijoiden tarkastelun ulkopuolelle, koska heillä ei ole siihen vaadittavia taiteentulkintastrategisia taitoja.

Aija Jäppisen (2016) kasvatustieteen pro gradu -tutkielmassa puolestaan tarkastellaan VTS -menetelmän käyttäjien visuaaliselle lukutaidolle antamia merkityksiä. Tutkimuksen tulokset osoittivat, että visuaalisuudella ja visuaalisella lukutaidolla koettiin olevan sekä välineellisiä että itseisarvoisia merkityksiä. Silti tutkittavat kokivat oppijan kokonaisvaltaisen kehityksen, kasvun

ja oppimisen tukemisen keskeisemmäksi kuin yksittäisen taidon, kuten visuaalisen lukutaidon, kehittämisen.

VTS -menetelmää on tutkittu myös kielenoppimisen näkökulmasta. Hilikka Ruhala (2017) on pro gradu -työssään tarkastellut VTS -menetelmän soveltamista maahan muuttaneiden kielenopetukseen. Laadullisen tutkimuksen tulokset osoittivat, että VTS -menetelmä auttoi aikuisia maahan muuttaneita kielenoppimisessa. Rauhalan mukaan taide, keskustelu monikulttuurisessa ryhmässä ja erilaiset tulkinnat voivat edistää kotoutumista ja kulttuurista monimuotoisuutta.

VTS -menetelmää ei ole tarkasteltu kulttuuriosallistumisen näkökulmasta. Näin ollen tämä tutkielma täydentää kokonaiskuvaa menetelmän potentiaalista samalla kun tarkastelee käytännöllistä ratkaisua kulttuuripolitiikan piirissä esiintyvään ”osallistumisen ongelmaan”.

1.3 Tutkimuskysymykset

Tutkielman tutkimusongelma liittyy kansalaisten kulttuuriosallistumisen edistämisen intressiin yhteiskunnassa sekä kulttuurin saavutettavuuden kysymyksiin. Tutkimuksessa tarkastellaan, miten *Visual Thinking Strategies* -menetelmä soveltuu kulttuuriosallistumisen edistämisen välineeksi ja millaisia kokemuksia erilaisilla ryhmillä on sen käytöstä Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeessa. Tutkimuksen ytimenä on tarkastella, onko menetelmän oppiminen rohkaissut osallistujia itsenäiseen kulttuuriosallistumiseen eli käytännössä taidemuseossa vierailuun ja antanut välineitä taiteen tarkasteluun eli lisännyt osallisuutta kulttuuriin. Tässä kulttuuriosallistumisella tarkoitetaan suppeasti taidemuseossa vierailua. Tutkimuskysymykset ovat:

- 1) Millaisia koettuja merkityksiä Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeeseen osallistujat antavat VTS -menetelmälle?
- 2) Millaisia vaikutuksia VTS -menetelmän oppimisella on ollut osallistujien kulttuuriosallistumiseen?

Osallistujien kokemusten kartoittamisen lisäksi ja osaksi sitä kautta, tutkimuksen päätavoitteena on tarkastella VTS -menetelmän mahdollisuuksia kulttuuriosallistumisen edistämisen välineenä.

- 3) Millaisia mahdollisuuksia VTS -menetelmän käyttö tarjoaa kulttuuriosallistumisen edistämislle?

1.4 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen rakenne on seuraava: Johdannon jälkeen luku kaksi muodostaa tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen, jossa tarkastellaan ensinnäkin tutkielman kannalta keskeisiä käsitteitä kulttuuriosallistumista ja osallisuutta, mutta kartoitetaan myös laajemmin näihin kytkeytyviä tutkielman kannalta relevantteja näkökohtia kuten kulttuuripolitiikan kulttuuriosallistumisen edistämistavoitteiden syitä suomalaisessa kulttuuripolitiikassa, vallitsevaa taiteeseen ja kulttuuriin liittyvää hyvinvointidiskurssia, kulttuuriosallistumiseen liittyviä hallinnan ongelmia sekä yleisötyötä ja taiteen saavutettavuutta.

Kolmannessa luvussa esitellään tarkemmin Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hanke sekä siinä käytetty VTS -menetelmä. Luku jatkuu tutkimuksen metodologisten valintojen käsittelyllä, aineiston hankinnan ja aineiston esittelyllä, jonka jälkeen kuvaillaan aineiston analysointiin käytettyjä menetelmiä.

Neljännessä luvussa analysoidaan tätä tutkielmaa varten koostettua aineistoa, jonka muodostavat kyselytutkimusaineisto sekä etnografinen havaintomateriaali. Analyysi tehtiin käyttäen sisällönanalyysia. Analyysiluvuissa aineistoa tulkitaan luokittelemalla sitä aineistossa esiintyvien teemojen pohjalta pitäen samalla tutkimuskysymyksiä aineiston tulkinnan ”tienviittoina”.

Viides luku vie analyysin seuraavalle tasolle, jossa tutkimuskysymyksiin vastataan tarkemmin. Luvussa syvennyttään tutkimustulosten äärelle ja kytetään ne laajempaan keskusteluun heijastelemalla niitä aikaisempaan tutkimukseen. Tutkielman päättää kuudes luku, jossa tutkimuksen anti esitetään tiivistetysti. Lisäksi luvussa arvioidaan tutkielman onnistuneisuutta reflektion kautta ja esitetään tutkimuksen aihepiiriin liittyviä jatkotutkimusaiheita.

2 KULTTUURIOSALLISTUMINEN, OSALLISUUS JA OSALLISTAMINEN

Suomalaisen kulttuuripolitiikan yksi keskeisistä tavoitteista on jo pitkään ollut kansalaisten kulttuuriosallistumisen (*cultural participation*) edistäminen (esimerkiksi Virolainen 2015a, 13). Pyrkimys kulttuuriosallistumisen lisäämiseen juontaa juurensa laajemmasta osallistamisen trendistä yhteiskunnassa, jossa kaikkien osapuolten panos ja yhteistyö on tullut suosituksi malliksi niin politiikassa, asiakaspalvelussa kuin vaikkapa koulutuksessa (Tomka 2013, 264).

Kansalaisten osallistumisesta – tai pikemminkin osallistumattomuudesta – ollaan eri tahoilla oltu huolissaan jo pitkään ja yhteiskunnallinen keskustelu aiheesta on vain kiihtynyt viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana (esimerkiksi Siisiäinen 2010, 8).

Perinteisesti kansalaisten yhtäläinen ja aktiivinen osallistuminen yhteisten asioiden hoitoon on nähty yhtenä demokraattisen yhteiskunnan kulmakivenä. Kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksia ja demokratian toimivuutta on osallistumista edistämällä haluttu vahvistaa. (Matthies 2013, 13; Virolainen 2015a, 9.)

Myös hyvinvointivaltion toteutumisen prosessin kannalta kansalaisten osallistuminen on nähty ihanteena: Suomalaista hyvinvointivaltiomallia kehiteltäessä kansalaisten passiivisuus nähtiin ongelmallisena, hyvinvointia jarruttavana tekijänä, minkä takia väestön kokonaisaktiiviteetin lisääminen otettiin päämääräksi. Tiivistäen ajatuksena oli, että passiivinen yksilö ei pääse mukaan aktiivisesti tavoittelemaan taloudellista nousua, minkä katsotaan johtavan hyvinvointiin sitä myötä, kun köyhyys poistuu. Näiden taloudellisten kasvupyrkimysten edistämiseksi valtion on alituisesti aktivoitava ihmiset osallistumaan. (Esimerkiksi Kuusi 1961.)

Jutta Virolaisen (2015a, 2015b) kartoituksesta käy ilmi, että erilaisin poliittisin hankkein on kansalaisten osallistumista ja vaikuttamismahdollisuuksia pyritty Pohjoismaissa edistämään jo 1990-luvulta lähtien. Tämän jälkeen 2010-luvulla osallisuus on kytkeytynyt yhä vahvemmin osaksi lukuisia politiikkaohjelmia kuten valtionhallinnon erilaisiin ohjelmiin ja lainsäädäntöön. (Virolainen 2015a, 95.) Näissä yhteyksissä osallisuus näyttäytyy sekä keinona että tavoitteena sosiaalisen koheesion ja yhteiskunnan tasa-arvon edistämiseksi. Oletus on, että yksilön

hyvinvointi kasvaa osallisuutta lisäämällä, mikä lopulta edistää koko yhteiskunnan sosiaalista kestävyyttä, luottamuksen lisääntymistä ja eheyttä. (Raivio & Karjalainen 2013, 12.)

Osallistumisen ja osallisuuden kysymykset näyttäytyvät vahvoina myös kulttuuripolitiikan keskusteluissa. Viime vuosina osallisuuskeskustelua on kiihdyttänyt etenkin yhteiskunnan demografiset muutokset kuten väestön ikääntyminen ja globaali muuttoliike (Virolainen 2015a, 9). 2010-luvulla uusi kiinnostuksen aalto kulttuuriosallistumista ja osallisuutta kohtaan on yltyntä myös digitaalisen teknologian kehityksestä ja mediakulutuksen uudenaikaisista muodoista kuten sosiaalisen median yleistymisestä, minkä myötä osallistuminen on saanut kokonaan uusia muotoja (Virolainen 2015a, 95).

Kulttuuri ja taide on alettu yhä vahvemmin nähdä hedelmällisinä osallistumisen ja osallistamisen areenoina yksilöille ja näin ollen keinona kansalaisten osallistumiselle demokraattiseen yhteiskuntaan (Fridberg 2003, 351). Samalla kulttuuripolitiikan piirissä on yhä enempi alettu korostaa kulttuuriin osallistumista ja osallisuutta niiden yhteiskuntaa hyödyttävien vaikutusten vuoksi. Kulttuuriosallistumisen odotetaan lisäävän kansalaisten terveyttä, hyvinvointia ja toimijuutta, yhteiskunnallista osallisuutta sekä talouden kasvua. (Virolainen 2015a, 9; Moisio 2016, 155).

Tässä luvussa tarkastelen ensin kulttuuriosallistumista ja osallisuutta käsitteinä, jonka jälkeen avaan kulttuuriosallistumista kulttuuripolitiikan kehityksen näkökulmasta Suomessa. Tämän jälkeen tarkastelen lähemmin taiteen ja kulttuurin välineellisyyttä yhteiskunnallisten päämäärien saavuttamisessa, jonka jälkeen esittelen kriittisiä näkökulmia yhteiskunnan kulttuuriosallistumisen edistämisyrittämyksiä kohtaan ja kartoitan osallistamiseen liittyviä hallinnan ongelmia. Lopulta tarkennan yleisötyön keinoihin edistää kulttuuriosallistumista erityisesti museokentällä, jota kautta päästään lähemmäksi tämän tutkimuksen kontekstia, Sata vuotta, tuhat -tulkintaa hanketta.

2.1 Kulttuuriosallistuminen

Kulttuuriosallistumista kuvaava ja siihen oleellisesti kytkeytyvä käsitteistö on monitulkintaista ja epäyhtenäistä. Käsitekenttä koostuu osallistumisen (*participation*), osallisuuden (*social*

inclusion), osallistamisen ja osallistumattomuuden käsitteistä. Lisäksi kulttuuriosallistumisesta puhuttaessa käytetään usein myös taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden, taide- ja kulttuuripalveluissa käymisen ja kulttuuripalveluiden käyttämisen käsitteitä. (Virolainen 2015a.) Yleisön käsite on alettu rinnastaa muihin käsitteisiin kuten käyttäjä, osallistuja, kansalainen, kuluttaja ja asiakas (esimerkiksi Balling & Kann-Christensen 2013).

Yleisesti kulttuuriosallistumisella (*cultural participation*) tai kulttuuriin osallistumisella tarkoitetaan tietynlaista sosiaalista toimintaa ja sosiaalisia käytäntöjä, jotka nähdään kulttuurisena tiettyssä sosiaalisessa kontekstissa (Kalvina 2004, 42). Suomenkielisessä kirjallisuudessa kulttuuriin osallistumisen yhteydessä puhutaan myös usein yksinkertaisen väljästi kulttuurin harrastamisesta (Virolainen 2015a, 12).

Määritelmiä kulttuuriosallistumiselle on lukuisia ja ne vaihtelevat painopisteiden ja näkökulmien mukaan. Esimerkiksi UNESCO:n (2012, 16) määritelmän mukaan kulttuuriosallistumista katsotaan tapahtuvan seuraavilla alueilla: kulttuuri- ja luonnonperintö, esittävä taide ja juhliminen, kuvataide ja käsityöt, kirjallisuus ja lehdet, audiovisuaalinen ja vuorovaikutteinen media, design ja luovat palvelut. Näihin kulttuuriin alueisiin (*cultural domains*) läheisesti liittyviä alueita ovat myös turismi, urheilu ja harrastukset (*recreation*). Näiden alueiden katsotaan pitävän sisällään kaikki kulttuuriaktiviteetit, -tuotteet ja -palvelut, jotka liittyvät kulttuurin arvoketjun vaiheisiin alkaen luovasta työstä jatkuen tuotantoon, levittämiseen, julkaisemiseen ja lopulta kuluttamiseen. (UNESCO 2012, 16.)

Myös Goran Tomkan (2013, 261) mukaan kulttuuriosallistuminen voidaan määritellä monialaiseksi, kulttuuriseksi, psykologiseksi ja sosiaalseksi toimintamuodoksi, joka pitää sisällään yksilöiden itseilmaisukyvyn, luovan potentiaalin käytön sekä kyvyn ymmärtää omaa ympäristöään ja vaikuttaa siihen. (Virolainen 2015a, 12)

Kulttuuriosallistumista tapahtuu monella tasolla ja erilaisella intensiteetillä, eikä sitä aina ole helppoa tunnistaa. Kaikki kulttuuriosallistuminen ei tapahdu perinteisen kaavan mukaan yleisöjen ja kulttuuri-instituutioiden välillä, vaan myös ruohonjuuritason kulttuuritoiminta tulisi ottaa osaksi tarkastelua (Tomka 2013, 262). Kulttuuriosallistuminen voidaan myös nähdä osana jokapäiväistä elämää eikä pelkästään kulttuuritapahtumiin tai kulttuuri-instituutioihin ja niissä tapahtuvaan kulttuurituotteiden kulutukseen rajoittuvana toimintana (UNESCO 2012, 17).

Tähän liittyen sosiologinen kulttuurikentän yleisötutkimus on tavallisesti keskittynyt kulttuuridemokratian kysymyksiin siitä, keille kulttuuripalvelut on suunnattu ja keitä mahdollisesti rajoitetaan pääsyä kulttuuritarjonnan äärelle. Sosiologinen näkökulma ei mahdollista kulttuuritilaisuuksissa käymisen selittämistä pelkästään ihmisten yksilöllisiin eroihin vedoten. Sosiologian eräänä peruslähtökohtana on, että lukuisat rooli-dotukset, sosiaaliset normit sekä yksilön erottautumiseen ja näyttäytymiseen liittyvät tarpeet säätelevät ihmisten käyttäytymistä, myös kulttuurin kentällä. (Lindholm & Cantell 2011, 21–22.)

Sosiologi Pierre Bourdieun (1984) distinktioteoriassa kulttuuriin osallistuminen nähdään tärkeänä sosiaalisen erottautumisen välineenä. Samalla se palvelee yhteisön tai luokan sosiaalista sisällyttämistä (*social inclusion*) ja ulossulkemisessa (*social exclusion*). Distinktiolla tarkoitetaan erottautumista, jolloin puhtaasta erilaisuudesta tulee sivuseikka. Yläluokan, sosiaalisen eliitin, kaapatessa itselleen yhä enemmän taloudellista, sosiaalista ja kulttuurista pääomaa, vahvistuu luokkaerojen, epätasa-arvon ja eliitin valta-aseman uusiutuminen. (ibid.)

Bourdieun teoriassa sosiaalinen maailma muodostuu erilaisista kentistä, joiden hallinnasta yksilöt käyvät kamppailua. Kentät määrittyvät ikään kuin teemoittain sen mukaan, minkä asian äärellä milloinkin ollaan, ja mitä milloinkin tavoitellaan, esimerkiksi taiteen kenttä, asumisen kenttä, politiikan kenttä, työn kenttä, koulutuksen kenttä tai muodin kenttä. Jokainen kenttä eroaa muista kentistä yksilöllisen toimintalogiikkansa perusteella. Eri kentillä menestyminen vaatii erilaisia pääomia, taloudellista ja symbolista pääomaa. Kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma, ovat symbolisen pääoman merkittävimmät alalajit. (Thomson 2014.) Pääomien keruuta säätelee habitus, joka viittaa arjen käytäntöihin ja elämäntapaan, joilla ihmiset ilmaisevat omaa asemaansa. Yksilön habituksen muodostaa hänen kokemuksensa, havaitsemis- ja suhtautumistavat sekä ryhmän sisäsyntyiset elämäntapaan liittyvät asenteet. (Bourdieu 1984, 170.)

Bourdieun mukaan yläluokan tärkein keino erottautua keskiluokasta on kuluttaa juuri oikeanlaista kulttuuria ja samalla määritellä itse mitä se on. Pelkkä taloudellisen vauraus ei siis riitä eronteoksi luokkien välillä. Oikeanlaisen kulttuurin kuluttaminen nähdään osoituksena hyvästä mausta, mitä keskiluokka pyrkii jäljittelemään. Tätä jäljittelyä Bourdieu kutsuu hyväksi kulttuuritahdoksi. Jäljittely ei kuitenkaan koskaan voi ulottua vastaamaan oikeaa yläluokan

hyvää makua. Tästä johtuen keskiluokka ajautuu omaa identiteettiään puolustukseen väheksymään korkeakulttuuria. Yläluokan edustajien suurempi kulttuuripääoma, jota heille karttuu esimerkiksi koulutuksen tai tiettyyn sukuun kuulumisen kautta perintönä, nimenomaan mahdollistaa erottautumisen keskiluokasta. Kulttuuripääomaa ilmentävistä tekijöistä yksi tärkeimmistä on yksilön taito omaksua taidetta. (Lindholm & Cantell 2011, 22.)

Olenaisia kulttuuripoliittisia kysymyksiä osallistumiseen liittyen ovatkin esimerkiksi, kuka tekee aloitteen osallistumiseen, kuka sitä ohjaa, kenellä on valtaa muokata sitä ja mistä syystä (Tomka 2013, 261–261). Kulttuuriosallistumista ei siis voi erottaa hallinnan kysymyksistä.

Nykyiseen kulttuuripolitiikan kävijäkeskusteluun liittyy olennaisesti myös jaottelu aktiivisiin ja passiivisiin käyttäjiin, jossa perinteisesti kulttuurin käyttäjät (*user*), taide- ja kulttuurilaitoksissa kävijät, kirjojen lukijat, erilaisten medioiden käyttäjät tai mihin tahansa vapaa-ajan- ja urheiluaktiviteetteihin osallistujat ovat aktiivisia ja ei-käyttäjät (*non-user*) passiivisia. (Balling & Kann-Christensen 2013, 69.) UNESCO:n (2012, 19) mukaan kulttuuriosallistumisen tarkastelussa jaottelu aktiiviseen ja passiiviseen osallistumiseen ei välttämättä ole riittävä, samalla kun se on myös kielisidonnainen. Sen sijaan luova tai vastaanottava osallistuminen kulttuuriin luonnehtisi jakoa paremmin. Luova osallistuminen pitää sisällään taiteen tekemisen sekä taidetoiminnan järjestämisen ja tuottamisen. Luova osallistuminen viittaa sitoutumiseen, kun taas vastaanottava osallistuminen käsittää kulttuurin, vapaa-ajan tapahtumisen tai tuotteiden vastaanoton. Vastaanottamisella tarkoitetaan käyttöä, ostamista tai havainnointia. (UNESCO 2012, 19.)

Inga Kalvinan (2004, 58) mukaan osallistujien ääni kulttuuriosallistumisen määrittelyssä on jäänyt kuulematta. Kulttuuriosallistumista on tarkasteltu objektiivisena ilmiönä, jossa yksilöt osallistuvat tietynlaisiin aktiviteetteihin tietyssä kontekstissa, jolloin kulttuuriosallistumiseen kelpaava kenttä on nähty itsestäänselvyytenä. Kulttuuriosallistumisen tarkastelu subjektiivisena ilmiönä, esimerkiksi merkityksellisten kokemusten kautta, edistäisi Kalvinan (2004, 52) mukaan kulttuuriosallistumisen ymmärtämistä laajemmin.

Virolainen (2015b, 105) peräänkuuluttaa, että kulttuuripolitiikassa tulisi keskustella enemmän siitä, mitä tarkoitamme, kun puhumme kulttuuriin osallistumisesta. Tarvitsemme lisäymmärrystä siitä, miten uudenlaiset kulttuuriin osallistumisen muodot muuttavat

kulttuurikäyttäytymistä ja -käsitystä, ja mitä se tarkoittaa harjoitetun kulttuuripolitiikan kannalta (ibid.).

Koska tässä tutkielmassa liikutaan taidekasvatuksen ja kulttuurisosallistumisen rajapinnoilla, on Seiralan (2012) esittämä näkökulma käyttökelpoinen hahmotettaessa kulttuuriosallistumisen konseptia. Seirala (2012, 6) on tutkinut taidekasvatuksen eri muotoja ja kulttuuriosallistumista ajallisen näkökulman kautta (Virolainen 2015a, 16). Hän osoittaa kolme eri taidekasvatusmuotoa. Ensimmäinen on taideopetus, joka on pitkäkestoista ja tavoitteellista. Opetus perustuu opetussuunnitelmiin ja sitä määrittää säännöllinen osallistuminen, tuotetun taiteen arviointi ja mahdollisuus saavuttaa valmiuksia hakeutua taideopintoihin jatkossa. Toinen muoto on taiteen harrastaminen, jossa tutustutaan eri taiteenaloihin lyhytkestoisesti. Kyseessä on ohjattu toiminta, mutta osallistumista ei arvioida. Tähän kategoriaan lukeutuu muun muassa museoiden yleisötyö. Kolmas taidekasvatuksen muoto Seiralan mukaan on taide- ja kulttuuripalvelujen käyttö. Toimintaan liittyy tavallisesti itsekseen harrastaminen ilman ohjausta, ja palveluihin osallistuminen kuulijana, katsojana tai kävijänä esimerkiksi taidelaitoksissa, tapahtumissa ja kirjastoissa tai kotona. (Seirala 2012, 6.) Tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä ovat Seiralan määrittelemät kulttuuriosallistumisen toinen ja kolmas muoto: Edistikö Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeen yleisötyö osallistujien (itsenäistä) kulttuuriosallistumista VTS -menetelmän kautta?

2.2 Osallisuudesta

Osallisuus on yksi keskeisistä teemoista 2010-luvun yhteiskunta- ja kulttuuripoliittisessa keskustelussa (Pirnes & Tiihonen 2010; Raivio & Karjalainen 2013; Honkasalo & Laukkanen 2015; Virolainen 2015). Yhteisöllisyyden lisäksi osallisuuden periaate on viimeisen kymmenen vuoden aikana esiintynyt valtaosassa yhteiskuntapoliittisia dokumentteja niin Euroopan Unionissa kuin kuntatasolla (Honkasalo & Laukkanen 2015). Myös kulttuuripolitiikan ohjelmissa ajatus osallisuuden edistämisestä on korostunut tavoiteltavana päämääränä. Lisäksi kansalaisosallistuminen ja asiakasosallisuus on nähty merkityksellisenä myös yhteiskunnan palvelujen säilymisen ja saavutettavuuden kannalta. (Matthies 2013, 13.) Tämä pätee myös taidelaitosten kohdalla.

Osallisuus -käsitteen (*social inclusion*) määrittely ei ole yksiselitteistä. Sitä voi luonnehtia väljäksi kattokäsitteeksi, jonka alle mahtuu koko joukko erilaisia lähestymistapoja ja näkökulmia. Osallisuuden kokonaisuus pitää sisällään niin tuntemisen, kuulumisen kuin tekemisen ulottuvuudet. (Raivio & Karjalainen 2013, 12–13.) Usein osallisuudella ilmennetään yhteisöllisyyttä, tunnetta siitä, että kuuluu johonkin, osallistumista yhteisön tai yhteiskunnan toimintaan sekä osallistumista niihin vaikuttamiseen (Särkelä-Kukko 2014, 35; Virolainen 2015a, 101).

Osallisuuden rinnalla, usein osallisuuden synonyymina, käytetään osallistumisen (*participation*) käsitettä (Virolainen 2015b, 54). Osallistuminen niin ikään on monimerkityksellinen käsite. Sillä voidaan yhtäältä tarkoittaa yleistä kansalaisosallistumista esimerkiksi yhdistystoimintaan liittyen ja toisaalta yksittäisten palvelunkäyttäjien kuten asiakkaiden palveluprosesseihin osallistumista. Osallistuminen voidaan ajatella olevan sekä kollektiivista että yksilöllistä. Toimimalla esimerkiksi erilaisissa edustuksellisissa valtuustoissa kansalaiset voivat osallistua ja vaikuttaa yhteiskuntaan välillisesti. Suoran demokratian keinoja puolestaan ovat muun muassa erilaiset aloitteet, julkinen keskustelu sekä yhdistysten tai erilaisten ryhmien perustaminen. (Matthies 2013, 12.) Yhtä kaikki, osallistuminen ymmärretään useimmiten konkreettisenä mukanaolona ja vaikuttamisena, sekä yhtenä osallisuuden muotona (Särkelä-Kukko 2014, 35; Honkasalo & Laukkanen 2015, 25). Näin ollen osallistuminen on vahvasti toiminnallisempi termi verrattuna osallisuuteen, joka on jotain kokemuksellista ja jaettavaa. Pelkästään toiminnallisten käytäntöjen ja osallistumismuotojen kautta ei voida saada selville osallisuuden laajuutta tai sen ilmenemistä. (Anttiroiko 2003, 16.)

Osallisuuden kokonaisuutta voidaan tarkastella erilaisten ulottuvuuksien ja tasojen kautta. Osallisuutta hahmotettaessa kulttuuripolitiikan kannalta keskeisiä ulottuvuuksia ovat poliittinen ja sosiaalinen ulottuvuus. (Virolainen 2015a, 27).

Osallisuuden poliittinen ulottuvuus rakentuu yhteiskunnallisen vaikuttamisen elementeistä kuten demokratiasta, aktiivisesta kansalaisuudesta ja päätöksentekojärjestelmästä (Paju 2008, 13), mutta myös yksilön lähiympäristöön ja itseä koskeviin asioihin vaikuttamisesta (Virolainen 2015a, 19). Kulttuuria tarkasteltaessa osallisuuden poliittiseen ulottuvuuteen lukeutuu ajatus kulttuurisesta kansalaisuudesta (*cultural citizenship*), jossa kansalaisuuden täydellinen toteutuminen vaatii kansalaisoikeuksien ja poliittisten oikeuksien ohessa myös kulttuurisia

oikeuksia, kuten erilaisten vähemmistöjen ja erityisryhmien tunnustamista, sekä heidän oikeuksiensa toteutumista. (Kangas 2012; Virolainen 2015a, 19). Yhteiskunnan tasolla moninaisuuden ja monikulttuurisuuden tunnustaminen on kulttuuri-identiteetin vahvistumisen myötä edellytys vähemmistöjen osallistumiselle yhteiskunnassa, jolloin vasta kansalaisuuden voidaan katsoa toteutuvan täydellisesti (Turner 2001, 39).

Sosiaalinen ulottuvuus puolestaan hahmottuu yhteisöntasolla yhteisön turvallisuuden ja toimintakyvyn kautta. Tähän kytkeytyy yksilötason perusturva ja yhteenkuuluvuudentunne siihen yhteisöön, jossa elää sekä mahdollisuus samaistua yhteisön elämänmuotoon. (Jämsén & Pyykkönen 2014, 9). Erityisesti sosiaalinen ulottuvuus liittyy yhä voimakkaammaksi muuttuneeseen keskusteluun, jossa korostetaan taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia sekä välinearvoa (Virolainen 2015a, 41).

Perinteisesti osallisuus ja syrjäytyminen on nähty toistensa vastakohtina. Syrjäytymisen ehkäisy liittyy osallisuuden sosiaaliseen ulottuvuuteen (Virolainen 2015a, 20). Käsitteenä syrjäytyminen on usein kyseenalaistettu (katso esimerkiksi Raivio & Karjalainen 2013, 15; Honkasalo & Laukkanen 2015, 25). Kritiikki perustuu siihen, että syrjäytyminen viittaa yksilön omaan toimintaan, eikä ota huomioon laajempia yhteiskunnan eriarvoisuuden rakenteita, jotka syrjäyttävät yksilön. Kuvaavampi termi olisi *yhteiskunnasta syrjään jätetty*, jossa myös osallistumisen kokemuksellisuus olisi otettu huomioon. (Honkasalo & Laukkanen 2015, 25.)

Syrjäytymisen ehkäisyssä on kuitenkin ensisijaisesti pyritty pohtimaan keinoja ihmisten osallistumiseen ilman, että se näyttäytyy yksilön kontrollina tai itsekontrollina. Tavoitteena on ollut luoda ihmisille mahdollisuuksia kiinnittyä yhteisöön ja olla mukana ympäristössään (Kiilakoski et al. 2012, 251). Puhe on siirtynyt syrjäytyneiden osallistamisesta osallisuuden mahdollisuuksien tarjoamiseen (esimerkiksi Jämsén & Pyykkönen 2014).

Vaikka ulottuvuuksilla on eri institutionaalinen tausta, nivoutuvat ne kulttuuripoliittisessa keskustelussa usein yhteen eikä niiden erillisyyteen kiinnitetä juurikaan huomiota. Tämä mahdollistaa sen, että osallisuuden edistämällä tavoitellaan mitä erilaisempia jopa ristiriitaisia päämääriä, mikä tekee poliittisesta kokonaiskuvasta yhä epäselvemmän. Sosiaalinen ulottuvuus linkittyy vahvasti taiteen ja kulttuurin hyvinvointitavoitteisiin, jonka alle helposti liitetään myös tarkemmin tarkasteltuna poliittiseen ulottuvuuteen lukeutuvia päämääriä kuten eri

väestöryhmien kulttuuristen oikeuksien toteutuminen ja saavutettavuus. (Virolainen 2015a, 6, 41.)

Paitsi eri ulottuvuuksia, osallisuus pitää sisällään myös eri tasoja, joiden kautta osallisuutta voidaan hahmottaa. Nämä ovat yksilö, yhteisö ja yhteiskunta. (Virolainen 2015a, 6.) Osallistumisen lähtökohtana on yksilön toiminta, mutta valtaan ja vallankäyttöön liittyvät osallistumisen mahdollistava yhteiskunnallinen koneisto on yhtä oleellinen (Kangas et al. 2014, 50). Näitä kahta tasoa ei voi erottaa osallisuutta tarkasteltaessa toisistaan, sillä yksilön voimavarat yhdessä yhteiskunnan tarjoamien resurssien kanssa ovat yhteydessä kuulumisen tunteen kokemiseen ja osallistumismahdollisuuksiin yhteiskunnassa. (Särkelä-Kukko 2014, 39; Honkasalo & Laukkanen 2015, 23). Osallisuus näyttäytyy sekä yksilötasolla että yhteiskunnallisella, rakenteellisella tasolla (Särkelä-Kukko 2014, 39).

Yksilötasolla osallisuutta voidaan tarkastella myös tunnetasolla yksilön kokemuksena, jolloin puhutaan usein yksilön voimaantumisesta (*empowerment*). Tällöin merkityksellistä on toimijuus ja yksilön kokemus siitä, että hän voi vaikuttaa asioihin ja pystyy arvostamaan omaa rooliaan. Tästä kumpuaa myös rohkeus toimia tärkeinä pitämiensä asioiden puolesta. (Gretschel 2002, 92.) Yhteisön tasolla osallisuutta voi lähestyä ryhmän ja yksilön välisenä suhteena, jolloin osallisuutta ei ole, jos yksilö ei tunne voivansa olla osallisena itselleen tärkeässä ryhmässä (Hanhivaara 2006, 3.)

Julkisessa kulttuuripolitiikassa kansalaisten osallisuuden kokemuksen voi nähdä edellytyksenä osallistumiselle. Toisaalta kun oikeus osallistua kulttuuriin toteutuu, tulee kansalaisesta ensin kävijä, sitten osallistuja ja lopulta toimija, jonka myötä oikeus osallistua kulttuuriin muuttuu osallisuudeksi. (Virolainen 2015a, 97).

Tässä tutkimuksessa osallisuutta tarkastellaan pääasiassa yksilöiden kokemusten kautta, mutta osallisuuden moninaiset merkitykset tiedostaen.

2.3 Kulttuuriosallistuminen ja kulttuuripolitiikan kehitys Suomessa

Tämän tutkimuksen tutkimuskysymykset kytkeytyvät lopulta siihen, että kansalaisten kulttuuriosallistumisen edistämisestä on tullut yksi suomalaisen kulttuuripolitiikan merkittäviä päämääriä. Tässä alaluvussa taustoitetaan nykytilanteeseen johtaneita kehityskulkuja ja selvitetään miksi kulttuuriosallistumisen edistämisestä sekä taiteeseen ja kulttuuriin liittyvästä hyvinvointidiskurssista on tullut keskeisiä kulttuuripolitiikassa.

Siinä missä kansalaisten osallistuminen on ollut keskeistä hyvinvointivaltion ihanteiden kannalta, on hyvinvointivaltion kehitys vahvasti yhteydessä myös suomalaisen kulttuuripolitiikan kehitykseen. Suomalaisessa kulttuuripolitiikassa vallalla on pitkään ollut käsitys, jossa taiteen katsotaan olevan kaikille kuuluvaa yhteistä hyvää, johon jokaisella tulee olla yhtäläinen mahdollisuus päästä käsiksi riippumatta alueellista tai sosiaalisista eroista. Hyvinvointivaltion kehittämissuunnitelmassa demokraattisen kulttuuripolitiikan tarkoituksena on ollut tuoda taide ja kulttuuri osaksi yhteiskuntaa. (Honkasalo & Laukkanen 2015, 25.)

Pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskuntamallin ytimessä on universalismi, jonka myötä kaikille kansalaisille pyritään tarjoamaan yhtäläiset palvelut kaikilla elämäalueilla esimerkiksi terveydenhuollossa ja koulutuksessa. Valtion ja kuntien rooli on keskeinen näiden palveluiden tarjoamisessa, rahoittamisessa ja toteuttamisessa. (Esping-Andersen 1990, 21–25.) 1960-luvulla kulttuuripolitiikallekin muotoiltiin alustavasti oma vastuualueensa ja valtion rooli tuli keskeiseksi myös taiteen ja kulttuurin edistämisessä sekä rahoittamisessa (Kangas 2004, 26).

Kansalaisten osallistumisen ja omaehtoisuuden edistäminen ulottuu suomalaisessa kulttuuripolitiikassa niin ikään 1960-luvulle, kun kulttuuripolitiikan keskeisimmiksi tavoitteiksi kohosi kulttuurin demokratisointi ja 1970-luvulle tultaessa kulttuuridemokratia. Kulttuurin demokratisointi pyrki kulttuuritoimintojen hajauttamiseen ja taidepalvelujen tarjoamiseen laajemmin koko väestölle. Kulttuuridemokratiassa puolestaan korostettiin ihmisten aktiivisuutta ja oma-aloitteisuutta kulttuuritoimintaan liittyen. Tilaa saivat myös ihmisten omat käsitykset kulttuuristaan ja tarpeistaan. Kulttuuridemokratia tarjosi vaihtoehtoisia tapoja määrittellä kulttuuripolitiikan metodeja ja siinä, toisin kuin kulttuurin demokratisoinnissa, kaikki kulttuuri-ilmaisut nähtiin yhdenvertaisina. (Kangas 2004, 24–25; Virolainen 2015a.) Sittemmin kiinnostus kansalaisen kulttuuriosallistumisen edistämiseen on vain kasvanut.

Hyvinvointivaltion julkinen kulttuuripolitiikka tukitoimiseen ja apurahoineen on yhtäältä nähty taide-elämän mahdollistajana, mutta toisaalta sen jäykistävänä, kontrolloivana systeeminä, jossa korostuu tuotetun kulttuurin ja yleisön kohtaamattomuus. Sen sijaan 1900-luvun loppupuolella taiteen institutionalisoituminen ja autonomisoituminen saivat taidemaailman eriytymään vahvemmin omaksi kentäkseen, jonka toimintaa ei tullut säädellä ulkoa päin, vaikka toiminta olisikin julkisen rahoituksen varassa. Tällöin taide ja kulttuuri sinällään nähtiin tärkeänä yhteiskunnan osana. (Kangas 2004, 24–27.)

1990-luvulla keskustelu kääntyi hyvinvointivaltion kriisiin ja rapautumiseen, ja edelleenkin puhe rakenteellisesta pahoinvoinnista ja epätasa-arvosta on voimissaan. Muun muassa nuorten sosiaalinen eriarvoistuminen, ikääntyneiden yksinäisyys ja eri kulttuuritaustoista kumpuavat jännitteet ovat ongelmallisia kysymyksiä, joihin haetaan nyt ratkaisuja taiteeseen ja kulttuuriin osallistumisesta (Lehikoinen & Vanhanen 2017, 7)

Olli Jakonen (2015) on luonnehtinut kulttuuripolitiikan hyvinvointivaltion jälkeistä vaihetta kilpailuyhteiskunnan ja markkinoistuvan kulttuuripolitiikan vaiheeksi, joka alkoi 1990-luvulla ja jatkuu yhä. Tähän poliittis-taloudelliseen muutokseen liittyy uuden julkisjohtamisen malli *New Public Management*, jonka myötä myös suomalainen kulttuuripolitiikka on ollut muutoksen edessä. Euroopan Unionin ja OECD:n myötä tullessa *New Public Managementissä* hyvinvointivaltiomalli nähdään raskaana ja tehottomana koneistona, joka ei pysty enää edes vastaamaan sosiaalisiin muutoksiin ja epäkohtiin tarpeeksi tehokkaasti. Tämän korjaamiseksi uuden julkishallinnon tavoitteena on siirtää yksityiseltä sektorilta omaksuttuja toimintatapoja julkisen hallinnon organisaatioihin ja toimintamalleihin. (Lane 2000; Ollila & Koivusalo 2009.)

Globaalissa kilpailuyhteiskunnassa on tärkeää tietää tuottavatko erilaiset julkiset toimintaohjelmat tulosta, eli ovatko erilaiset interventiot, palvelut tai uudistukset tehokkaita ratkomaan yhteiskunnallisia ongelmia ja tyydyttämään yhteiskunnassa vallitsevia erilaisia tarpeita. Taide ja kulttuurikin tulisi tällöin olla jotenkin osoitettavalla tavalla (poliittis-taloudellisesti) hyödyllistä toimintaa yhteiskunnassa. (Kangas 2004, 28.) Tämän myötä myös kiinnostus kulttuuri-osallistumisen mittaamista kohtaan on lisääntynyt (Kettunen 2016, 4–5). Samalla tämä on kasvattanut taide- ja kulttuurisektorin tulosodotuksia ja tuonut painetta taidelaitosten toimintaan. Tyypillisesti erilaisiin hankkeisiin kohdistuvat arviointitutkimukset,

konsulttityö ja vaikuttavuuden mittaaminen ovat merkkejä *New Public Managementistä* juontuvasta yhteiskunnan projektitapaistumisesta (Honkasalo & Laukkanen 2015, 27).

Yhteiskunnallisiin hyötyvaatimuksiin on kulttuuripolitiikan piirissä vastattu korostamalla taiteen ja kulttuurin merkitystä yksilön terveyden ja hyvinvoinnin sekä yhteisöllisyyden edistämisen kannalta, jolloin kansalaisten kulttuuriosallistumisen edistäminen tulee keskeiseksi. Keskustelu kulttuuriin osallistumisen edistämisestä yhdistetään kulttuuripolitiikassa yhä enemmän osaksi näitä hyvinvointikysymyksiä sekä yhteiskuntapoliittisia päämääriä, joissa korostuvat sosiaaliset ulottuvuudet. Toisaalta kiinnostus kulttuuriosallistumisen edistämiseen liittyy myös kansainväliseen poliittiseen retoriikkaan, jossa yhteiskunnan kulttuurinen ulottuvuus nähdään tärkeänä kestäväen kehityksen kannalta. Kulttuurin nähdään sisältävän merkittävää potentiaalia hyvinvoinnin ja elämänlaadun parantamisessa, jolloin kulttuuriosallistuminen nousee avainasemaan tämän potentiaalın saavuttamiseksi. (Kalvina 2004, 41.) Ydintehtävänsä, laadukkaan taiteen ja kulttuurin toteutumisen lisäksi kulttuurisektorille lankeaa siis samalla myös paine tarjota laajoja sosiaalisia hyötyjä ja miellyttää samalla talouden toimintaperiaatteita (Tomka 2013, 263).

Taiteen ja kulttuurin näkeminen yhteiskunnallisen kehityksen kautta korostaa niiden välineellistä luonnetta (Kangas 2002, 378). Anna-Kaisa Kosken (2012) mukaan kulttuuri on valjastettu tuotannolliseen tehtävään: Taiteelta edellytetään välineellisyyttä taloudellisin perustein ja etusijalle asettuvat kuluttajalähtöiset, asiakkaan tarpeet huomioon ottavat toimintatavat. (Koski 2012.) Tämän myötä on noussut huoli siitä, että ymmärrys taiteen ja kulttuurin merkityksestä ja arvosta voi olla vaarassa kaventua (Moisio 2016, 157).

Koska kulttuuripoliittisessa keskustelussa hyvinvointidiskurssista on tullut keskeinen, esittelen seuraavaksi taiteen ja kulttuurin eniten esillä olleita hyvinvointivaikutuksia ja tarkastelen näiden vaikuttavuuteen sekä välineelliseen näkökulmaan liittyviä ongelmia.

2.4 Kulttuuriosallistuminen välineenä hyvinvoinnin edistämiseen?

Kuten edellä mainittiin, yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa korostuu taiteen ja kulttuurin välinearvo. Yhteiskuntapoliittisesti taiteen ja kulttuurin hyvinvointia edistävät tavoitteet

voidaan jakaa poliittisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin tavoitteisiin. Erityisesti kulttuuriosallistumiselle on kasattu suuria odotuksia sosiaalisiin tavoitteisiin, kuten sosiaalisen koheesion edistämiseen, hyvinvointiin ja yhteenkuuluvuuden edistämiseen liittyen. (Esimerkiksi Virolainen 2015a.)

Myös kulttuuripolitiikassa niin kuin muuallakin yhteiskunnassa peruslähtökohtana hyvinvoinnin edistämiseksi on tuen antaminen yksilön itsemääräämisoikeudelle, omatoimisuudelle ja osallisuuden tukemiselle sekä yksilöllisten voimavarojen tunnistaminen. Yleisesti taide- ja kulttuurisektorin potentiaali palvella hyvinvointipoliittisena tekijänä liitetään sen mahdollisuuksiin estää syrjäytymistä, ymmärtää erilaisuutta, edistää innovatiivisuutta ja parantaa elämänlaatua. Näin ollen taide- ja kulttuuritoiminnalla on merkitystä myös ennaltaehkäisevässä työssä terveyden ja hyvinvoinnin saavuttamiseksi. (Liikanen 2010, 65.)

Sosiaalisen pääoman on yhä enemmän nähty vaikuttavan olennaisesti hyvinvoinnin muodostumiseen yhteiskunnassa ja varsinkin talouskehityksessä fyysisen ja inhimillisen pääoman rinnalla. Hyvinvointivaltion tarjotessa ”kaiken mitä ihminen tarvitsee”, tarvitsevat ihmiset toinen toisiaan entistä vähemmän, jolloin sosiaalisen pääoman uudistumisen tavat muuttuvat ja hankaloituvatkin. (Coleman 1990, 321.)

Sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan tavallisesti sosiaaliseen ympäristöön ja sosiaalisiin suhteisiin liitettäviä sosiaalisia verkostoja, normeja ja luottamusta, jotka edistävät yhteisöön kuuluvien ihmisten yhteistoimintaa ja sosiaalista interaktiota. Näin ollen sosiaalisen pääoman avulla sekä yhteisön hyvinvointi että yksilön omien päämäärien saavuttaminen voimistuvat. (Ruuskanen 2002, 5.) Taide- ja kulttuuritoimintaan osallistuminen yhdistetään usein sosiaalisen pääoman kartuttamiseen. Kulttuuriosallistuminen, vaikkapa kuoroharrastus, voi parhaimmillaan toimia tiiviinä yhteisönä joka edistää yksilön terveyttä ja lisää elinvoimaa, sosiaalisen pääoman kasvaessa. (Hyypä 2002, 28–59; 2013).

Kansalaisten fyysinen ja psyykkinen terveys yhtenä hyvinvoinnin alalajina on erityisen korostunut taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia tarkasteltaessa. Taide- ja kulttuuriharrastusten yhteydestä harrastajien parempaan terveyteen on olemassa runsaasti kokeellista tutkimusnäyttöä (Hyypä 2007, 155; 2013). Lukuisat kotimaiset ja kansainväliset tutkimukset ovat todistaneet, että taiteen tekeminen itse ja yhdessä toisten kanssa tai

kulttuuritilaisuuksiin aktiivisesti osallistuminen tukee osallistujan terveyttä sekä on yhteydessä sosiaaliseen pääomaan ja eliniänodotteeseen (Liikanen 2010, 25).

Liikasen (2010, 65) mukaan voidaan osoittaa ainakin neljä tapaa, joilla taide- ja kulttuuritoiminnalla on välineellistä vaikutusta ihmisen hyvinvoinnille. 1) Ensimmäinen liittyy taiteeseen elämyksenä, merkityksinä ja taidenautintoina sellaisenaan, osana ihmisen tarpeita. 2) Toinen on yhteys taiteen ja kulttuuritoiminnan sekä hyväksi koetun terveyden ja paremman jaksamisen välillä. Taiteella on todettu myös olevan fysiologisia terveysvaikutuksia esimerkiksi osana kuntoutumista. 3) Kolmas vaikutus liittyy kulttuuritoiminnan ja harrastamisen kautta syntyvään yhteisöllisyyteen ja verkostoihin, joiden avulla elämänhallinta parantuu. 4) Neljäntenä tulevat rakennetun ympäristön vaikutukset ihmisten elinpiiriin viihtyvyyteen. Tähän lukeutuu taide, arkkitehtuuri ja sisustus, joiden avulla voidaan vaikuttaa yleiseen viihtyvyyteen. (Liikanen 2010, 65.)

Taide- ja kulttuuritoiminta tuottaa hyvinvointia myös taloudellisessa mielessä työllistämällä ihmisiä sekä kehittämällä markkinoille uusia tuotteita ja palveluja. Kulttuuripoliittisessa keskustelussa taloudellisilla hyvinvointitavoitteilla on kuitenkin tapana jäädä sosiaalisten hyvinvointitavoitteiden varjoon (Kettunen 2016). Joka tapauksessa kulttuurilaitoksilla on edellytyksiä nostaa alueen imagoarvoa, jolla nykyisessä kehityksessä on yhä suurempi taloudellinen merkitys niin alueen kuin harjoitettavan liiketoiminnan kannalta. (Wallenius-Korkalo 2011, 53.) Kulttuuri-instituutioiden kävijämäärien ajatellaan myös indikoivan koko paikkakunnan vetovoimaa yleisemmällä tasolla, mikä puolestaan ruokkii turismin vilkkautta ja palvelee sitä kautta myös positiivista talouskehitystä. (ibid.)

Vaikka taiteen vaikutukset ja vaikuttavuus ovat väistämättä tulleet osaksi myös kulttuuripolitiikan piirissä käytävää keskustelua, ei vaikuttavuuden arviointi ole kulttuuripolitiikassa ongelmaton. Julkisen toiminnan eri sektorit ovat hyvin erilaisia keskenään, eikä niihin voi suoraan soveltaa samoja vaikuttavuustutkimuksen toimintamalleja. Kulttuuripolitiikka alana ei sinänsä vastaa mihinkään erityiseen ongelmaan (vaikka se on nyt valjastettu tuottamaan monitasoista hyvinvointia yhteiskunnassa), vaan sen ytimessä on käsitys kulttuuritoiminnan hyvästä luonteesta. Myös kulttuuripolitiikan tavoitteet ovat varsin väljiä, jolloin niiden toteutumista on haastavaa arvioida ilman kunnollista operationalisointia ja erilaisiin toimintoihin liittyviä konkreettisia tavoitteita. (Kettunen 2016, 4, 32.)

Yksilötasolla hyvinvointi- ja terveysvaikutuksia on mahdollista tunnistaa ja mitata, mutta yhteyksiä yhteisöjen ja yhteiskuntien hyvinvointikehitykseen on hankalampi osoittaa. (Wallenius-Korkalo 2011, 54.) Jotta laajempaan yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen päästään käsiksi, olisi Wallenius-Korkalon (2011, 53) mukaan ensin nähtävä ja pystyttävä osoittamaan hyvinvointivaikutukset yksilön, yhteisön, organisaatioiden ja alueiden tasolla. Kulttuurisektorin vaikuttavuustutkimuksessa eri elementtien yhteisvaikutukset jäävät myös usein näkymättömiin (Bardy 2007, 30). Kaiken kaikkiaan taide ja kulttuurisektori taipuu huonosti tiukkojen ja tavoitteellisten vaikuttavuusmittareiden alle, mutta toisaalta vaikuttavuustutkimuksilla ja hyvinvointidiskurssilla julkisrahoitteiset taidelaitokset tulevat todistaneeksi hyötynsä ja varmistavansa jatkuvuutensa (Kettunen 2016.)

Kulttuuriosallistumisen välinearvoa horjuttaa osaltaan se, että kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutukset eivät välttämättä näy laajoina lyhyen aikavälin muutoksina, vaikka yksittäisille ihmisille niiden vaikutus voi olla välitön ja merkittävä. (Wallenius-Korkalo 2011, 53.) Toisaalta taidekokemuksen merkitys yksilölle voi selkiytyä ja täsmentyä vasta siitä keskusteltaessa pitkänkin ajan jälkeen, jolloin taidekokemuksen arvoa tai vaikuttavuutta ei saa kiteytettyä yhteen hetkeen tai mitattavaan tulokseen (Moisio 2016, 159). Jotta pitemmän aikavälin hyvinvointivaikutukset yhteiskuntaan saataisiin näkyviksi, tarvitaan koko joukko erilaisia mittareita eri tasoille ja kykyä hahmottaa ne mekanismit, joiden kautta yksittäiset vaikutukset summautuvat vähitellen koko yhteisöä muuttaviksi elämyksiksi. (Wallenius-Korkalo 2011, 53.)

Moisio (2016) esittää, että sosiaalis-taloudellisen näkökulman sijasta olisi aiheellista selvittää laajemmin ihmisten kokemuksia kulttuuriin ja taiteeseen osallistumisen tai osallistumattomuuden vaikutuksista omaan elämäänsä esimerkiksi luovien menetelmien avulla. Näin siirryttäisiin mittareista ihmisten syvälliseen ymmärtämiseen ja syihin kulttuuriosallistumisen tai -osallistumattomuuden takana. Tämän tiedon pohjalta voitaisiin Moision mukaan kehittää edelleen myös kulttuuripolitiikan tavoitteita. (ibid.)

Toisaalta kulttuurin ja kulttuuriosallistumisen välinearvoa hyvinvointidiskurssissa horjuttaa osaltaan se, että tutkimusten mukaan onnellisuuden ja hyvän elämän kannalta ihmisten aktiivisuuden laadulla ei ole väliä. Esimerkiksi ostoksilla käyminen, urheiluharrastus ja ajanvietto perheen ja ystävien kanssa edistää hyvinvointia siinä missä kulttuuriharrastuksetkin.

(Miles & Sullivan, 2012; Heikkilä 2016.) Ydinongelma kulttuuriosallistumisen kautta tapahtuviin hyvinvointitavoitteisiin pääsemisessä lieneekin se, että kansalaiset nähdään homogeenisenä joukkona, jonka hyötymistä kulttuuriosallistumisesta ei kyseenalaisteta (Moisio 2016, 156). Kerron tästä kulttuuriosallistamisen ja hallinnan ongelmasta tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

Tähän tutkimukseen liittyen, myös Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeessa hyvinvoinnin edistäminen oli keskeinen taustateema. Jyväskylän taidemuseo lukee hankkeen yleisöyhteistyön kaltaisen toiminnan toteuttamaan Jyväskylän kaupungin strategiaa, jonka tavoitteena on aktiiviset ja hyvinvoivat asukkaat. Odotetusti yleisöyhteistyöryhmien osallistuminen taiteen äärellä tapahtuvaan ryhmätoimintaan nähtiin yksilön ja yhteisön hyvinvointia edistävänä, ja sitä kautta tärkeänä toimintana.

2.5 Kriittinen katse kulttuuriosallistumisen edistämiseen

Kulttuuriosallistumisen vahvaa osallistumiskurssia on myös alettu kyseenalaistamaan kulttuuripolitiikassa. On esitetty, että pelkkä kulttuuriosallistumisen edistäminen on riittämätön keino yhteiskunnallisen huono-osaisuuden poistamiseen tai todellisten yhteiskuntapoliittisten ongelmien ratkaisuun yhteiskunnassa (Bennett & Silva 2006; Heikkilä 2016). Tilastot kertovat, että Suomessa taiteeseen ja kulttuuriin osallistujat ovat niitä, joilla menee elämässä hyvin jo muutenkin, jolloin taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutukset eivät yksinkertaisesti saavuta niitä, joilla tarve olisi suurin (Heikkilä 2016, 17). Vuodesta toiseen Euroopan laajuisesti varakkaat ja hyvin koulutetut yksilöt ovat kulttuurilaitosten kävijälistan kärkipäässä (Stevenson, Balling & Kann-Rasmussen 2015, 3). Suomessa aktiivisimpia kulttuuripalveluiden käyttäjiä ovat keski-ikäiset naiset ja korkeasti koulutetut henkilöt (Lindholm 2011, 41–42). Erilaisia kulttuuritapahtumia yksitellen tarkasteltaessa on havaittu, että passiivisissa ryhmissä vähätuloiset olivat yliedustettuina (Heikkilä 2016, 17).

Vallitseva näkemys on, että kulttuuriin osallistumattomat ovat ongelmallinen joukko, jonka kulttuuriosallistamiseen ulkopuolisten tulisi tarmokkaasti puuttua hyvinvoinnin edistämisen nimissä (Stevenson 2013, 81). Vahvasti hallintaan viittaavalla osallistumisen lähikäsitteellä

osallistamisella tarkoitetaan yksilöiden aktivointitapaa, jossa tarkoitus on tuottaa osallisuuden kokemuksia. Tällöin intressi ja motivaatio osallistamiseen muodostuvat itse aktivoitavan yksilön ulkopuolella. (Särkelä-Kukko 2014, 35.) Osallistumisen ongelma lankeaa ylhäältä alaspäin, eikä lähde kansalaisista itsestään.

Kulttuuripolitiikassa keskustelu aiheesta rajoittuu helposti kapealle alalle, jossa rakenteiden merkitys korostuu. Osallistumiskeskustelu rakentuu valtion tukemien kulttuurilaitosten sekä modernin valtion hallitsemista silmällä pitäen luotujen oletettujen yksilön käyttäytymisnormien varaan. (Stevenson et al. 2015, 3.) Passiivisuuden katsotaankin koskevan yksinomaan legitimiä osallistumista tai osallistumista nimenomaan vakiintuneeseen korkeakulttuuriin, jolloin muunlainen kulttuuriosallistuminen jää huomiotta. Tällöin kulttuurikäsite jää hyvin kapeaksi, etenkin tutkimuksen kohdistuessa ei-osallistujien tunnistamiseen. Passiivisina näyttäytyvät ei-osallistajat voivat kaikesta huolimatta olla aktiivisia kulttuuriosallistujia, mutta korkeakulttuurin sijaan heidän aktiviteettinsä kohdistuvat pikemminkin viihdeteollisuuden tuotteisiin ja populaarikulttuuriin, jotka sulkeutuvat legitimiin kulttuurimääritelmän ulkopuolelle. (Balling & Kann-Christensen 2013). Erilainen ruohonjuuritason kulttuuritoiminta ja yksilöiden omakohtaiset määritelmät kulttuurista jäävät usein huomiotta (Kalvina 2004).

Heikkilän (2016, 16) mukaan passiivisuus on vähintään osittain metodologien konstruktio, jota tutkijat sekä tutkittavat itse rakentavat. Kyselytutkimuksien perusteella passiiviseksi leimautuneet ihmiset osoittautuvatkin haastattelujen perusteella todella aktiivisiksi, kyselytutkimukset eivät vain tavoita aktiivisuuden muotoja. Lisäksi perustuen yhteiskuntaluokkaansa ihmiset saattavat täyttäessään kyselylomakkeita identifioitua ihmiseksi ”joka ei harrasta kulttuuria”, vaikka käytännössä kävisi vaikkapa teatterissa. (ibid.)

Stevensonin (2013, 82) mukaan kulttuurin saavutettavuudesta puhuttaessa huomio keskittyy erilaisiin esteisiin, jotka jollain tavalla estävät yksilöä osallistumasta kulttuuritoimintaan tai tapahtumaan, vaikka kiinnostusta olisi. Vaihtoehtoisesti ei-osallistajat esitetään henkilöinä, joilla ei ole ymmärrystä kiinnostua taiteesta ja kulttuurista tai niiden hyödyistä (Stevenson 2015, 7). Tähän voidaan liittää myös kulttuurikompetenssin käsite. Se tarkoittaa yksilön kykyä omaksua, käyttää ja muuttaa kulttuuria. Kulttuurikompetenssi rakentuu yksilön varhaislapsuudesta lähtien erilaisten kokemusten ja oppimisen kautta. Sen muodostavat neljä

osatekijää: tiedot, taidot, tietoisuus ja asenteet, joita kaikkia voidaan kehittää harjoittelemalla. (Seirala 2012, 9.)

Usein keskustelussa huomiotta jää se mahdollisuus, että yksilö itse valitsee olla osallistumatta, vaikka esteitä ei olisikaan ja ymmärrystä löytyisi (Honkasalo & Laukkonen 2015, 25; Stevenson 2015). Perustellusti olisi aiheellista kysyä myös haluavatko kaikki ihmiset ylipäätään osallistua ja olla vaikuttamassa yhteiskuntaan (Kangas et al. 2012, 48). Moisio (2016, 156) huomauttaa yleisöjen käyvän yhä epäyhtenäisemmiksi, jolloin niiden motivaatiot osallistua taiteeseen ja kulttuuriin ovat moninaisia. Moninaisia ovat myös yleisön maut ja mieltymykset sekä kokemukset, jotka niitä muokkaavat. (ibid.)

Zygmunt Bauman (1990, 204–206) puhuu kulttuurin yksilöitymisestä. Hänen teoriansa postmodernista käsittelevät modernin jälkeistä aikaa, jolle on tyypillistä muun muassa kuluttajajasen, joka tekee elämästä yksilöllistä ja johtaa individualisaatioon. Tällöin yksilön tehtäväksi jää myös itse rakentaa oma identiteettinsä ilman kiinteän yhteisön apua. Postmodernin ajan näkökulmasta tarkasteltuna kulttuurin kuluttaminen on osa identiteetin rakentamista. (ibid.)

Toisin kuin postmodernia edeltävällä modernilla aikakaudella, enää ei tavoitella jatkuvaa varmuutta tai taistella sattumanvaraisuutta vastaan. Sen sijaan postmodernin ihmisen elämä on episodimaista ja erillisistä sirpaleista muodostuvia pätkiä. Koska kukin jakso on itsenäinen vailla yhteyttä menneeseen tai tulevaan, vältetään pysyvää sitoutumista tiettyyn elämäntapaan tai minäkuvaan. (Bauman 1990, 206.) Tästä näkökulmasta, individualismin aikana on hankalaa vaatia, että kaikki osallistuvat myöskään taiteeseen ja kulttuuriin samalla tavalla.

Lisäksi on mahdollista, että ne, jotka eivät osallistu julkisesti tuettuun kulttuuriin ja taiteeseen eivät välttämättä ole ikinä kokeneetkaan osallistumisen mahdollistavaa osallisuutta siihen (Moisio 2016, 156). Heikkilän (2016, 17) mukaan todellinen kulttuurin demokratisoiminen tarkoittaisi, että kaikille annettaisiin välineet prosessoida kulttuuria sen sijaan, että kulttuuria yksinkertaisesti tuotaisiin kaikkien ulottuville. Tämä vaatisi muun muassa koulutukseen panostamista. (ibid.) Kaikkien ulottuvilla olevien prosessointivälineiden voisi kuvitella edistävän myös osallisuutta ja hyvinvointia hajanaisten yleisöjen yhteiskunnassa.

2.6 Yleisötyö kulttuuriosallistumisen edistämisen kontekstissa

Edellä olen taustoittanut kulttuuriosallistumisen edistämisen ilmiötä selvittämällä mistä se kumpuaa, mitä sillä tavoitellaan ja mitä ongelmia siihen liittyy. Tässä luvussa selvitän millä keinoin ja millaisiin toimin kulttuuriosallistumista on edistetty julkisissa taidelaitoksissa ja tätä tutkimusta ajatellen etenkin taidemuseoissa. Keskityn erityisesti yleisötyön keinoihin ja hanketoimintaan, jotka ovat keskeisiä tämän tutkimuksen kannalta.

Vaikka kulttuuriin osallistumista ja osallisuutta halutaan kulttuuripolitiikassa edistää, ei tätä edistämistä suoraan tueta julkisin varoin. Julkiset varat ohjataan pääasiassa ammattilaisorganisaatioille, jotka tuottavat kulttuurituotteita passiiviseen kulutukseen. Kulttuuriin osallistumisen odotetaan tapahtuvan ikään kuin sivutuotteena. Tarkastelemalla pelkästään taiteen ja kulttuurin rahoitusta, kulttuuriosallistumisen edistämisen laajuus ilmiönä ei siis hahmotu. (Virolainen 2015a, 40–41.)

Museoiden, orkestereiden ja teatterien valtionosuusjärjestelmän kehittämisen jatkaminen on silti suomalaisen kulttuuripolitiikan piirissä nähty keskeisenä keinona kaikkien väestö- ja kansalaisryhmien kulttuuriosallistumisen edellytysten lisäämiseen (Kettunen 2016, 24). Esimerkiksi on esitetty uudistusta, jossa rahoituksen määräytymisessä otettaisiin entistä enemmän huomioon toiminnan laatu ja aktiivisuus, jolloin osa valtionosuudesta määräytyisi toiminnan tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden perusteella, erilaisiin indikaattoreihin pohjautuen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2013, 16–17).

Samalla myös huono taloustilanne ja siitä johtuvat julkisen rahoituksen leikkaukset taide- ja kulttuurisektorilta ovat johtaneet siihen, että taide- ja kulttuurilaitokset pyrkivät sitouttamaan yleisöjään sekä panostamaan saavutettavuuteen entistä enemmän toiminnan jatkuvuuden turvaamiseksi, jolloin yleisön osallistumisen kysymykset tulevat keskeisiksi (Tomka 2013, 263).

Yleisötyön korostumisen myötä myös museot ovat siirtyneet yhä enemmän arkistoista asiakaslähtöisyyteen (Ryti 2016, 86–90). Kulttuuriosallistumista edistetään myös kehittämällä kulttuuripalvelujen tasa-arvoista saatavuutta, saavutettavuutta ja monipuolisuutta. Lisäksi eri väestöryhmien osallistumismahdollisuuksia on parannettu esimerkiksi kulttuuripassijärjestelmien avulla. (Kettunen 2016, 24.) Museokentällä uusiin yleisöennätyksiin

kävijämäärissä on päästy vuonna 2015 lanseeratun Museokortin avulla, joka toimii pääsylippuna 250 suomalaiseen museoon.

Kaitavuoren (2009, 289) mukaan yleisötyöllä tarkoitetaan taidelaitoksissa tapahtuvaa toimintaa, jonka tarkoituksena on taiteiden saavutettavuuden lisääminen kohderyhmäajattelun avulla. Keskeiseen sanastoon kuuluvat osallistaminen, asiakaskeskeisyys ja uudet oppimisympäristöt (Ryti 2016, 85). Yleisöä ei ajatella enää yhtenä massana vaan erilaisina useina kohderyhminä omine intresseineen (Kaitavuori 2009, 289). Keskeistä on astua ulos museon seinien sisältä ja etsiä uusia yleisöjä. Tällöin toimijoiden huomio kiinnittyy yhä enemmän erilaisiin erityisryhmiin ja vähemmistöihin. (Sorjonen & Ruusuvirta 2013, 52.)

Yleisötyöhön liittyy tiiviisti markkinointi ja kohderyhmäajattelussa on löydettävissä yhtymäkohtia markkinoinnin segmentointiin. Yhteistä on oikeiden palvelujen kohdentaminen oikeille ryhmille. Kohderyhmäajattelulla ei kuitenkaan pyritä taloudelliseen voittoon vaan päämääränä on ennen kaikkea yleisön tyytyväisyyden saavuttaminen ja tasa-arvoistaminen. (Kaitavuori 2009, 291.) Jossain määrin yleisötyön käsite on syrjäyttänyt esimerkiksi museopedagogiikan käsitteen (Ryti 2016, 89).

Yksi kulttuuriosallistumisen kannalta merkittävä yli kahdellekymmenelle paikkakunnalle Jyväskylän taidemuseosta levinnyt yleisötyön muoto on kulttuuriluotsitoiminta. Kulttuuriluotsit ovat vapaaehtoisia taiteen ja kulttuurin ystäviä, joita kuka tahansa voi pyytää seurakseen vaikkapa taidenäyttelyyn tai konserttiin. Luotsitoiminta mahdollistaa kulttuuripalvelujen käytön erityisesti niille, joilla muuten olisi korkea kynnys osallistua. (Nousiainen 2017.) Kulttuurin avulla kulttuuriluotsitoiminta tukee erityisesti osallisuuden rakentumista (Jäntti 2017).

Suomessa erilaiset hankkeet ovat olleet yleisötyön keskeinen tapa edistää kulttuuriosallistumista ja osallisuutta. Hankkeissa toiminnan, kohderyhmien ja rahoituksen kirjo on runsas. (Virolainen 2015a, 41.) Esimerkiksi erilaisissa taidepohjaisissa hankkeissa lähtökohdat ja tavoitteet ovat hyvin erilaisia. Yhtä kaikki, toiminnan tavoitteena on yleensä saada aikaan jonkinlainen muutos johonkin asiaan, esimerkiksi jonkin ei-toivotun ilmiön, kuten syrjäytymisen ehkäisy tai vaikkapa pyrkimys muuttaa ihmisiä tai olosuhteita haluttuun suuntaan kuten edistää esimerkiksi monikulttuurisuutta. Tavoitteet on usein laadittu rahoitushakemuksia silmällä pitäen yhteiskuntapoliittisesti arvokkaita tavoitteita viljellen. (Bardy 2007, 29.)

Koska hankkeita ei koordinoita keskitetysti eikä niistä kerätä systemaattisesti tietoa, on hanketoiminnan kokonaiskuvan hahmottaminen haastavaa. Virolaisen (2015a, 41-51) kartoituksen mukaan taide- ja kulttuurihankkeet on enimmäkseen suunnattu erilaisille erityis- ja vähemmistöryhmille kuten vammaisille tai maahanmuuttajille, tai erilaisille ikäryhmille, kuten lapsille, nuorille tai vanhuksille. Jaottelemalla ihmiset tyypillisesti esimerkiksi iän mukaan pyritään vastaamaan ihmisten erilaisiin tarpeisiin ja oppimistapoihin. Tämän lisäksi hankkeista voidaan erottaa muitakin teemoja kuten 1) yleisötyö/yleisöyhteistyö, 2) yhteisöllisyys, 3) taide ja kulttuuri hyvinvoinnin lähteenä sekä 4) saatavuus ja saavutettavuus.

Etenkin taide- ja kulttuurilaitosten toiminnassa yleisötyön tai yleisöyhteistyön teemaan liittyvät hankkeet ovat tyypillisiä. Niissä huomiota on kiinnitetty erityisesti ryhmiin, jotka eivät entuudestaan kuulu taide- ja kulttuurilaitosten vakiintuneiden toimintamuotojen piiriin. Toimintaa pyritään laajentamaan kohti uusia yleisöjä esimerkiksi kiinnittämällä enemmän huomiota toiminnan asiakaslähtöisyyteen ja edistämällä erilaisia palveluita, rajoittamatta toimintaa pelkästään laitoksen seinien sisäpuolelle. (ibid.)

Yhteisöllinen hanketoiminta puolestaan tähtää taiteen ja kulttuurin tuomiseksi osaksi laajempaa alueellista ja sosiaalista kehitystyötä, kuten paikkakunnalle muuttaneiden kotoutuminen kulttuuritoiminnan kautta. Virolaisen (2015a, 51) mukaan yleisötyötä ja yhteisöllistä toimintaa on usein hankalaa erottaa toisistaan. Näin ollen Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankekin voidaan nähdä kuuluvan näihin molempiin luokituksiin, näkökulmasta riippuen, vaikka Jyväskylän taidemuseo itse nimittää hankkeen nimenomaan yleisöyhteistyöhankkeeksi.

Hyvinvointiin tähtäävissä hankkeissa tavoitteet ovat astetta korkeammalla ja niitä toteutetaan yhteistyössä kulttuurialan ja sosiaalialan organisaatioiden kesken. Tavoitteena on edistää taiteen ja kulttuurin avulla vaikeassa tilanteessa olevien ihmisten osallistumista ja osallisuutta kulttuurielämään ja yhteiskuntaan, tukea arjessa jaksamista, parantaa elämänlaatua, lisätä yhteisöllisyyttä ja ehkäistä syrjäytymistä. Myös intressi kehittää erilaisia hyvinvointipalvelujen tuottamisen malleja on tyypillistä. (Virolainen 2015a, 49.)

Saavutettavuuden teemaan alle lukeutuvat hankkeet ja toimintamallit, joissa kulttuuripalvelujen saavutettavuutta pyritään parantamaan esimerkiksi panostamalla sähköisten palvelujen toimivuuteen ja viemällä kulttuuripalveluja niiden väestöryhmien luo, joilta palvelut muutoin olisivat saavuttamattomissa. Myös kulttuuripalvelujen fyysistä ja sisällöllistä saavutettavuutta

sekä poikkihallinnollista yhteistyötä taide- ja kulttuuripalvelujen tuottamisessa pyritään kehittämään saavutettavuuden edistämiseen tähtäävissä hankkeissa. (Virolainen 2015a, 49.)

Vaikka kulttuuri- ja taidehankkeita on runsaasti ja niillä katsotaan olevan positiivisia vaikutuksia ihmisten hyvinvointiin, olisi Virolaisen (2015a, 51) mukaan syytä pohtia enemmän myös millaisia vaikutuksia hankkeilla on lopulta osallistujien elämään tai itse toimijatahoihin. Myös Bardyn (2007, 29) mukaan kulttuurin ja politiikan rajapinnoille pääsemiseksi olisi tärkeää saada esille mikä kullekin ihmisryhmälle on hankkeiden sekamelskassa merkityksellistä ja välittää sitä laajemmille yleisöille.

Kulttuuri- ja taidelaitosten hankevilinä ja nykyinen kehityskulkua on myös kritisoitu. Kawashima (2006) on tuonut esille, kuinka lisääntyneet sosiaalisen osallisuuden tavoitteet eivät välttämättä ole ongelmattomasti liitettävissä taide- ja kulttuurilaitoksien toimintaan. Sosiaalisen osallisuuden määritelmä ja sen yhteys kulttuurialan toimijoiden työhön ei useinkaan ole selkeä. Laitoksissa tehtävä yleisötyö ja osallisuuteen tähtäävä työ tulee Kawashiman mukaan erottaa toisistaan, sillä niillä tähdätään täysin erilaisiin päämääriin. Vaikka osallisuuden tulkitaan usein laajentavan yleisötyön näkökulmaa, on se myös vienyt taide- ja kulttuurilaitokset vieraalle alueelle, jossa niitä vaaditaan pyrkimään ei-kulttuurisiin tavoitteisiin, mikä ei noudata laitosten alkuperäisiä tehtäviä. (Kawashima 2006, 58.) Rytin (2016, 89) mukaan vaarana piilee, että yleisötyöstä tulee itseisarvo museokentällä, jolloin toiminta kangistuu kaavamaiseksi ja ennalta määräytyksi pinnalliseksi elämyspuistoksi, jota määrittää ”pakonomainen yleisötyöstrategioiden luominen”, jolloin museon sisältö ja erityisyys jäävät huomiotta. Kulttuurin arvo tulisi osoittaa yhteiskunnassa muullakin kuin kävijämäärällä.

3 TUTKIMUKSEN METODOLOGIA JA AINEISTO

Tämä tutkimus toteutettiin laadullisin eli kvalitatiivisin tutkimusmenetelmin. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineisto on tyypillisesti tekstiä tai jotain muuta ei-numeerista aineistoa. (Eskola & Suoranta 2005, 13; Aaltola & Valli 2010,111). Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtana ei ole teorian tai hypoteesin testaaminen vaan aineiston monipuolinen ja yksityiskohtainen tarkastelu (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2014, 155). Tutkimuksen perusta on todellisen elämän kuvaamisessa ja ajatuksessa todellisuuden moninaisuudesta: tapahtumat muovaavat toinen toisiaan samanaikaisesti ja moneen suuntaan kehittyvien suhteiden kautta. Tällöin tutkimuskohdetta on pyrittävä tutkimaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti eikä tutkijan tule vain pirstoa todellisuutta mielivaltaisesti osiin. (Hirsjärvi et al. 2014, 161). Kvalitatiiviselle tutkimukselle tyypillisiä ovat aineistonhankintamenetelmät, joissa tutkittavien ääni ja näkökulmat tulevat esiin (Hirsjärvi et al. 2014, 155).

Tässä luvussa esittelen ensin Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeen tavoitteineen, jonka jälkeen esittelen VTS -menetelmän teoriassa, käytännössä ja hankkeen yleisötyöhön sovellettuna. Sitä seuraava alaluku käsittelee tutkimuksen etnografista lähestymistapaa, jonka jälkeen esittelen aineiston ja miten sitä analysoitiin.

3.1 Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeen esittely ja tavoitteet

Suomen itsenäisyyden juhluvoiteen liittyvä Sata vuotta, tuhat tulkintaa -taidenäyttely tuotettiin yhteistyössä Suomalaisten taidesäätiöiden yhdistyksen (STSY) kanssa. Näyttely oli esillä 9.6.–8.10.2017 Jyväskylän taidemuseossa. Tarinallisessa näyttelyssä tuotiin esille kuvataiteen monitulkintaisuutta, kansallisia arvoja, ristiriitaisuuksia sekä suhdetta elämään ja monikulttuurisuuteen. Näyttelyn teemoina olivat:

Sinä ja Minä: suomalaiset kuvissa. Mitä teokset paljastavat ihmisestä, asemasta ja kenen näkökulmasta? Minkälaisia kohtaamiset ovat ja millaisia tunteita ne herättävät?

Turvallisuus – sodan vaikutus. Teosten sisällön vertautuminen nykyiseen maailman tilaan ja pakolaistilanteeseen, suhde sotaan, uhkaan, pelkoon, vierauteen ja ahdistukseen.

Kansallisen kuvaston uudelleen tulkinta. Miten nykyihminen tulkitsee vertauskuvallisia ja kansallisia aiheita, joiden välityksellä luotiin suomalaisuutta ja kansallista identiteettiä?

Mielenmaisemat, tunteet, muisti. Mitä haluaa kokea uudelleen ja mitä unohtaa: mielenmaisemia, tunnelmia, olotiloja.

Näyttelyssä oli esillä STSY:n jäsenten Alfred Kordelinin säätiön, Fortumin Taidesäätiön, Gösta Serlachiuksen taidesäätiön, Signe ja Ane Gyllenbergin säätiön, Taidesäätiö Meritan ja UPM-Kymmenen Kulttuurisäätiön taidekokoelmista valittuja teoksia. Sata vuotta, tuhat tulkintaa oli ensimmäinen pääkaupunkiseudun ulkopuolella esillä oleva STSY:n näyttely.

Pääasiassa näyttely koostui maalauksista, mutta esillä oli myös veistoksia ja taideteollisuutta. Teosten kirjo ulottui 1800-luvun lopusta 2010-luvulle. Teoksia olivat muun muassa: Eero Järnefeltin *Kolilta* (1927) ja *Suomalainen maisema* (1903), Akseli Gallen-Kallelan *Erämaajärvi* (1892) ja *Sammon taonta* (1893), Helene Schjerfbeckin *Hiljaisuus* (1907) ja *Punaposkinen tyttö* (1927), Aukusti Tuhkan *Kollaanjoki* (1964), Alvar Cawénin *Suru* (1927), Fanny Churbergin *Kaskimaisema Uudeltamaalta* (1872), Pekka Halosen *Talvimaisema* (1923), Unto Pusan *Elämäniloa* (1955), Rafael Wardin *Asetelma* (1984) ja Rut Brykin *Tunturipuro* (1987) sekä Ville Lenkkerin *Vapaa mies* (2010–2014) ja Reima Nevalaisen *Cuirass* (2014).

Näyttely valittiin sekä valtakunnalliseen että Keski-Suomen alueen Suomen itsenäisyyden satavuotisjuhlavuoden Suomi 100 -ohjelmaan. Se oli mukana myös Jyväskylän kaupungin Suomi 100 -ohjelmassa sekä museoiden Yhteinen perintö -hankkeessa.

Hankkeen ja näyttelyn ytimenä oli erilaiset tulkinnat näyttelyn teoksista sekä tulkintojen tekemiseen liittyvä yleisötyö. Tavoitteena oli saada näyttelystä moniääninen kuva suomalaisuudesta ottamalla yleisö vahvasti mukaan näyttelyn toteutukseen ja liittämällä erilaisten ihmisten tulkinnat teoksista osaksi näyttelyä. Erilaisia yleisöyhteistyöryhmiä kuten lapsia, senioreita, maahanmuuttajia, opiskelijoita ja erityisryhmiä kutsuttiin tekemään tulkintoja omista näkökulmistaan avoimin mielin. Myös näyttelyn aikana yleisöä kannustettiin omien tulkintojen tekemiseen sekä paikan päällä että verkkonäyttelyssä.

Sata vuotta, tuhat tulkintaa -näyttelyn tarkoitus oli rohkaista yleisöä tarkastelemaan ja tulkitsemaan teoksia uusin silmin ja avoimin mielin. Tämä liittyy nykykäsitykseen, jonka mukaan teoksen merkitystä ei voi ”ankkuroida” taiteilijaan tai teoksen valmistumisaikaan, jolloin korostuu teoksen ja katsojan välinen suhde. Jokainen katsoja tulkitsee näkemänsä omien kokemustensa ja tiedon varassa. Todennäköisesti myös eri sukupolvien ja aikakausien ihmiset ymmärtävät ja selittävät teoksia hyvin eri tavoin. Esimerkiksi aikanaan kuvataiteen avulla rakennettiin suomalaisuutta ja kansallista identiteettiä, mutta tulkitsevatko nykyihmiset kuvastoa samoin. (Heinänen 2017).

Jokaisella on oma lähestymistapansa ja näkökulmansa. Sen vuoksi tulkintoja on yhtä monta kuin on katsojia ja tulkinnat poikkeavat toisistaan. Teos saattaa herättää muistoja ja tunteita, joita taiteilija ei ole edes ajatellut tai muut eivät voi kokea. Moniäänisyys on rikkaus. (Näyttelyn kuraattori Seija Heinänen 2017, www.tuhattulkintaa.fi)

Hanke oli osa Jyväskylän taidemuseon yleisötyötä ja toteutti samalla Jyväskylän museopalveluiden pedagogista strategiaa. Jyväskylän taidemuseo sai yleisöyhteistyöhankkeelle rahoitusta museoviraston innovatiivisista hankkeista. Hanke päättyi syksyllä 2017. Näyttely ylsi Jyväskylän taidemuseon näyttelykohtaiseen yleisöennätykseen. Kävijöitä oli yli 15 000.

Yleisötyön näkökulmasta hanke oli massiivinen. Näyttelyn aikana järjestettiin 62 erilaista tapahtumaa: luentoja, musiikkia, tanssia, luovaa kirjoittamista, keskustelevaa kuvan tarkastelua (VTS), työpajoja, keskustelutilaisuuksia, kuraattorin kierroksia sekä yleisöopastuksia eri näkökulmista esimerkiksi biologin silmin. Koska hankkeen ydintehtävänä oli kuitenkin koota erilaisia yleisöyhteistyöryhmiä, jotka toisivat näyttelyn sisältöön uusia monenkirjavia näkökulmia, painottuu hankkeen tarkastelu tässä tutkimuksessa keskustelevan kuvan tarkasteluun (VTS) osallistuviin erilaisiin yleisöyhteistyöryhmiin. Tavoitteena oli luoda halukkaille mahdollisuus osallistua näyttelyprojektiin oppimisprosessina, suunnitella ja toteuttaa osallistujien kanssa asiakaslähtöistä yleisötyötä, tuoda esille yleisön näkökulmia näyttelyssä, edistää osallistujien mahdollisuuksia vaikuttaa, sekä tavoittaa uusia asiakkaita. Projektin jälkeen tarkoituksena oli tarjota osallistujille mahdollisuutta jatkaa vapaaehtoistoimintaa museo- tai kulttuuriluotsitoiminnassa.

Yhtenä tärkeänä tavoitteena oli hankkeen puitteissa tarkastella, miten monikulttuurinen yleisöyhteistyöryhmä toimii kulttuurien- ja sukupolvien välisen ymmärryksen lisääjänä sekä kotoutumisen edistäjänä maahan muuttaneiden kohdalla. Maahanmuuttajien ryhmän kokoaminen osoittautui kuitenkin haastavaksi tehtäväksi, joten ideasta koota kerhomaisesti kokoontuva ryhmä, jonka toivottiin myös edistävän osallistujien kotoutumista, luovuttiin. Ulkomaalaisten vaihto-opiskelijoiden ääni toi kuitenkin kansainvälistä näkökulmaa tulkintoihin.

Tulkintoja tehneiden ryhmien (ryhmien esittely tarkemmin seuraavassa luvussa) tulkinnat näkyivät näyttelyssä videokooasteena ja näyttelyyn liittyvässä verkkonäyttelyssä videoina ja teksteinä. Lisäksi verkkonäyttelyssä on esillä aikalaiskriittisiä, taidehistorioitsijoiden näkökulmia ja taiteilijoiden tulkintoja omista teoksistaan.

3.2 Tuhat tulkintaa ja miten ne koottiin

Syyskuussa 2016 ryhdyttiin Jyväskylän taidemuseossa kokoamaan teostulkintoja varten erilaisia yleisöyhteistyöryhmiä, joita kertyi lopulta kuusi. Pilottiryhmänä toimi maahan muuttaneiden suomen kielen opiskelijoiden ryhmä, jonka toiminnan puitteissa ikään kuin testattiin VTS -menetelmää teostulkintojen välineenä taidenäyttelyn sisällöntuotannon näkökulmasta. Muut teostulkintoihin osallistuneet ryhmät olivat kehitysvammaisten teatteriryhmä Villiviini, kulttuuriluotsit, seniorit, koululaiset sekä suomalaiset ja kansainväliset opiskelijat, joihin lukeutuivat myös taidemuseon kansainväliset harjoittelijat. Ryhmien muodostumis- ja aktiivisuusaika vaihtelivat ryhmittäin.

Useimmin ja säännöllisimmin tämän hankkeen puitteissa kokoontuivat kuitenkin kulttuuriluotsien ryhmä sekä kansainvälisten opiskelijoiden ryhmä. Nämä ryhmät olivat myös osallistujamääriltään vakiintuneimmat. Tästä syystä nämä ryhmät ovat tässä tutkimuksessa tarkastelun keskiössä. Kuvailen seuraavaksi lyhyesti näitä ryhmiä, jonka jälkeen kuvailen VTS -menetelmän periaatteita teoriassa ja käytännössä sekä kerron, miten VTS -menetelmän käyttö toteutettiin hankkeessa.

Kulttuuriluotsit

Kulttuuriluotsit ovat Jyväskylän kaupungin kouluttamia vapaaehtoisia kulttuuritarjontaan perehtyneitä vertaisohjaajia, joita kuka tahansa voi pyytää seuraksi eri kulttuurikohteisiin. Luotsit toimivat kanssakulkijoina museoissa, taidenäyttelyssä, teatterissa, musiikkiesityksissä tai muualla lähiympäristössä. Kulttuuriluotsit tekevät paljon yhteistyötä Jyväskylän taidemuseon kanssa. Taiteen ja kulttuurin ystävinä kulttuuriluotsit osallistuivat innokkaasti VTS -tulkintojen tekemiseen. Kulttuuriluotsit kokoontuivat yhteensä viisi kertaa keskustelemaan taideteoksista noin kymmenen hengen porukalla.

Kansainvälinen ryhmä

Kansainvälinen ryhmä kokoontui niin ikään viisi kertaa. Ryhmä koostui pääasiassa vaihtoopiskelijoista ja Jyväskylän taidemuseon kansainvälisistä harjoittelijoista. Osallistujia oli vaihtelevasti ympäri maailmaa (Kanadasta, Ranskasta, Yhdysvalloista, Turkista, Tanskasta, Unkarista, Venäjältä, Etelä-Koreasta, Nigeriasta, Itävallasta, Boliviasta, Iranista, Suomesta) ja kokoonpanot olivat erilaisia eri kokoontumiskerroilla. Kansainvälisen ryhmän sydän oli kuitenkin kansainvälisistä harjoittelijoista koostuva viiden hengen ydintiimi, joka osallistui aktiivisesti hankkeen toteutukseen ja VTS -keskusteluihin. Keskustelut käytiin englanniksi. Muutamissa VTS -keskustelussa yhdistettiin kansainvälinen ryhmä sekä suomalaisia yliopistopiskelijoita. Tällöin keskustelut käytiin sekä suomeksi että englanniksi ja erilaisten näkökulmien värikkyys korostui entisestään. Eri maista ja kulttuureista tulleiden ihmisten tulkinnat suomalaisissa taideteoksissa oli olennainen osa moniäänisen tulkintakokonaisuuden saavuttamiseksi. Tulkintojen tekemisen lisäksi korostui myös ryhmän tutustuminen samalla suomalaiseen kuvataiteeseen ja kulttuuriin.

Toiminnan painopisteet, tulkinta- ja ilmaisumetodit vaihtelevat ryhmäkohtaisesti. Kaikissa ryhmissä teosten tulkinnassa käytettiin kuitenkin VTS -menetelmää, jonka käytöstä on Jyväskylän Taidemuseon aiemmassa yleisötyössä saatu positiivisia kokemuksia. Esittelen seuraavissa alaluvuissa tarkemmin menetelmän teoreettisia taustoja, menetelmää käytännössä sekä miten sitä sovellettiin yleisöyhteistyöryhmissä.

3.2.1 Visual Thinking Strategies (VTS)

Visual Thinking Strategies -menetelmää (VTS) käytettiin keskeisenä työkaluna Sata vuotta, tuhat tulkintaa -yleisöyhteistyöhankkeessa. Menetelmän avulla yleisöryhmät tekivät teoskuvien pohjalta tulkintoja taidenäyttelyyn tulevista teoksista ja osallistuvat samalla taidenäyttelyn sisällön tuottamiseen. VTS on taidekasvatusmenetelmä, joka rohkaisee osallistujia rakentamaan henkilökohtaisen suhteen kulloinkin tarkasteltavaan teokseen, eikä vaadi osallistujilta ennakkotietoja tarkasteltavista teoksista tai taiteesta ylipäätään. Menetelmä luottaa yksilön näkemiseen, yhdessä näkemiseen ja yhdessä oppimiseen sekä kannustaa erilaisin tulkintoihin. (Itkonen 2016.)

Hilkka Rauhala (2017) on kulttuuriympäristön tutkimuksen pro gradu -työssään tutkinut VTS -menetelmää aikuisten maahanmuuttajien kielenoppimisen tukena. Hän on esittänyt menetelmän kolmitasoisena ja kolmijakoisena kaaviona, joka havainnollistaa menetelmää hyvin. Kaavion lähtökohdaksi on kolme teoriapalkkia: visuaalinen ajattelu, konstruktivistinen oppimiskäsitys ja esteettisen ajattelun vaiheteoria, joiden päälle menetelmän peruselementit ryhmä, taide ja fasilitointi rakentuvat. Ylimmälle tasolle muodostuvat kolme tavoitetta, kuvanlukutaito, kriittinen ajattelu ja vuorovaikutustaidot, joihin menetelmää käyttämällä pyritään. (Rauhala 2017, 30–31.)

Kuvanlukutaito	Kriittinen ajattelu	Vuorovaikutustaidot
Ryhmä	Taide	Fasilitointi
Visuaalinen Ajattelu	Konstruktiivinen oppimiskäsitys	Esteettisen ajattelun vaiheteoria

Kuvio 1. VTS -menetelmän teoriapohja, menetelmän elementit ja tavoitteet. (Rauhala 2017.)

Menetelmä on tarkoitettu visuaalisten taiteiden opetukseen ja sitä sovelletaan paisti museoissa, myös erilaisissa pienryhmä- ja luokkahuonetilanteissa. Yhdysvalloissa VTS on laajasti käytössä osana koulujen opetusohjelmaa. (Yenawine 2013, 1 -14.) Menetelmästä käytetään yleisesti lyhennettä VTS. Suomen kielellä VTS -menetelmä on käännetty *keskusteleväksi kuvan tarkasteluksi* (Itkonen 2013; 2016). Seuraavissa alaluvuissa kerron menetelmän teoreettisista taustoista, käytännöistä ja tavoitteista sekä miten menetelmää sovellettiin Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeessa.

3.2.2 Teoriat VTS -menetelmän takana

Keskustelevan kuvantarkastelun alkupiste on New Yorkin nykytaiteen museo MoMa:ssa, jossa 1990-luvulla museokävijöitä tutkimalla havahduttiin siihen, ettei yleisö laadukkaasta informaatiosta ja innostavista museo-opastuksista huolimatta muistanut näkemistään teoksistaan tai niihin liittyvistä tiedoista jälkeensä juuri mitään. Museon tuottama taidekasvatus palveli eniten taidekasvattajia itseään pohjautumalla asiantuntijoiden intresseihin. Jotta yleisön kokemus ja oppimistulos paranisi, ei yleisölle enää haluttu tarjota valmiita vastauksia taideteoksiin liittyen, vaan antaa yleisölle lupa pohtia itse ja oivaltaa. Oppimisen tulee tapahtua oppijan omista lähtökohdista jäädäkseen mieleen ja kehittääkseen katsojaa. (Yenawine 2013, 1–14.) Museokasvattaja Philip Yenawine ja kehityspsykologi Abigail Housen kehittivät VTS -menetelmän nojaten vankasti tutkimukseen. Menetelmä on rakentunut kolmen teoreettisen tukijalan varaan, jotka ovat visuaalinen ajattelu, konstruktivistinen oppimiskäsityksen ja esteettinen ajattelun vaiheteoria. (Yenawine 2013; Rauhala 2017, 13,16.)

Teoreettiset lähtökohdat eivät ole tosistaan irrallisia vaan pikemminkin toisiinsa kietoutuneista ja toistensa päälle rakentuneita. Perustuen visuaaliseen ajatteluun ja konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen, Housen itse on kehittänyt esteettisen ajattelun vaiheteorian, joka on tulosta yli kolmekymmentä vuotta kestäneestä empiirisestä museokävijöihin kohdistuneesta tutkimuksesta. Housenin tutkimus ja sen puitteissa kehitetty tutkimusmetodologia kuten tajunnanvirtahaastattelu (*Aesthetic Development Interview, ADI*) ovat vaikuttaneet kokonaisvaltaisesti VTS -menetelmän kehittämisprosessiin, jonka päämääränä oli palvella esteettisen ajattelun eri vaiheissa olevia ihmisiä huomioiden heidän vahvuutensa ja tarpeensa.

(<https://vtshome.org/research/>; Housen 1997; Yenawine 2013.) Esittelen tässä alaluvussa lyhyesti nämä teoreettiset taustat kronologisessa järjestyksessä.

Teoria visuaalisesta ajattelusta perustuu psykologi Rudolf Arnheimin teokseen *Visual Thinking* (1968).¹ Arnheimin mukaan ajattelua ei voi erottaa visuaalista havaitsemista, eli näkemistä, sillä ajattelu on havaitsemisen keskeisin elementti, ei siitä erillään oleva. Arnheimin näkemyksessä korostuu silmien ja aivojen välinen yhteistyö. Hän perustaa näkemyksensä siihen, että havaitseminen on kognitiivista toimintaa. Kaikki prosessit, jotka ovat läsnä kognitiivisessa - eli tietoa käsittelevässä toiminnassa, ovat läsnä myös havaitsemisessa, jolloin ajattelu ja havaitseminen ovat Arnheimin mukaan sama asia. Kognitiiviseen toimintaan kuuluviksi osa-alueiksi Arnheim lukee aktiivisen tutkimisen, pääkohtien löytämisen, yksinkertaistamisen, täydentämisen, vertailun ja kontekstiin sijoittaminen. (Arnheim 1997, 13–18.)

Arnheimin teoria oli aikoinaan käänteentekevä. Taiteen kokeminen ja ymmärtäminen on yhdistetty tutkijoiden toimesta kognitiiviseen toimintaan kuuluvaksi vielä nykyäänkin. Esimerkiksi taidekasvatuksen uranuurtaja William Eisnerin (2002, 42–45) mukaan kaikki tietoisuuden muodot ovat kognitiivista toimintaa. Tällöin taiteellisen älykkyyden kasvua on tuettava, sillä taidekasvatuksen tehtävä on opettaa ihmiset erottamaan taide kaikesta muusta, ja samalla saada katsojat näkemään jotain sellaista, mitä ilman taidekasvatusta ei olisi mahdollista nähdä. (ibid.)

Toinen keskeinen teoria VTS -menetelmän taustalla on konstruktivistinen oppimiskäsitys (Yenawine 2013, 156). Sen ytimenä ovat joustavuus ja toisaalta oppijan valmiudet. Konstruktivismiin mukaan oppiminen nähdään prosessina, jonka puitteissa ihminen valikoi, työstää ja tulkitsee informaatiota. Oppija vastaanottaa informaation aistien avulla. Informaatiota käsitellään omien odotusten, aikaisempien tietojen ja omien tavoitteiden pohjalta. Tieto ei synny passiivisesti vastaanottamalla, vaan rakentuu vanhan tiedon päälle. Oleellista tiedon konstruoinnin edistämisen kannalta on ymmärtämisen merkitys. (Kauppila 2007, 37.)

Konstruktivistisessa oppimiskäsityksessä oppiminen nähdään kontekstisidonnaisena ja siinä hyväksytään mahdollisuus asioiden tarkasteluun useasta eri näkökulmasta. Lisäksi oppimiseen

¹ *Visual Thinking Strategies* -menetelmä on myös nimetty Arnheimin *Visual Thinking* -teoksen mukaan (<https://vtshome.org/research/>).

liittyy oleellisesti sosiaalinen vuorovaikutus ja käsitystä luonnehtii ajatus siitä, että oppiminen on opeteltavissa oleva taito. (Rauste-von Wright, von Wright & Soini 2003, 162–172.) Konstruktivistinen oppimiskäsitys pohjautuu Jean Piaget'n (1896–1980) ja Lev Vygotskin (1896–1934) teorioihin ja on edelleen keskeinen nykyaikaisen oppimiskäsityksen muodostamisessa.

Arnheimin, Piaget'n ja Vygotskin teorioihin perustuu myös esteettisen ajattelun vaiheteoria, joka VTS -menetelmän kolmas taustateoria (DeSantis & Housen 2000, 2; katso myös Yenawine 2013, 157). Esteettisen ajattelun vaiheteorian on kehittänyt psykologi Abigail Housen, josta sittemmin tuli toinen VTS -menetelmän kehittäjistä (Yenawine 2013, 4–8). Housenin teoria pohjaa Piaget'n kehityspsykologiseen vaiheteoriaan, jossa hän jakaa lapset ikävaiheittain neljään eri ryhmään, perustuen siihen millä tavalla lapsi missäkin vaiheessa jäsentää todellisuuttaan ja oppii uutta. Yksilöt eivät voi sisäistää oman kehitystasonsa ulkopuolisia asioita eikä uuden oppiminen ole mahdollista kuin sen kehitystason puitteissa, jossa milloinkin ollaan. (Yenawine 2013, 157; DeSantis & Housen 2000, 2.)

House hylkää Piaget'n, tiukasti ikävuosiin perustuvan vaihejaattelun, mutta soveltaa teoriaa tutkiessaan millä tavoin ihminen rakentaa käsityskykyään estetiikasta. Piaget'n vaiheteoriaa ei Housenin mukaan ota huomioon kehitykseen vaikuttavia kulttuurillisia eikä kontekstuaalisia kysymyksiä (DeSantis & Housen 2000, 7). Sen sijaan viisiportaisessa esteettisen ajattelun vaiheteoriassa Housen luokittelee ihmiset sen mukaan, kuinka paljon he ovat olleet taiteen kanssa tekemisissä. Tarkoitus on tämän luokittelun avulla löytää kunkin katsojan tai ryhmän kehitystasolle sopivia taideteoksia tarkasteltaviksi sen mukaan, mitä he niistä voivat ymmärtää. Esimerkiksi iällä ei niinkään ole merkitystä kehitystason muodostumisella, vaan esteettisen ajattelun kehittymisen edistymisessä ainoastaan ajan mittaan karttuva harrastuneisuus taidetta kohtaan – tai ylipäätään altistuminen taiteelle – edistää teorian mukaan esteettisen ajattelun kehittymistä. Jotta katsojan ymmärrys pysyy mukana, on tärkeää, että siirtymät kehitysvaiheiden välillä tapahtuvat ilman pakottamista ja että kehitys on luonnollista. Silti kyse ei ole arvoasteikosta, vaan erilaisista toimintatavoista ja ongelmaratkaisustrategioista, joissa kaikissa käytetään luovaa ajattelua. Housenin mukaan suurin osa museokävijöistä, myös aikuisista, ovat tasolla 1 tai 2 eli aloittelijoita (DeSantis & Housen 2000, 11–15).

Vaihe	Nimi	Kuvaus
1	Accountive (Kertova)	Katsoja on tarinankertoja. Aisteihin, muistoihin ja miellelyhtymiin tukeutuen hän tekee konkreettisia havaintoja, joista kehittää kertomuksen. Katsoja voi esittää teoksista arvioita, jotka perustuvat asioihin, jotka hän tietää tai joista hän pitää. Kommentit ovat tunteiden sävyttämiä, sillä katsoja eläytyy teoksessa avautuvaan tarinaan.
2	Constructive (Rakentava)	Katsoja rakentaa teoksesta mielessään kokonaisuuden. Siinä häntä auttavat hänen omat havaintonsa, tietonsa ympäröivästä maailmasta sekä arvonsa koskien niin sosiaalisia ja moraalisia kysymyksiä kuin tapakulttuuria. Katsoja pitää usein realistista esittämistapaa ns. oikeana. Jos teos ei hänen mielestään täytä ”hyvän taiteen” kriteerejä – esimerkiksi tekniikan, taidokkuuden, työn määrän tai aiheen sopivuuden suhteen –, hän saattaa arvostella sitä huonoksi tai oudoksi ja jopa kyseenalaistaa sen arvon taiteena. Tunteilla ei ole 1. vaiheen katsojan tulkinnassa niin suurta merkitystä, kun hän ottaa välimatkaa teokseen.
3	Classifying (Luokitteleva)	Luokitteleva katsoja omaksuu taidehistorioitsijalle ominaisen analyttisen ja kriittisen tavan tarkastella teoksia pyrkiessään liittämään ne aikaan, paikkaan, tyyliin, koulukuntaan ja alkuperään. Katsoja tulkitsee teosta hankkimensa tietojen avulla ja on halukas oppimaan lisää. Hän uskoo, että taideteoksen merkityksen ja viestin voi selittää järkeenkäyvästi, kunhan sen pystyy sijoittamaan johonkin kategoriiaan.
4	Interpretive (Tulkitseva)	Tulkitseva katsoja pyrkii kohtaamaan teoksen henkilökohtaisesti. Hän tutkii kuvaa tarkasti antaen aikaa sen merkityksen avautumiselle. Samalla hän kiinnittää huomiota viivan, muotojen ja värien yksityiskohtiin. Tunteet ja intuitio yhdistyvät kriittiseen tarkasteluun, kun katsoja antaa teoksen syvempien merkitysten kirkastua ja oivaltaa, mitä se symboloi. Jokainen uusi tarkastelukerta voi tuoda hänen tulkintaansa uusia näkökulmia, ajatuksia ja kokemuksia.
5	Re-Creative (Luova)	Luova katsoja on hankkinut pitkän kokemuksen ja paljon tietoa taiteen tarkastelijana, mutta on myös aina avoin uusille tulkinnoille. Hänelle tuttu taideteos on kuin vanha ystävä, jonka tuntee hyvin, mutta joka voi silti olla täynnä yllätyksiä. Hän ymmärtää teoksen elämää: sen aikaa ja historiaa, sen esittämiä kysymyksiä, matkoja ja monisyisyyttä. Katsoja yhdistää omaan pohdiskeluunsa syvällisiä kysymyksiä maailmasta ja elämästä yleensä.

Kuvio 2. Housenin esteettisen ajattelun vaiheteoria (Rauhala 2017, 23; DeSantis & Housen 2000, 13–14).

Esteettiseen vaiheteorian perustuen VTS -menetelmää käytettäessä tarkasteltavat taideteokset tulisi valita harkiten, huomioiden katsojan esteettisen kehitysvaiheen. Näin kohdennettu teosvalinta yhdistettynä keskusteluun hyödyttää tutkimusten mukaan tehokkaimmin kaiken ikäisten (museokävijöiden) oppimista, sillä oman tason ylittävää taidetta ei voi ymmärtää. (Yenawine 2013 19, 157)

3.2.3 VTS -menetelmä käytännössä

VTS -menetelmä perustuu yleisön osallistamiseen ryhmä kerrallaan (Itkonen 2016). Taiteen avulla VTS opettaa kuvanlukutaitoa, viestintätaitoja kuten puhumista ja kuuntelemista sekä antaa valmiuksia kriittiseen ajatteluun. Tarkastelemalla kuvastoltaan yhä vaativampaa taidetta, vastaamalla ohjaajan eli fasilitaattorin esittämiin tiettyihin kehittäviin kysymyksiin ja osallistamalla ohjattuun ryhmäkeskusteluun pyritään saavuttamaan nämä oppimistavoitteet. (Yenawine 2013, 19.) VTS -menetelmässä keskustelu kuvasta tai taideteoksesta noudattaa tiettyä rakennetta, mutta osallistujien näkökulmasta keskustelu on vapaamuotoista ja luovaa. Fasilitaattori pysyy neutraalina eikä jaa tietämystään tai mielipiteitään (Itkonen 2014, 20). Hänen tehtävänsä on auttaa ryhmää katsomaan taideteoksia tarkasti ja keskustelemaan siitä, mitä näkevät sekä tukea ryhmäläisten ajatuksia. Keskeisintä on ryhmän kuunteleminen ja erilaisten näkökulmien huomioiminen. (Yenawine 2013, 25.)

Pienryhmä kokoontuu taideteoksen tai kuvan äärelle esimerkiksi museossa tai luokkahuoneessa. Fasilitaattori on valinnut ryhmälle sopivia kuvia tai teoksia, joita tarkastellaan yksi kerrallaan. (Itkonen 2014, 22.) Yhden kuvan tarkasteluun käytetään noin 15–20 minuuttia (Yenawine 2013, 23). Aluksi osallistujien annetaan katsoa teosta hetken aikaa rauhassa, kunnes fasilitaattori alkaa esittää kysymyksiä. VTS perustuu kolmeen ryhmää johdattelevaan runkokysymykseen:

1. Mitä tässä kuvassa on meneillään? *What is going on in this picture?*
2. Mikä kuvassa havaitsemasi saa sinut sanomaan niin? *What do see that makes you say that?*
3. Mitä vielä voimme löytää? *What more can we find?*

Kysymysten muoto on tarkkaan harkittu ja Housenin tutkimuksiin perustuva. Yenawinen ja Housenin (Yenawine 2013, 25) mukaan *Mitä näet kuvassa?* Ei ole hedelmällinen kysymys, sillä se ei anna mahdollisuutta kompleksisemmalle keskustelulle. Mitä kuvassa on *meneillään*, on kysymyksenä avoimempi ja innostaa myös etsimään merkityksiä eikä pelkästään luettelemaan nähtyä (Itkonen 2014, 23).

Toinen kysymys on jatkoa ensimmäiselle ja hellävarainen keino tiedustella osallistujilta perusteluja näkemykselleen. Perustelut tulkinnoille löytyvät kuvasta ja ne voidaan tarkasti osoittaa ja siten näyttää myös muille. (Yenawine 2013, 26.) Kuvan avulla perusteleminen ei

myöskään jätä tilaa mahdollisille asiattomille kommenteille (Itkonen 2014, 23). ”*Mikä kuvassa havaitsemasi saa sinut sanomaan, että tyttö on iloinen?*” ” *Se taputtaa käsiään yhteen, suu on naurussa ja silmät oikein loistavat.*” Osoittamalla samanaikaisesti kuvasta niitä kohtia, joilla tulkintaa perustellaan, fasilitaattori tukee samalla tulkitsijan ajatusta ja ilmennetään jälleen silmän ja ajattelun yhteistyötä (Yenawine 2013, 25–26).

Kun kaikki ovat saaneet sanoa oman tulkintansa tai yksi tulkinta on käsitelty, esittää fasilitaattori kolmannen kysymyksen ”*Mitä vielä voimme löytää?*”, kiinnittääkseen osallistujien huomion uudestaan tulkittavaan kuvaan ja rohkaisten uusien näkökulmien etsimiseen. Me-muoto tähdentää yhteistä katsomishetkeä, kun taas löytää-verbi kannustaa etsimään kuvasta uusia asioita entistä täsmällisemmin. (Itkonen 2014, 23.)

Housenin mukaan alkuperäinen kysymys *mitä muuta voimme löytää (What else can we find?)* sai osallistujat hänen tutkimuksissaan hiljenemään, sillä he olettivat fasilitaattorin etsivän jotain tiettyä oikeaa vastausta. Mitä *vielä voimme löytää (What more can we find?)*, antaa selkeämmän mielikuvan siitä, että kaikki tulkinnat ovat samanarvoisia eikä oikeaa vastausta ole. (Yenawine 2013, 26–27.)

Näiden kysymysten esittämisen lisäksi ohjaajan tehtäviin kuuluu tulkintojen tiivistäminen parafraaseiksi ja esitettyjen tulkintojen yhdistäminen. Ideana on, että ohjaaja kuuntelee tarkasti jokaisen tulkinnan kerrallaan, jonka jälkeen hän toistaa sen eri sanoin, tiivistäen kuitenkin tulkinnan ydinajatuksen. Tämä osoittaa, että fasilitaattori on kuunnellut osallistujia ja ymmärtänyt mitä tämä kertoo. (Yenawine 2013, 28–29.) Fasilitaattorin tulee käyttää ehdollista kieltä. Esimerkiksi ”*Ehdotat siis, että kuvan tyttö on iloinen*” tai ”*Sinun mielestäsi tässä voisi olla iloinen tapahtuma kyseessä*”. Keskeistä on, että vastausta ei suoraan pidetä faktana vaan korostetaan sen olevan mielipide tai tulkinta. Tämä edesauttaa muita rohkaistumaan ja jakamaan oman näkemyksensä. (Itkonen 2014, 23.)

Ohjaajan tulee myös yhdistellä ja linkittää ryhmäläisiltä saatuja vastauksia ja kommentteja, vaikka ne olisivatkin keskenään ristiriitaisia. Näin ajatusten kehittyminen ja muuttuminen havainnollistuvat ryhmäläisille ja tulkinnan rikastuminen tulee näkyviin. Linkittämällä päästään käsiksi myös yhteisiin, suurempiin teemoihin ja aihekokonaisuuksiin. Jokaisen osallistujan tulee tuntea, että hänen vastauksensa on kuultu ja käsitelty, ja että se on osaltaan rakentamassa

ryhmän yhteistä tulkintaa sekä ohjaamassa sitä eteenpäin. (Itkonen 2016.) Kun keskustelua ei enää synny fasilitaattori päättää keskustelun kiittämällä ryhmää (Yenawine 2013, 31).

Ketään ei pakoteta vastaamaan kysymyksiin, mutta kaikilla on siihen yhtäläinen mahdollisuus. Vaikka keskustelu on metodin ydin, sallii VTS yksilöille käytännössä myös mahdollisuuden olla osallistumatta keskusteluun ja seurata sitä sivusta, edellyttäen, että muut kuitenkin keskustelevat. Pohtimalla mielessään, mitä teoksessa on meneillään ja kuulemalla muiden näkemyksiä ymmärrys teoksesta ja muista ihmisistä joka tapauksessa kasvaa, vaikkakaan ei niin tehokkaasti. (Itkonen 2016.)

Vaikka VTS -menetelmä on yksinkertainen, kehittää se osallistujien yksilöllisiä ja yhteisöllisiä taitoa monipuolisesti. Ennen kaikkea menetelmä vahvistaa katsojan varmuutta ja itsetuntoa taiteen tarkastelussa tuottamalla kokemuksen siitä, että henkilöllä on kyky löytää taiteesta merkityksiä. (Itkonen 2016.) Kuvanlukutaitoon eli visuaaliseen lukutaitoon – jota VTS kehittää – liittyy Yenawinen (1997, 1) mukaan taitoja laajalla skaalalla aina yksinkertaisesta tunnistamisesta monimutkaisempiin tulkintoihin, jotka linkittyvät filosofisiin, metaforisiin ja kontekstuaalisiin ajatusmalleihin. Prusskijn (2014, 7) korostaa kuvanlukutaidon merkitystä visuaalisessa maailmassa, jossa elämme. Hänen mukaansa se on keskeinen kansalaistaito, kun pyritään tunnistamaan ja ymmärtämään asioita ja ilmiöitä, niiden syitä sekä valtarakenteita ja arvomaailmoja (ibid.).

Kuvanlukutaidon lisäksi VTS kehittää osallistujien vuorovaikutustaitoja. Useiden keskenään erilaisten näkökulmien kuuleminen ja hyväksyminen tehostavat kommunikaatiotaitoja ja opettavat yhteistyöhön. Samalla kehittyvät perustelukyky ja kriittisen ajattelun taidot. (Itkonen 2016.)

Vahvuus on siinä, että menetelmä ei rajoitu pelkästään kuvataiteen tarkasteluun vaan siinä opitut taidot soveltuvat käytettäviksi muissakin oppiaineissa sekä laajemmin muillakin elämän aloilla (Yenawine 2013, 39–40) Toisto on keskeistä, kun ajatellaan VTS -menetelmän avulla opittavia taitoja ja niiden soveltamista muille elämänaloille kuin taiteen tarkasteluun. Fasilitaattorin tulee toistaa VTS -kysymyksiä paljon, jotta osallistujat alkavat soveltaa niitä muissakin yhteyksissä (Yenawine 2013, 27).

VTS -menetelmä on yksinkertainen, mutta vaatii harjoittelua etenkin fasilitaattorilta esimerkiksi parafrasien tekemisessä, mutta myös osallistujien on tultava tutuksi menetelmän kanssa. On tyypillistä, että ensimmäisellä kerralla osallistujat jäävät lopuksi odottamaan, että ohjaaja kertoo oikean vastauksen: mitä teoksessa *oikeasti* on meneillään, mitä se kuvaa ja mikä sen historia on ja ennen kaikkea – kenen tulkinta osui oikeaan. Vanhasta tottumuksesta opettajan tai museohenkilökunnan odotetaan esittävän absoluuttinen totuus. Tästä päästään kuitenkin suhteellisen pian yli, kun menetelmää harjoitellaan enemmän. Osallistujat huomaavat fokuksen olevan siinä, että oma ajattelu sekä yksilö- että ryhmätasolla pystyy tuottamaan mitä mainioimpia tulkintoja. (Yenawine 2013, 31.)

3.2.4 Menetelmän käyttö Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeessa

Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeessa VTS -menetelmän periaatteista otettiin tiettyjä vapauksia taidenäyttelyn sisällöntuotannon tavoitteisiin pääsemiseksi. Hankkeen tarkoitus oli pääasiassa tulkintojen tekeminen, eikä VTS -menetelmän opetus ”puhtaimmillaan”. Kuvailen tässä menetelmän käyttöä ja soveltamista kulttuuriluotsien ja kansainvälisten opiskelijoiden ryhmissä, jotka ovat tämän tutkielman keskiössä. Kummatkin ryhmät kokoontuivat viisi kertaa kahdeksi tunniksi tekemään tulkintoja. Kahden tunnin aikana ehdittiin tulkita 4 - 6 teoskuvaa.

Koska hankkeen tarkoituksena oli kerätä tulkintoja Sata vuotta, tuhat tulkintaa -näyttelyyn tulevista teoksista, ei VTS -menetelmää harjoitettaessa otettu huomioon Housenin esteettisen ajattelun vaiheteorian periaatteita. Kaksikymmentäkaksi teosta joista haluttiin erityisesti tulkintoja, oli valittu taidemuseon toimesta etukäteen. Joukossa oli tarinallisiksi ajateltuja teoksia, abstrakteja teoksia, jotka oli arvioitu hedelmällisiksi keskustelun herättäjiksi sekä teoksia, jotka on syntyhetkestään asti totuttu tulkitsemaan tiettyssä valossa. Esimerkiksi 1800-luvun kansallisromanttisista aiheista haluttiin saada nykyihmisten näkemys. Nähdäänkö näissä teoksissa edelleen samoja merkityksiä? Hankkeen kannalta keskeistä oli saada erilaisilta ihmisiltä tulkintoja samoista teoksista.

Hankkeen VTS -tulkinat tehtiin kahdessa eri tulkintaympäristössä: ryhmäkeskusteluissa ja yksilöhaastatteluuissa. Ryhmäkeskustelussa asetelma oli perinteinen VTS -asetelma, jossa periaate ryhmästä, fasilitaattorista ja taiteesta toteutuivat. Tulkittavan teoksen kuva heijastettiin

seinälle, fasilitaattori kysyi ryhmältä kysymyksiä ja ryhmänjäsenet esittivät näkemyksensä pyytämällä puheenvuoron viittaamalla. Keskustelut nauhoitettiin hanketta varten. Jos keskustelua ei syntynyt, kysyi fasilitaattori kohdennetusti ihmisten näkemyksiä. Tämä ei sinällään kuulu VTS -metodin periaatteisiin, mutta koska tarkoitus oli sisällöntuottaminen näyttelyyn, oli osallistujien rohkaisu siltä osin perusteltua.

Samanaikaisesti tehtiin yksilöhaastatteluja erillisessä tilassa, jonne ryhmänjäseniä kutsuttiin yksi kerrallaan. Yksilöhaastattelut videoitiin. Osallistujille näytettiin teoskuvia, ja fasilitaattori kysyi mitä kuvassa on meneillään. Muilta osin keskustelu oli varsin vapaata eikä rajoittunut VTS -rakenteeseen. Parafraasien muodostaminen ei myöskään ollut yksilöhaastattelujen keskiössä.

Ryhmäkeskusteluissa kansainvälisen ryhmän kaksikielisyys (suomi, englantia) aiheutti aika-ajoin haasteita, koska parafraasien tekeminen vieraalla kielellä ei ole aina helppoa: Välillä tulkintojen uudelleenmuotoilu jäi vaisuksi VTS:n periaatteita ajatellen. Kansainvälisten opiskelijoiden ryhmän jäsenet saivat myös harjoitella fasilitointia ryhmäkeskusteluissa, jolloin fasilitointi oli välillä enemmän ja välillä vähemmän harjaantunutta.

Suurimalle osalle osallistujista menetelmä oli uusi ja näin ollen menetelmän opetteluun meni tovi. Tyypillisesti osallistujat jäivät ensimmäisten tulkintojen jälkeen odottamaan museolehtorilta oikeaa vastausta. Koska hankkeen ideana oli sekä tulkita että tarkastella suomalaista kulttuuriperintöä, paljastettiin teoksen ja taiteilijan nimi, ehkä myös koko useimmiten tulkinnan jälkeen, mutta sen laajemmin teoksen historiaan ei menty.

Seuraavassa kappaleessa avaan tutkimuksen metodologisia valintoja sekä kuvaan aineistoa ja sen tuottamisen prosessia.

3.3 Etnografinen lähestymistapa

Tutkimuksen lähtökohtana oli etnografinen tutkimusote. Etnografia on tyypillinen laadullinen tutkimusote, jota hyödynnetään etenkin silloin kun halutaan tuoda esiin ja jäsentää tavalliselta ja arkiselta tuntuva toimintaa. Etnografiaa käytetään usein myös silloin kun tutkittavasta ilmiöstä ei tiedetä vielä paljon tai kun tavoitteena on ilmiöön liittyvien asiayhteyksien esille

tuominen ja hankitun tiedon kontekstiin kytkeminen mahdollisimman tiiviisti. (Paloniemi & Collin 2010, 205.) Etnografisen tutkimuksen tavoitteena on kuvata ihmisten toimintaa heidän omassa ympäristössään tai selittää heidän tulkintojaan niistä. Etnografia tähtää tutkimuskohteen kokonaisvaltaiseen ymmärtämiseen ja kuvaamiseen. (Fetterman 1989,12.)

Tässä tutkimuksessa etnografinen tutkimusote oli perusteltu, sillä tutkittavan hankkeen yleisötyön alkaessa ei vielä tarkkaa käsitystä millaisia yleisöryhmiä hanke osallistaisi ja millä tavalla VTS -keskustelut totutettaisiin. Koska tilanne eli koko ajan, oli etnografinen tutkimusote paras keino hahmottaa toimintaa, tilannetta ja ilmiötä kokonaisvaltaisesti. Tutkimuksessa on etnografisia piirteitä siinäkin mielessä, että prosessin edetessä ja tutkimuskysymysten tarkentuessa aineistoa kerättiin lopulta myös lomakekyselyllä: Etnografiselle tutkimukselle on tyypillistä, että aineistoa kerrytetään erilaisilla menetelmillä rinnakkain (Hammersley & Atkinson 1983, 3).

Etnografisen tutkimusstrategian ytimessä on usein kenttätyö, jossa ihmisiä ja heidän ympäristöään havainnoidaan monipuolisesti konkreettisissa vuorovaikutustilanteissa (Lappalainen 2007, 11). Osallistuessaan tutkimuskohteen toimintaan kentällä, tutkijan on pohdittava omaa rooliaan ja tutkijapositioniaan yhteisössä (Paloniemi & Collin 2010, 14). Havainnoinnin lähestymistavat voidaan karkeasti jakaa osallistuvaan havainnointiin ja ei-osallistuvaan havainnointiin, joista ensimmäisessä tutkija osallistuu intensiivisesti kohderyhmän toimintaan ja jälkimmäisessä ottaa puolestaan ulkopuolisen tarkkailijan roolin ryhmässä (Hammersley & Atkinson 1983, 82–85). Harvoin käytetty ja eettisiä ongelmia sisältävä havainnoinnin muoto on piilohavainnointi, jossa tutkijan rooli on salainen (Tuomi & Sarajärvi 200, 81).

Tässä tutkimuksessa roolini ryhmien havainnoijana vaihteli. Lähtökohtaisesti otin ulkopuolisen tarkkailijan roolin, mutta ryhmien tiivistyessä myös minun osallistumiseni VTS -keskusteluihin oli luontevaa. Kulttuuriluotsien ja kansainvälisten opiskelijoiden ryhmien VTS -keskusteluissa ”erikoisroolini” tutkijana oli kaikkien tiedossa ja osallistuin keskusteluun siinä missä muutkin *osallistuvana tarkkailijana*. Vaikka tilanne ja menetelmä olivat kaikille uusia, en kuitenkaan pyrkinyt ohjailemaan keskustelun kulkua tai ”näyttämään esimerkkiä” VTS -keskustelun kulusta, vaikka minulla oli hankkeen päämääristä ja metodin periaatteista selkeä käsitys. Keskusteluun osallistuminen oli antoisaa tutkimuksen kannalta, sillä koin sitä myötä

integroituvani ryhmiin paremmin. Samalla pienet keskustelut osallistujien kanssa mahdollistuivat luonnollisemmin keskinäisen luottamuksen kasvaessa (katso Hammersley & Atkinson 1983, 63). Tutkijan on kuitenkin etnografista tutkimusta tehdessään huomioitava, että tutkijan läsnäolo tutkittavan ryhmän toimintaympäristössä vaikuttaa vääjäämättä tutkimuskohteeseen tavalla tai toisella. Puolestaan siihen, miten tutkimukseen osallistujat ymmärtävät tutkijan toimintaa ja suhtautuvat tämän läsnäoloon vaikuttaa heidän oma näkökulmansa ja omista kokemuksistaan ja elämänpiiristään kumpuavat asenteet. (Hammersley & Atkinson 1983, 65.)

Vuorovaikutus ja yhteistyö tutkijan ja tutkittavan välillä on keskeistä, sillä etnografinen tieto ja tietäminen rakentuvat sosiaalisessa todellisuudessa erilaisten kohtaamisten myötä ja sitoutuvat paikkaan, aikaan ja yhteisöllisiin diskursiivisiin käytäntöihin (Hakala & Hynninen 2007, 211). Koska etnografisen aineiston kerääminen on verrattain pitkä prosessi, myös etnografinen tietäminen rakentuu vähä vähältä, eikä se missään vaiheessa ole yhtenäinen kokonaisuus (Salo 2007, 228–229). Refleksiivisyydellä tutkija pyrkii takaamaan sen, että on mahdollisimman tietoinen omista tutkimukseen liittyvistä ennako-oletuksistaan ja lähtökohdistaan (Laine 2010, 34).

3.4 Aineisto

Tutkimuksen aineistonkeruu alkoi hankkeen yleisöyhteistyöryhmätoiminnan aktivoituessa syyskuussa 2016 ja jatkui aina lokakuuhun 2017. Aineisto koostuu etnografisesta havaintomateriaalista sekä osallistujille lähetetyn lomakekyselyn vastauksista.

Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hanke kaikessa laajuudessaan olisi tarjonnut lukemattomia tutkimusnäkökulmia ja teemoja tutkittavaksi. Tässä tutkimuksessa valitsin VTS -menetelmän tarkastelun keskiöön, koska menetelmä toimi erottamattomana yleisötyön välineenä ja oli ikään kuin koko toiminnan sydän. Eri yleisöryhmistä päädyin tarkastelemaan kulttuuriluotsien ja kansainvälisten opiskelijoiden ryhmiä ja heidän kokemuksiaan ja näkemyksiään VTS -menetelmästä, sekä menetelmän mahdollisuuksista ja rajoituksista kulttuuriosallistumisen edistäjänä. Nämä ryhmät valikoituivat tarkasteluun, koska ne kokoontuivat useamman kerran

suhteellisen säännöllisesti tekemään VTS -tulkintoja ja heidän kanssaan vietin eniten aikaa, jolloin suurin osa havaintomateriaalista kohdistuu näihin ryhmiin. Lisäksi heidät oli helppo tavoittaa myös jälkeinpäin kyselylomakkeen lähettämistä varten.

3.4.1 Etnografinen aineisto

Etnografisen tutkimuksen aineistonhankintamenetelmät ovat tyypillisesti havainnointi eri muodoissaan, kenttäpäiväkirjat – ja muistiinpanot, haastattelut, keskustelut ja erilaiset dokumentit (Paloniemi & Collin 2010, 205). Tässä tutkimuksessa etnografinen havaintoaineisto on kerätty osallistuvalla havainnoinnilla eri yleisöryhmien VTS -keskustelutilaisuuksissa.

Pidin havainnoista kenttäpäiväkirjaa sekä tein muistiinpanoja tapahtumien kulusta. Tilaisuuksien lomassa keskustelin myös ryhmänvetäjän ja osallistujien kanssa, mutta en kutsuisi näitä varsinaisiksi haastatteluiksi, vaikka muistiinpanoja keskusteluista teinkin. Havainnointi ulottui myös erilaisiin hankkeeseen liittyviin taidemuseon palavereihin sekä huipentui näyttelyn avajaisiin. Kaikilta havaintotilanteissa läsnäolleilta kysyttiin lupa havainnointiin ja aineiston keräämiseen. Muistiinpanojen ja kenttäpäiväkirjan lisäksi myös hankkeeseen liittyvä tuhattulkinta.fi -sivusto on ollut osa aineistoa. Tutkimusprojektin alkaessa en vielä tiennyt tarkkaan mitä tutkisin, joten aloin kerätä aineistoa havainnoiden kaikkea mahdollista hankkeeseen liittyvää. Suurin osa tästä materiaalista karsiutui kuitenkin pois itse analysoitavasta ydinaineistosta.

VTS -keskusteluita eri ryhmien kanssa oli yhteensä – laskutavasta riippuen – parisenkymmentä. Yleisötyön alkaessa syksyllä 2016 ei ollut vielä selvää millaisia ryhmiä saataisiin kasaan ja mistä osallistujat löydettäisiin. Tällöin havainnointini pyöri lähinnä sen ympärillä toteutuvatko tietyt ryhmät vai eivät ja ottaako niiden toiminta tulta alleen. Osallistujia oli vaikeaa löytää ja sitouttaa. Kevätpuolella osallistamistekniikkaa muutettiin ja yleisön tulkintoja päätettiin alkaa kerätä pistemäisesti, ikään kuin työpajoissa, joihin kutsuttiin kansainvälisiä opiskelijoita tai valmiita ryhmiä kuten kulttuuriluotsit. Suurin osa VTS -keskusteluista käytiin Jyväskylän taidemuseon tiloissa, mutta koululaisten, senioreiden ja Villiviini-ryhmän tulkinnat tehtiin heidän omissa ympäristöissään.

Tässä tutkimuksessa etnografinen havaintoaineisto toimi alustavana aineistona, jonka myötä tutkimuskysymykset tarkentuivat. Lomakekyselyllä, jonka esittelen seuraavassa alaluvussa, selvitettiin tarkemmin tutkimuksen keskiössä olevia teemoja kohdennetulle joukolle osallistujia. Näin ollen tutkimuksen pääaineiston muodostaa lomakekyselyaineisto, jolle etnografinen aineisto toimi taustoittajana ja muodosti kontekstin, jota vasten kyselyn vastauksista ilmeneviä seikkoja voi heijastella. Kyselyyn vastanneiden näkemyksiä tarkennetaan analyysissä mahdollisuuksien mukaan etnografisen aineiston avulla. Havainnointi muiden aineistonkeruutapojen lisäksi rikastuttaa ja monipuolistaa aineistoa (Paloniemi & Collin 2010, 205).

3.4.2 Kyselytutkimus

Kysely on aineistonkeruumenetelmä, jota usein käytetään kvantitatiivisen tutkimuksen yhteydessä. Sitä on kuitenkin mahdollista käyttää myös kvalitatiivisen tutkimuksen aineistonkeruussa, jolloin kyselyyn vastanneet henkilöt voidaan esimerkiksi tyypitellä erilaisiin laadullisiin luokkiin vastaustensa perusteella. Kun kyseessä on laadullinen tutkimus, kysely ei niinkään eroa haastattelusta, mutta keskeistä on tiedonantajan toiminta tiedonkeruutilanteessa: Kyselyssä tiedonantajat täyttävät kyselyn itse, haastattelussa haastatteliija kirjaa suulliset vastaukset. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 74 – 75).

Kyselymenetelmä on tehokas, sillä sillä voidaan saada tutkimukseen paljon osallistujia sekä kysyä monia kysymyksiä standardoidusti. Kyselyn avulla voidaan kerätä tietoja tosiasioista, toiminnasta, tiedoista, arvoista, asenteista sekä uskomuksista, käsitteistä ja mielipiteistä. (Hirsjärvi et al. 2014, 182, 184). Siksi kyselyn hyödyntäminen myös tässä tutkimuksessa oli perusteltua.

Kyselytutkimuksen heikkoudet liittyvät siihen, että tutkija on etäällä tutkittavista. Ei ole esimerkiksi mahdollista varmistaa ovatko vastaajat suhtautuneet kyselyn täyttämiseen rehellisesti ja huolellisesti, toisin kuin vaikka haastattelutilanteessa, jossa ollaan informantin kanssa kasvotusten. On myös mahdotonta tietää ovatko esitetyt kysymykset ja

vastausvaihtoehdot olleet ymmärrettäviä ja onnistuneita vastaajan näkökulmasta. Myös vastaajien kato voi olla suurta. (Hirsjärvi et al. 2014, 182).

Tässä tutkimuksessa kyselyaineisto kerättiin verkossa. Linkki kyselyyn lähetettiin 28 osallistujalle sähköpostitse. Vastaaminen tapahtui anonymisti. Kyselyyn vastasi 13 henkilöä: neljä kulttuuriluotsia, neljä opiskelijaa ja viisi taidemuseon harjoittelijaa tai työntekijää.

Kysely koostui 37 kysymyksestä, joista 12 oli avoimia kysymyksiä ja loput monivalintakysymyksiä tai erilaisiin skaaloihin perustuvia kysymyksiä. Strukturoitujen monivalintakysymysten tarkoitus oli ennen kaikkea selvittää osallistujien taustoja ja toisaalta johdatella osallistujia tiettyjen teemojen äärelle, jotta avoimiin kysymyksiin olisi helpompi vastata. Avoimia kysymyksiä perustellaan yleensä sillä, että niissä vastaajalla todella on mahdollisuus sanoa oma näkemyksensä, ilman valmiiksi rakennettuja vaihtoehtoja (Hirsjärvi et al. 2014, 188). Avoimet kysymykset koskivat erityisesti kokemuksia VTS -menetelmästä ja sen käyttöä jatkossa. Kyselyn kysymykset jäsentyivät temaattisesti: taustatiedot, VTS -menetelmän omaksuminen, vuorovaikutus VTS -keskusteluissa, näyttelykokemus, oppiminen ja VTS -menetelmän käyttö tulevaisuudessa.

Kyselylomakkeen ja kysymysten tarkka suunnittelu on ensiarvoisen tärkeää tutkimuksen onnistumisen kannalta. Jälkeenpäin ajateltuna, tässä tutkimuksessa kyselyn kysymyksiä olisi ollut järkevää karsia jonkin verran, jotta analysoitava kokonaisuus olisi ollut napakampi. Kysymykset laadittiin kuitenkin sen hetkisen parhaan tiedon valossa ja lomake testattiin testivastaajalla, joka ei itse kuulunut tutkittavaan yleisöyhteistyöryhmään, mutta oli tietoinen hankkeesta ja ryhmäkeskustelujen luonteesta.

Tutkimuskysymysten hitaan tarkentumisen vuoksi kysely lähetettiin osallistujille neljä kuukautta sen jälkeen, kun viimeinen ryhmäkokoonnutuminen oli ollut. Tämä ajankohta ei välttämättä ollut paras: asiat eivät välttämättä olleet enää tuoreessa muistissa, mikä saattoi vaikuttaa paitsi tuloksiin, myös vastaajien määrään alentavasti. Vastaukset olivat kuitenkin suhteellisen monisanaisia ottaen huomioon, että aikaa oli jo kulunut muutamia kuukausia. Toisaalta pieni viive kyselyn lähettämisessä saattoi olla hyväkin: vastaushetkellä vastaajilla oli kokemusta siitä, olivatko käyttäneet VTS -menetelmää hankkeen jälkeen vai eivät ja jos olivat niin millä tavalla. Kyselytutkimusta syytetään kuitenkin usein aineiston pinnallisuudesta ja

tutkimuksen teoreettisesta vaatimattomuudesta (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2014, 182). Tässä tutkimuksessa myös etnografinen aineisto täydentää ja syventää kokonaisaineistoa.

3.5 Aineiston analysoiminen

Kvalitatiivisen aineiston analyysin tavoitteena on selkiyttää hajanaista aineistoa ja saada aikaan jäsennelty, mielekäs kokonaisuus, jonka pohjalta voidaan tuoda uutta tietoa tutkittavaan asiaan. Tarkoitus on saada aineisto tiivistettyä niin, että sen sisältämä informaatio ei katoa, vaan pikemminkin pääsee analyysin myötä paremmin esille. (Eskola & Suoranta 2005, 137). Analyysivaiheessa kartoitetaan toisaalta aineiston yhtäläisyyksiä ja toisaalta aineiston eroja ja moninaisuutta (Eskola & Suoranta 2005, 139). Aineiston analyysia tehdään läpi tutkimusprosessin eri vaiheiden. Aineiston käsittely nojaa loogiseen päättelyyn, jossa aineisto kootaan hajottamisen ja käsittelyn jälkeen uudestaan loogiseksi, uudelleenlaiseksi kokonaisuudeksi. (Hämäläinen 1987.)

Tässä tutkimuksessa aineiston analysointimenetelmänä käytettiin empiiristä sisällönanalyysia. Sisällönanalyysi on kvalitatiivisessa tutkimuksessa laajasti käytetty perusanalyysimenetelmä, jota käytetään sekä yksittäisenä menetelmänä että väljänä, eri analyysikokonaisuuksiin liitettynä teoreettisena taustana (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91). Diskurssianalyysin tapaan sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jossa tutkitaan jo valmiiksi tekstimuotoisia tai sellaiseksi muutettuja aineistoja kuten kirjoja, päiväkirjoja, haastatteluita, puheita ja keskusteluita. Sisällönanalyysin avulla on tarkoitus muodostamaa tutkittavasta ilmiöstä tiivistetty kuvaus ja kytkeä tulokset ilmiön laajempaan kontekstiin ja aihetta koskeviin muihin tutkimustuloksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 104.) Analyysitekniikoina sisällönanalyysissä voidaan käyttää esimerkiksi *luokittelua*, *teemoittelua* ja *tyypittelyä* (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93).

Tämän tutkimuksessa analyysitekniikkana päädyttiin käyttämään teemoittelua, joka painottaa aineiston sisältöä eli sitä, mitä kustakin aiheesta on aineistossa kerrottu. Teemoittelun ytimenä on kvalitatiivisen aineiston pilkkominen ja ryhmittely erilaisten aihepiirien mukaan, jolloin aineistosta etsitään tiettyjä, keskeisiä teemoja kuvaavia näkemyksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93). Tässä tutkimuksessa teemoittelua ohjasi kysetutkimuksen runko, joka auttoi koko aineiston

jäsentämisessä, mukaan lukien tiettyjä osia havaintoaineistosta. Kyselyrunko jakautui kuuteen teemaan (osallistujien taustatiedot, VTS -menetelmän omaksuminen, vuorovaikutus, näyttelykokemus, oppiminen ja VTS -menetelmän käyttö tulevaisuudessa).

Näiden teemojen alle aloin analyysia tehdessäni koota kunkin teeman mukaisia näkemyksiä, jotka puolestaan jaoin edelleen keskeisiin tyypeihin. Tarkastelin aineistoa sekä yhtenä kokonaisuutena että osallistujaryhmittäin (kulttuuriluotsit, opiskelijat, taidemuseon työntekijät ja harjoittelijat). Tutkijan aineistosta tekemiä tulkintoja perustellaan tyypillisesti aineistosta poimittujen sitaattien avulla. Myös tässä tutkimuksessa sitaatit toimivat aineistoa kuvaavina esimerkkeinä tai tiivistettyinä kertomuksina, joilla havainnollistetaan aineistosta hahmottuvia tyyppisiä. (Savolainen 1991, 454). Sitaatit elävöittävät tekstiä, mutta niitä tärkeämpää onnistuneessa teemoittelussa on selkeä teorian ja empirian vuorovaikutus ja niiden välisen yhteyden osoittaminen (Eskola & Suoranta 2005, 180).

Aineiston analyysissä – erityisesti teemoitteluvaiheessa – voidaan nähdä väljästi myös elementtejä teoriaohjaavasta sisällönanalyysistä, edetään empiirisen aineiston ehdoilla, mutta analyysin tueksi kytetään teoreettista käsitteistöä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 117). Aineiston rooli on teoriaohjaavassa analyysissä keskeinen, sillä analyysiyksiköt ovat aineistoon perustuvia, mutta teoreettiset kytkennät ja aikaisempi tieto ohjaavat kuitenkin analyysin lopputulosta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96–97). Tässä tutkimuksessa teoriaohjaavuus näkyy aineiston teemoittelussa, jota aikaisempi tutkimus aihepiiristä ja tutkimuksen teoreettinen viitekehys on ohjannut. Sen sijaan itse analyysin tasolla teoriaohjaavuudesta ei voi puhua. Analyysissä tutkimustulokset kytetään tutkittavan ilmiön laajempaan kontekstiin sisällönanalyysin mukaisesti.

Teoriaohjaava analyysi sijoittuu aineistolähtöisen ja teorialähtöisen analyysin välimaastoon pyrkien vastaamaan puhtaan aineistolähtöisen analyysin objektiivisuuden ongelmiin. Tuomen ja Sarajärven (2009, 166) mukaan toisin kuin aineistolähtöisessä tutkimuksessa usein ajatellaan, ei ole olemassa neutraalia kvalitatiivista tutkimusta, joka olisi vapaa kaikista taustaoletuksista ja tuottaisi objektiivisia tutkimustuloksia. (ibid.)

4 VTS -MENETELMÄN KOETUT MERKITYKSET OSALLISTUJILLE

Tässä ja seuraavassa luvussa analysoin tutkimusaineistosta tutkimuskysymysten kannalta olennaisia seikkoja. Ensimmäisessä analyysiluvussa kartoitetaan kyselyyn vastanneiden kokemia merkityksiä VTS -menetelmästä, jolloin vastataan tutkimuskysymyksiin 1) millaisia koettuja merkityksiä Sata vuotta, tuhat tulkintaa- hankkeeseen osallistujat antavat VTS -menetelmälle ja 2) millaisia vaikutuksia VTS -menetelmän oppimisella on ollut osallistujien kulttuuriosallistumiseen? Samalla selvitetään epäsuorasti VTS -menetelmän käytön tarjoamia mahdollisuuksia kulttuuriosallistumisen edistämisen välineenä eli tutkimuksen päätavoitetta.

Analyysi alkaa kuvailevalla alaluvulla, jossa kartoitetaan kolmentoista kyselyyn vastanneen taustatietoja sekä sitä, miten he päätyivät mukaan hankkeeseen. Tämän jälkeen jäsentelen vastaajien kokemuksia VTS -menetelmästä teemoittelun kautta. Lopuksi tarkastelen vastaajia ryhmittäin ja nostan esiin ryhmäkohtaisia piirteitä vastaajien kokemuksista VTS -menetelmästä. Keskustelu -luvussa aineiston analyysi viedään laajempaan kontekstiin ja tutkimuskysymyksiin vastataan heijastelemalla tutkimustuloksia tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen.

Analyysissa liikutaan kolmella tasolla. Ensinnäkin tutkimuksen pääaineistoa muodostavaa kyselyaineistoa analysoidaan yleisellä tasolla, yhtenä kokonaisuutena, kaikki vastaajat huomioon ottaen. Toiseksi analyysissä nostetaan esille mielenkiintoisia ja merkittäviä eroja vastaajaryhmien välillä. Kolmannen analyysitason muodostaa etnografia. Analyysiluvuissa tutkimustuloksiin päästään tarkastelemalla näitä kolmea tasoa rinnakkain.

Valtaosalle osallistujista kokemukset VTS -menetelmästä ja ryhmäkeskusteluista olivat pelkästään positiivisia. Vastaajat olivat myös kiinnostuneita käyttämään menetelmää jatkossa ja näkivät siinä potentiaalia moniin tilanteisiin sekä omaan taiteen tarkasteluun ja kulttuuriosallistumiseen edistämiseen liittyen että muiden ryhmien kulttuuriosallistumisen edistämiseen.

4.1 Vastaajien esittely ja osallistuminen hankkeeseen

Kyselyyn vastanneet 13 osallistujaa voidaan jakaa kolmeen ryhmään: 1) kulttuuriluotsit 2) taidemuseon kansainväliset työntekijät tai harjoittelijat (jatkossa myös taidemuseon työntekijät) ja 3) kansainväliset opiskelijat. Käytännössä taidemuseon työntekijät osallistuivat kansainvälisten opiskelijoiden ryhmäkeskusteluihin, mutta kysyttäessä he ymmärrettävästi ilmoittivat osallistujastatukseen taidemuseon henkilökunnan. Yksi kyselyyn vastanneista oli palkattu työntekijä. Hän oli mukana kaikissa VTS -keskusteluissa.

Vastaajista nuorin oli 24-vuotias ja vanhin 70-vuotias. Ikäjakauma on selkeä: Alle kolmekymmentävuotiaita edustivat opiskelijat ja yli viisikymmentävuotiaita kulttuuriluotsit. Vastaajista kaksi ilmoitti ylimmäksi suorittamukseen koulutusasteeksi ylemmän korkeakoulututkinnon ja kuusi alemman. Loput vastaajista olivat suorittaneet toisen asteen tutkinnon ja yksi kansakoulun.

Vastanneista kulttuuriluotseja oli neljä, opiskelijoita neljä ja työntekijöitä viisi. Kolme opiskelijaa olivat vastanneista ainoita, jotka osallistuivat keskusteluihin vain kerran. Muut vastanneet osallistuivat kahdesta kuuteen kertaan ja osa harjoittelijoista vieläkin useammin. Osa harjoittelijoista oli mukana useiden eri ryhmien VTS -keskusteluissa.

Suurimalla osalle kyselyyn vastanneista oli jo olemassa oleva yhteys taidemuseoon hankkeen alkaessa, jolloin hankkeeseen osallistuminen kävi suhteellisen luonnollisesti. Tieto hankkeesta tavoitti helposti etenkin kulttuuriluotsit ja taidemuseon työntekijät taidemuseon museolehtorin kautta.

Opiskelijoiden ryhmästä kukaan ei ollut osallistunut Jyväskylän taidemuseon toimintaan aikaisemmin. He olivat kuulleet hankkeeseen liittyvästä yleisötyöstä joko ystävältään, joka oli kutsunut mukaan VTS -keskusteluun tekemään tulkintoja tai taidehistorian opinnoissa Jyväskylän yliopiston ja taidemuseon yhteistyökuvioiden kautta.

Muista vastanneista suurin osa oli osallistunut Jyväskylän taidemuseon toimintaan ennenkin. Aikaisempi osallistuminen oli ollut kulttuuriluotsitoimintaa, taidemuseon työpajoihin ja luentoihin osallistumista ja osallistumista työtehtävien tai harjoittelun kautta. Kaikille

vastanneille taidemuseot olivat kuitenkin yleisesti ottaen tuttuja paikkoja: Kaikki osallistujat kertoivat käyvänsä vapaa-ajallaan museoissa melko usein tai vähintäänkin silloin tällöin.

Kaikkien vastaajien motiivit hankkeeseen osallistumiseen jakautuivat kolmeen kategoriaan, joista ensimmäinen oli kiinnostus VTS -menetelmää kohtaan. Muutamia VTS kiinnosti joko uutena menetelmänä, tai menetelmänä, jonka jo tunsikin, mutta halusi oppia lisää.

Meille annettiin mahdollisuus osallistua VTS:n harjoittamiseen ja minua kiinnosti kuulla ja kokeilla mitä VTS on. (vastaaja 8)

Koska VTS on helppo ja hyvä tapa katsoa taidetta ja muitakin kuvia. (vastaaja 9)

Toinen ja kaikista yleisin syy osallistua oli yleinen kiinnostus taidetta kohtaan. Hankkeeseen osallistumien oli tälle joukolle mielenkiintoinen mahdollisuus taiteen kokemiseen.

It would be fun and I would like to be part of such art gathering. I like art and culture. (vastaaja 11)

Kolmas syy osallistua oli VTS -keskusteluissa käyminen osana työharjoittelua, jolloin odotuksia menetelmän tai hankkeen suhteen ei sen kummemmin ollut. Erityisesti tähän ryhmään VTS ja ryhmäkeskustelut kuitenkin tekivät suuren vaikutuksen ja he innostuivat menetelmästä todella.

It was part of my traineeship and I'm glad it was because it was a meaningful experience to me. (vastaaja 1)

Kaiken kaikkiaan kyselyyn vastanneita voidaan pitää varsin taideorientoituneena joukkona, jotka jo valmiiksi osallistuvat suhteellisen aktiivisesti taiteeseen ja kulttuuriin. Kulttuuriluotseilla ja museon harjoittelijoilla kiinnostuneisuus taidetta kohtaan on ilmeinen, jo sillä perusteella, että he ovat hakeutuneet näihin vapaaehtoistehtäviin. Myös vastanneista opiskelijoista suurin osa joko opiskeli taidehistoriaa yliopistossa tai oli muuten vain kiinnostunut taiteesta ja sitä kautta halukas osallistumaan toimintaan mahdollisuuden tarjoutuessa. Tällöin on hyvä huomata, että vastaajien kiinnostus taidetta ja kulttuuria kohtaan varmasti vaikuttaa saatuihin tutkimustuloksiin verrattuna tilanteeseen, jossa osallistujat olisivat kokemattomampia taiteen harrastajia.

4.2 VTS -menetelmän omaksuminen

Yli puolelle vastaajista VTS oli täysin uusi menetelmä. Kuusi henkilöä sen sijaan oli ollut menetelmän kanssa tekemisissä aikaisemmin. Yli puolet kyselyyn vastanneista oli sitä mieltä, että menetelmän omaksuminen oli helppoa tai erittäin helppoa ja lopuille oppimiskokemus oli neutraali: ei helppoa eikä vaikeaa. Havaintoaineisto vahvistaa menetelmän omaksumisen helppouden, kunhan menetelmää ollaan harjoiteltu muutama kerta.

Suurin osa vastaajista koki vahvasti, että ohjaaja esitteli hyvin ja ymmärrettävästi, mistä menetelmässä oli kyse. Ensimmäisillä tapaamiskerroilla osallistujilta kyseltiin, mitä he tiesivät VTS -menetelmästä tai oliko se ylipäätään tuttu. Osallistujille kerrottiin menetelmän taustoista ja periaatteista ja sitä kuvailtiin uudenlaiseksi ja helpoksi tavaksi tarkastella taidetta tai kuvia ilman mitään ennakkotietoja. Mainittiin myös, että menetelmän voivat kaikki oppia. Kansainväliselle ryhmälle näytettiin lisäksi englanninkielinen video VTS:n käytöstä.

Havaintoaineiston perusteella kulttuuriluotsit vaikuttivat tarttuvan menetelmään innokkaimmin. Joillain kulttuuriluotseilla oli jo aikaisempaa kokemusta menetelmän käytöstä ja he näkivät sen mielekkäänä taiteentarkastelutapana paitsi omaan taiteentarkasteluunsa myös luotsaustilanteisiin. Luotsien ryhmässä haluttiin tietää tarkasti mistä menetelmässä on kyse ja tarkennusta haluttiin muun muassa siihen, tähtäsikö ryhmäkeskustelu yhteen yhteiseen tulkintaan vai jokaisen osallistujan omaan.

Alussa hämmennystä kaikilla osallistujilla VTS -menetelmän hahmottamisessa aiheutti havaintoaineiston mukaan jonkin verran se, että osallistujien VTS -tulkinnat tulivat osaksi Sata vuotta, tuhat tulkintaa -näyttelyä ja hankkeen esittely vei jonkin verran huomiota itse VTS -menetelmän esittelyltä. Niille, joille menetelmä tai hanke ei ollut tuttu, oli haastavampaa hahmottaa mikä kuuluu menetelmään ja mikä hankkeen sisällöntuotantoon. Tämä ilmeni erityisesti kansainvälisten opiskelijoiden keskusteluissa ja kyselyvastauksissa. Tämä selittynee sillä, että heidän tulkintojensa tekemisellä oli tiiviimpi aikataulu kuin luotseilla ja informaatiota tuli paljon kerralla. Keskustelujen nauhoittaminen myös vei jonkin verran huomiota pois itse menetelmästä ja vapaasta tulkinnasta, vaikka kenenkään ei ollut pakko osallistua nauhoitukseen. Tämä näkyi sekä havaintoaineistossa että kyselyaineistossa.

I was actually nervous because it was recorded and it would stay. (vastaaja 10)

Havaintojeni perusteella osallistujien ymmärrys menetelmästä kasvoi, mitä useammin keskusteluihin osallistui. Ensimmäisillä kerroilla vallitsi jopa hämmennys siitä, mitä kuuluu tehdä ja mikä on menetelmän ja koko keskustelun tarkoitus. Näkökulman muutos totutusta tavasta tarkastella taidetta katsojan oman subjektiivisen näkemyksen ilmaisuun oli osalle aluksi vaikea omaksua. Sekä kulttuuriluotsien että kansainvälisten opiskelijoiden keskuudessa tuli alkuvaiheessa tilanteita, joissa joku osallistujista pyrki *taidehistoriallisestasi* ”oikeaan tulkintaan” tai odotti sitä fasilitaattorilta, mutta ajan myötä suurin osa oppi, että tulkinnan vapaus on asian ydin. Havaintojeni perusteella jo toisella kokoontumiskerralla tilanne oli jotenkin yksinkertaisempi, kaikki tiesivät mistä ryhmäkeskustelussa oli kyse. Osallistujat olivat jo sisäistäneet menetelmän periaatteet ja tulkintoihin uppouduttiin todella.

Ihan alussa, kun ensimmäistä kertaa tutustuin menetelmään, luulin hetken, että siinä etsittiin juuri "oikeaa" vastausta. Menetelmää kannattaakin avata ennen kuin lähtee toteuttamaan. (vastaaja 3)

Tässä aineistossa eniten haasteita sisäistää menetelmän periaatteita oli niillä henkilöillä, jotka osallistuivat VTS -keskusteluun vain yhden kerran. He sattuivat kaikki olemaan opiskelijoiden ryhmästä. Heidän mielestä menetelmän oppiminen ei ollut erityisen helppoa, mutta ei vaikeakaan. He innostuivat menetelmästä vähiten, eivätkä nähneet sitä kovinkaan hyödyllisenä jatkoa ajatellen.

Menetelmässä oli huonoa se, että jokainen saa tulkita ns. fiilispohjalta. Subjektiiviset näkemykset korostuvat, teoksen kontekstiedot eivät ole siinä oleellisia. Tulkinta on jokaisen oma, mutta ei välttämättä mitenkään liity teokseen. On enemmän ja vähemmän hyvin perusteltuja tulkintoja. (vastaaja 12)

Tämä sitaatti osoittaa, että menetelmän peruselementit on ymmärretty, mutta ydinajatusta erilaisista tulkinnoista ei oikein hyväksytty. Uusi tapa katsella taidetta ei ole vastaajan mukaan validi perinteisen tarkastelun rinnalla. Menetelmään ei silti suhtauduttu kielteisesti, mutta sitä ei pidetty riittävänä metodina taiteentarkasteluun. Menetelmän hyödyt (esimerkiksi kuvanlukutaidon, kriittisen ajattelun ja vuorovaikutustaitojen kehitys) jäivät siis osalta huomaamatta, jolloin voidaan päätellä, että menetelmän tarkoitusta ja potentiaalia ei kunnolla ehditty ymmärtää yhdellä osallistumiskerralla. Tätä tukee myös havaintoaineisto.

Suurin osa vastaajista tavoitti menetelmän ydinajatuksen oman näkemyksen ilmaisusta omista lähtökohdistaan käsin vaivatta ja innostui VTS -menetelmästä. Menetelmän haasteet näyttivät sekä kyselyaineiston että havaintoaineiston mukaan kohdistuvan ennen kaikkea fasilitointiin, enemmän kuin itse menetelmän periaatteiden oppimiseen, mikä koski erityisesti kulttuuriluotseja ja taidemuseon henkilökuntaa. Tämä viittaa siihen, että VTS -menetelmä todella oltiin sisäistetty: se koettiin hyödylliseksi ja sitä haluttiin itsekin harjoittaa oikeaoppisesti. Osallistujista yhdeksän oli aikaisemmin tai tämän hankkeen puitteissa harjoitellut myös itse olemaan VTS -fasilitaattori. Vastaajien mukaan varsinkin parafrasien tekeminen oli haasteellista.

Fasilitaattorina ei aina tiedä miten varmistaa ja kertoa takaisin yksinkertaistaen, ei aina löydä termejä joilla kuvata abstraktimmin tulkintaa. (vastaaja 9)

Sinänsä hankkeen tavoitteisiin ei kuulunut VTS -fasilitoinnin opettaminen tai harjoittelu, mutta kysyttäessä mikä menetelmässä oli huonoita, mainittiin fasilitointiin liittyvät vaikeudet.

Fasilitaattorina oli välillä haastavaa, jos kukaan (kuudesluokkalainen) ei sanonut mitään. Eikä tämä varsinaisesti liity itse menetelmään, josta minulla on oikeastaan vain hyviä kokemuksia. Ei tullut muutakaan huonoa mieleen. (vastaaja 2)

Myös kokemukset erilaisten ryhmien kanssa fasilitaattorina toimimisesta oli tuonut omat haasteensa esimerkiksi muistisairaiden kanssa työskenneltäessä Sata vuotta, tuhat tulkintaa - hankkeen puitteissa.

Kokemukseni fasilitaattorina olivat mielenkiintoisia ja haastaviakin tilanteita, erityisesti muistisairaiden kohdalla joutui arvaamaan osan mitä hän tarkoitti. (vastaaja 6)

4.3 Kokemukset VTS -menetelmästä

It was a meaningful and enlightening experience. It left me feeling more confident in myself and close to others and the artworks. (vastaaja 1)

Kaikille vastaajille jäi VTS -menetelmästä positiivinen käsitys, suurimmalle osalle jopa erittäin positiivinen. Aineistossa korostuu menetelmän näkeminen monella tapaa hyödyllisenä sekä vastaajien innostuneisuus menetelmää kohtaan, etenkin kulttuuriluotsien ja taidemuseon työntekijöiden ja harjoittelijoiden kohdalla. Menetelmän koettiin hyödyllisenä myös siksi, että

sen nähtiin soveltuvan erilaisille ryhmille ja eritasoisille taiteentarkastelijoille vähentäen ”kulttuurielitismiä”, jolloin voidaan ajatella, että kulttuuriluotsit ja taidemuseossa työskentelevät näkivät VTS -menetelmän mahdollisuutena lisätä kulttuurista osallisuutta.

Menetelmä lisää tasa-arvoa taiteen katsomisessa ja helpottaa varsinkin heitä joilla on vähän kammoa tai ennakkoluuloja ettei osaa tai ymmärrä. Madaltaa kynnystä taiteen äärellä. (vastaaja 9)

Vastaajien mielestä VTS -menetelmä on hyvä lähtökohta lähestyä taidetta tai mitä tahansa teosta, missä tahansa ympäristössä. Sen kuvailtiin tuovan taidetta lähemmäs ihmistä, mutta vaativan samalla läsnäoloa ja omien ja muiden osallistujien olotilojen aistimista. Menetelmä nähtiin hyödyllisenä myös siinä mielessä, että se kehittää ihmistä monipuolisesti. Useat vastaajat jokaisesta ryhmästä kuvailivat oman mielipiteen ilmaisun ja muiden kuuntelemisen taidon kehittyneen.

Sekä kyselyaineiston että havaintojeni perusteella suuri joukko osallistujista vaikutti olevan erityisen innostunut menetelmästä ja sen avaamista uusista näkökulmista taiteen tarkasteluun. Menetelmä koettiin innostavana, koska se herättää katsojan uudella tavalla miettimään teosta. Yksi vastaajista puolestaan kuvaili, että menetelmä sai hänet ikään kuin näkemään syvemmälle teokseen, minkä hän koki riemastuttavana. Vastaajista kaikkein innokkaimmat luotsit ja taidemuseon työntekijät olivat myös itsenäisesti tutkineet ja opiskelleet lisää menetelmästä.

Katkelma havaintopäiväkirjasta:

Pienen tauon jälkeen session neljäs kuva (Kotihetki) heijastetaan seinälle. Osa on vielä hakemassa lisää teetä. Katsotaan hetki kuvaa. Kun kysytään mitä kuvassa on meneillään, porukka on vähän vaisua. Ajattelen, että onkohan neljäs kuva jo liikaa, sillä kaikki ovat vähän väsyneitä jo aikaisemmista tulkinnoista. Joku aloittaa kiinnittäen huomiota talon sisustukseen: ”Varmaan vähän jotain parempaa väkeä”. ”Minun mielestä nuo vois olla anoppi ja miniä ja niillä on vähän jotain vihanpitoa tuossa.” Pikkuhiljaa keskustelu vilkastuu ja uusia näkökulmia teokseen tulee tuostakin. ”Siinä tehdään työtä.” ”Vai onko siinä sittenkin sunnuntai?” ”Miksi kahvikuppi on väärässä paikassa, onko joku lähtenyt juuri kiireellä ulos?” ”Tunteita ei näytetä.” ”Protestanttinen etiikka.” Keskustelu käy vilkkaana, lopulta hiljenee. Aika alkaa olla lopussa, tämä oli viimeinen kuva. Kaikki ovat vähän väsyneitä mutta innoissaan siitä, kuinka mielenkiintoinen keskustelusta tuli. ”Huh huh, kyllä tämä VTS työstä käy”, sanoo yksi osallistuja nauraen ja jatkaa ”mutta kun kaikki näkevät kuvat niin eri tavalla, saa itekin inspiraatiota omaan ajatteluun ja taas jaksaa jatkaa tarkastelua.

Kysyttäessä mitä huonoa menetelmässä oli, olivat vastaukset vähäsanaisia. Muutama vastaaja nosti kuitenkin esille ajan rajallisuuden: Tunnissa tai kahdessa ei ehdi tulkita kovin montaa

teosta. Myös syntyneen keskustelun tasoa moitittiin osittain liian pinnalliseksi. Näitä vastauksia voidaan edelleen tarkastella siitä näkökulmasta, että menetelmä oli osallistujien mielestä innostava ja tulkintojen tekemistä olisi mielellään tehnyt pidempäänkin. Aikaa kului yllättävän paljon siihen, että kaikki saivat sanoa yhden kommentin. Keskustelu vilkastuu ja syvenee pikkuhiljaa, jolloin suurella ryhmällä aika saattaa loppua ennen kuin päästään aidosti syvälliselle tulkintatasolle. Kriittiset kommentit eivät niinkään siis liity itse VTS -menetelmään vaan pikemminkin Sata vuotta, tuhat tulkintaa – hankkeen puitteisiin, joissa oli noudatettava tiettyä aikataulua.

Jos pyritään siihen, että kaikki saa sanoa oman tulkintansa, ei kovin montaa teosta ehdi käydä läpi tunnissa. Ei tämä kuitenkaan huonointa ole, ei tullut muuta mieleen. (vastaaja 8)

Kysyttäessä mikä oli menetelmässä parasta, korostuivat vastauksissa teemat tulkintojen moniäänisyydestä, oman tulkinnan vapaudesta sekä uusista näkökulmista teoksiin. Tai nämä kaikki kietoutuivat toisiinsa:

Parasta oli keskustelu, kuuntelu ja katselu. ”Enpä tullutkaan ajatelleeksi” -elämykset. Vaikea sanoa mikä oli parasta, se oli kokonaisvaltaisesti niin mukavaa. (vastaaja 2)

Seuraavaksi syvennän analyysin ryhmäkeskustelujen vuorovaikutukseen, kuulluksi tulemisen kokemuksiin ja oman tulkinnan vapauteen sekä osallistujien näyttelykokemuksen laajenemiseen.

4.3.1 Vuorovaikutus ryhmäkeskusteluissa ja moniäänisyyden ylistys

Kysyttäessä mitä ajatuksia ryhmäkeskustelutilanne vastaajissa herätti, olivat kommentit jälleen pelkästään positiivisia. Aineiston perusteella vuorovaikutustilanteena VTS -ryhmäkeskustelut koettiin mukavina tilaisuuksina, joissa oli hyvä tunnelma ja ajatustenvaihto oli rentoa. Ilmapiiri koettiin suvaitsevaiseksi ja kaikkien näkemyksiä kuunneltiin ja arvostettiin yhtä paljon. Tämä korostui etenkin kulttuuriluotsien ja taidemuseon työntekijöiden vastauksissa, mutta myös vain yhden kerran osallistuneiden opiskelijoiden vastauksissa.

Keskustelu ja ajatusten jakaminen oli erittäin antoisaa. (vastaaja 7)

It was pretty chilled had no specific concern but reflecting and developing the ideas. (vastaaja 11)

Kyselyaineiston perusteella valtaosa vastaajista koki keskusteluun osallistumisen erittäin helpoksi tai helpoksi. Vastanneista neljä koki keskusteluun osallistuminen kohtalaisen helpoksi. Yksi vastaaja kuvasi VTS -menetelmää sanoin ”*osallistava ryhmässä*”, joka viittaa siihen, että keskustelua syntyi, jolloin osallistuminen viittaisi nimenomaan osallistujien oman näkemyksen ilmaisuun. Havaintoaineiston perusteella kaikilla paikallaolijoille keskusteluun osallistuminen ei kuitenkaan ollut yhtä helppoa ja toiset ottivat puheenvuoroja rohkeammin kuin toiset. Rohkeus osallistua keskusteluun on osittain tietysti persoonakysymys, mutta aineiston perusteella myös ryhmän kokoonpano ja tuttuus vaikuttivat osallistumisen helppouteen ja keskustelun antoisuuteen. Eri osallistujilla ryhmäkeskusteluryhmät olivat erilaisia. Kulttuuriluoteissa ryhmä oli tuttu ja kommentointi oli oma-aloitteisempaa kuin kansainvälisten opiskelijoiden vaihtelevien kokoonpanojen ryhmissä.

Mielenkiintoista oli huomata kuinka erilaisia tulkintoja tuli esiin. Ne herättivät minua katsomaan kuvia esille tulleiden tulkintojen myötä ja vertaamaan omaan ajatteluun. Keskustelut tapahtuivat hyvässä hengessä ja kokonaisuus oli miellyttävää. Se, että lähes kaikki olemme kulttuuriluotseja ja tunsin heistä suurimman osan, joitakin enemmän. Tämä ainakin vaikutti ryhmässä olemiseen ja helppouteen. (vastaaja 8)

Muiden tulkintojen kuuleminen ja moniäänisyys olivat monien mielestä VTS -menetelmän parasta antia. Muiden tulkinnat innostivat löytämään uusia näkökulmia ja laajentamaan ajattelua sekä ymmärrystä tulkittavista teoksista. Muiden näkemysten kuulemista kuvailtiin aineistossa muun muassa antoisaksi, rikastuttavaksi ja mielenkiintoiseksi. Muiden kommentit auttoivat vastaajia myös näkemään (tai VTS -termein löytämään) teoksissa enemmän.

You develop interpretations as a group. It is possible that the initial idea one has, might change by the end of talk. (vastaaja 11)

Hienoa kuulla toisten mielipiteitä ja mielikuvia, mihin eri ihmiset kiinnittivät huomiota. Eri tulkinnat kiehtoivat ja joko tukivat omaa mielikuvaa tai toivat ihan erilaiset tulkinnat esiin. Virkistävää ja avartavaa. (vastaaja 9)

Aineiston perusteella keskustelu liikkui tavallaan kahdella tasolla. Yhtäältä osallistujat kokivat tulkitsevansa teoksia yhdessä ryhmänä, kuin yhteisenä projektina, kun taas toisaalta ryhmäkeskustelun myötä yksilön oma ymmärrys teoksista laajeni. Henkilökohtainen näkemys ikään kuin jalostui yhteisen tarkastelun myötä, kuten VTS -menetelmässä on tapana. Keskustelu liikkui pääasiassa osallistujan ja fasilitaattorin välillä, mutta joskus osallistujat kommentoivat myös suoraan toistensa tulkintoja, puoltaen tai kieltäen.

Kyselyaineistossa vastaajien näkemykset siitä, kuinka syvällistä keskustelu lopulta oli, vaihteli jonkin verran. Kulttuuriluotsien ja taidemuseon työntekijöiden joukossa oli vastaajia, joiden mielestä VTS -keskusteluissa tapahtui nimenomaan tavallista syvällisempää tulkintaa ja taiteen tarkastelua. Myös havaintoaineisto tukee tätä. Käsitys syvällisemmästä tarkastelusta perustuu siihen, että VTS -menetelmän ansiosta taiteen äärelle pysähdyttiin rauhassa ja tulkinnat lähtivät omasta itsestä. Joidenkin yksittäisten opiskelijoiden ja taidemuseon työntekijöiden mielestä keskustelu jäi puolestaan pinnalliseksi, erillisten ajatusten esittämiseksi ilman lopullista yhteisymmärrystä. Tämä saattoi liittyä eri osallistujien erilaisiin odotuksiin tulkintojen laadusta ja toisaalta koko tilaisuuden päämäärästä. Esimerkiksi yhden vastaajan mielestä osallistujien parempi historiantuntemus olisi ollut toivottavaa tulkintoja tehdessä.

We get many different interpretations, but we cannot make final results or find a connection between those. (vastaaja 4)

Joka tapauksessa, syvällisyyden tasosta huolimatta, muiden kommenttien kuuleminen ja yhteinen tulkintojen moniäänisyys auttoi osallistujia ymmärtämään paremmin paitsi teoksia, myös toisiaan, mikä on havaittavissa paitsi kyselyaineistosta myös havaintoaineistosta. Ryhmäkeskustelut vuorovaikutustilanteena toivat ihmisiä jollain tasolla ryhmänä yhteen. Välillä keskusteluissa paljastettiin syviäkin tuntemuksia ja vaikka keskustelunaiheena oli taide, puhuivat osallistujat oikeastaan itsestään ja kuuntelivat myös toisiaan. Tämä loi tietyllä tavalla sidettä osallistujien välille, etenkin kulttuuriluotsien ja kansainvälisen ryhmän aktiivisten osallistujien kohdalla. Havaintoaineiston perusteella ryhmäkeskustelujen jälkeen jäi mukava ja lämminhenkinen ja keskusteleva ilmapiiri. Ryhmäytymistä ja yhteishenkeä oli havaittavissa. Tästä raportoitiin myös kyselyaineistossa.

Se (VTS -keskustelu) auttoi saamaan enemmän irti teoksista, katsomaan niitä ja arvostamaan myös toisten ajatuksia. (vastaaja 3)

Taiteesta keskustelu ryhmän kanssa loi yhteishenkeä. (vastaaja 5)

Aineiston perusteella yhteishengen vahvistumisen ja tasavertaisuuden kokemusten myötä ryhmäkeskustelut lisäsivät siis myös osallistujien osallisuuden ja ryhmään kuulumisen tunnetta.

4.3.2 Kuulluksi tulemisen kokemus ja vapaus omaan tulkintaan

Moniäänisyyden ohella, kyselyyn vastanneet kokivat erityisen merkittäväksi myös VTS -menetelmän tarjoaman vapauden oman subjektiivisen tulkinnan tekemiseen ilman rajoituksia. Valtaosa vastaajista kertoi tämän olleen tärkein oppimansa asia VTS-menetelmästä. Kokemukset siitä, että mikään ei rajoita omaa tulkintaa taiteesta olivat uusia. Ne koettiin eksoottisina ja tervetulleina.

Sain antaa Oman näkemykseni taiteesta. (vastaaja 5)

The most important thing is that I can interpret with free mind. I learnt that I can use my thoughts and feelings freely. There are no rules. (vastaaja 4)

Valtaosa vastanneista koki, että heillä oli paljon tai erittäin paljon annettavaa teosten tulkintaan. Vain kolme vastaajaa koki antinsa olleen kohtalaista tai vähäistä. Nämä olivat samoja henkilöitä, jotka kokivat ryhmäkeskusteluun osallistumisen alun perinkin vain kohtalaisen helpoksi, jolloin päästään taas siihen, että ryhmäkoonpanot olivat erilaisia eri kerroilla ja kaikille VTS -menetelmä ei vielä ehtinyt tulla niin tutuksi.

Pedagogisesti kaikki tulkinnat ovat oikeita. Jokaisella oikeus omaan, subjektiiviseen tulkintaan. (vastaaja 6)

Aineistossa oli havaittavissa osallistujien oivallus siitä, että kun tulkinta on vapaata, sitä saa myös muuttaa tarpeen mukaan, kun visio tarkentuu keskustelun edetessä, ja kaikki tulkinnat hyväksytään yhtä lailla. Tähän liittyy myös vahvasti osallistujien kuulluksi tulemisen kokemus. Neljä vastaajista koki tullessa kuulluksi kohtalaisesti VTS -keskusteluissa ja loput, eli suurin osa koki tullessa kuulluksi ”paljon” tai ”erittäin paljon”. Kokemukset kytkeytyvät osaltaan VTS -menetelmän periaatteisiin ja osaltaan ryhmäkeskusteluissa vallinneeseen ilmapiiriin.

Menetelmä sai minut ajattelemaan teosta ja etsimään siitä merkityksiä. Ohjaaja tuntui huomioonottavalta, osallistujia kuunneltiin ja heidän näkemyksiään arvostettiin. (vastaaja 12)

To have an opportunity to say what I see was important. My interpretation is freely expressed without judging. (vastaaja 11)

Kuulluksi tulemisen ohella aineistosta käy ilmi, että VTS tarjosi osallistujille väylän tutkia omaa itseään, jäsentää ajatuksiaan ja reflektoida omia kokemuksiaan. Tämä korostui erityisesti kulttuuriluotsien vastauksissa. Ryhmäkeskustelut olivat siis jossain määrin paikka, jossa

osallistujat pääsivät tutkimaan ja purkamaan omia olojaan taiteen avulla ja pääsivät myös lähemmäs itseään.

Uudenlainen tapa katsoa/tutkia taidetta, joka antaa itselle selvemmän/vahvemman mahdollisuuden omiin kokemuksiin, niiden syventämiseen. Kokemukseni olivat erittäin positiivisia ja oli mielenkiintoista havainnoida itseä mitä niistä nousi esiin ja millaisia tunteitakin välillä nousi. Rehellinen oma kokemus tuntui hyvältä. (vastaaja 8)

Aineistossa on siis havaittavissa, että VTS -menetelmän antama lupa tulkita teoksia haluamallaan tavalla, itseään kuunnellen yhdistettynä kuulluksi tulemisen kokemuksiin voidaan liittää yksilöiden voimaantumiseen ja toimijuuden vahvistumiseen: Aineiston perusteella keskustelujen myötä arvostus omaa itseä ja muita kohtaan taiteen tarkastelijoina ja sitä myötä ihmisinä nousi.

Ei ole oikeita vastauksia. Kaikilla on oma tapa katsoa omien kokemusten pohjalta, kaikki tavat ovat myös arvokkaita. Katsojan näkemys voi erota taiteilijan näkemyksestä. (vastaaja 3)

VTS -keskustelut olivat hyvin rohkaisevia sessioita osallistujille. (vastaaja 6)

4.3.3 Merkityksellisempi näyttelykokemus

Lähes kaikki kyselyyn vastanneet kokivat saaneensa Sata vuotta, tuhat tulkintaa -näyttelyn teoksista laajemman ja syvemmän käsityksen VTS -tulkintojen myötä. Kaikki osallistujat kokivat, että menetelmän avulla teoksiin sai luotua henkilökohtaisen suhteen. Aineiston perusteella tämä perustui siihen, että teosten parissa vietettiin paljon aikaa ja toisaalta siihen, että muiden näkemykset auttoivat jäsentelemään omaa tulkintaa.

The time that we have spent interpreting the pieces connected me somehow with the arts. I realized that when I later visited the exhibition in the museum. (vastaaja 11)

Teosten ennakkotarkastelu sai osallistujat kiinnostumaan teoksista. Myös arvostus sellaisia teoksia kohtaan, jota ensisilmäyksellä eivät vaikuttaneet mieluisilta, kasvoi.

Itse opin arvostamaan tiettyjä teoksia enemmän, kun niille antoi enemmän aikaa. (vastaaja 3)

Havaintoaineiston perusteella kaikkien ryhmien osallistujat odottivat innolla näyttelyn avajaisia ja että pääsisivät näkemään taideteokset paikan päällä. VTS -tulkintojen yhteydessä puhuttiin myös siitä, kuinka tulkinta mahdollisesti muuttuisi, kun sen näkisi oikeasti, eikä vain heijastettuna kuvana. Näyttelykokemus siis alkoi osallistujilla jo hyvissä ajoin ennen näyttelyn

avajaisia tai näyttelyvierailua. Kokemus myös jatkui pitkälle yleisötyön ja näyttelyn päättymisen jälkeen: Yhtä vastaajaa lukuun ottamatta kaikki olivat ajatelleet tulkitsemiaan teoksiaan jälkikäteen joko erittäin paljon, paljon tai kohtalaisesti.

Aineiston perusteella nimenomaan näkemysten jakaminen ja keskustelu toi tarttumapintaa näyttelyn teoksiin ja sai innostumaan niistä sekä kulttuuriluotsien ryhmässä että kansainvälisten opiskelijoiden ryhmässä. Havaintoaineiston perusteella VTS -keskustelu sai osallistujat kiinnostumaan tietyistä taiteilijoista ja tai teoksista enemmänkin ja niistä haluttiin hankkia lisää tietoa. VTS -menetelmää käytettäessä katsojan päätettäväksi jää suhtautuuko hän teoksen kontekstietoihin sinä ”oikeana tulkintana” vai yhtenä tulkintana muiden joukossa. Yksi opiskelijaryhmän vastaaja nosti esille menetelmän puutteellisuuden teosten todellisen tuntemisen välineenä, sillä katsojan ja teoksen välinen suhde perustuu subjektiivisiin näkemyksiin. Eri näkemysten peilailu tosiinsa nähtiin joka tapauksessa taidekokemusta rikastuttavana.

VTS herättelee katsojan miettimään teosta ja houkuttaa esiin hänen näkemyksiään ja tulkintojaan. Teos näyttäytyy ehkä uudessa valossa, ja eri ihmisten erilaiset tulkinnat rikastuttavat kokemusta ja saavat huomaamaan uusia asioita ja eri näkökulmia. Toisaalta menetelmä ei "sivistä" eli anna tietoa, kerro mitään teoksesta tai tekijästä tai teoksen kontekstista. Nämä tiedot toki voi hankkia jälkikäteen - ja peilata niitä omiin tai toisten tuottamiin näkemyksiin. (vastaaja 12)

4.4 VTS-menetelmän hyödyntäminen jatkossa

Kaikkien vastaajien mielestä VTS -menetelmän oppiminen oli muuttanut heidän asennettaan kuvataiteen tarkasteluun. Kyselyvastauksissa korostuu katsojan ja taideteoksen välinen yhteys, sekä luottamuksen vahvistuminen omaan kykyyn tarkastella taidetta omista lähtökohdista käsin. Osallistujat kokivat oppineensa käyttökelpoisen tavan tarkastella taidetta.

It is possible to think about one piece of visual art in very different ways. There is no one truth and it is your own experience with the art. Art does not necessarily continue carrying the message that its artist aimed to create but now receiver / interpreter brings her own experiences in perception of visual arts. (vastaaja 11)

Menetelmä on opettanut minulle uudenlaisen tavan tarkastella kuvia ja kuulostella omia oloja kuvan katsomisessa. (vastaaja 8)

Voidaan sanoa, että menetelmä teki vastaajiin vaikutuksen varsinkin kulttuuriluotsien ja taidemuseon työntekijöiden kohdalla. Neljä vastaajista kertoi käyttävänsä VTS -kysymyksiä tai menetelmän tulkintaperiaatteita vieraillessaan taidemuseossa tai mitä vain kuvia katsellessaan. Valtaosa kulttuuriluotseista ja taidemuseon työntekijöistä kertoi kysyvänsä automaattisesti VTS -kysymyksiä taidetta nähdessään melko usein, loput erittäin usein tai silloin tällöin. Kaksi, vain kerran VTS -keskusteluihin osallistunutta, ei koskaan kysy VTS -kysymyksiä taidetta tarkastellessaan. Myös ne, jotka näkivät VTS -menetelmässä puutteita koska se perustuu subjektiiviseen näkemykseen, kertoivat käsityksensä taiteen tulkinnasta laajentuneen, vaikka itse ovat kiinnostuneet toisenlaisesta, ”faktapohjaisesta” taiteentulkinnasta.

Opin, että tulkintaa voi tehdä melkein miten vain. (vastaaja 12)

Ihmiset tulkitsevat todella erilaisista lähtökohdista. (vastaaja 13)

Yksi vastaajista kertoi asenteensa muuttuneen siinä mielessä, että antaa nyt teoksen toiminnallisuuden tarkastelulle sijaa kuvia katsoessaan ja analysoi mikä tapahtuma teoksessa on meneillään. Kuitenkin yhtä tärkeänä hän piti samalla teoksen värien, muotojen analyysiä ja teoksen kontekstietoja. VTS toi siis yhden uuden ikkunan taiteen tarkasteluun, mutta ei kokonaisvaltaista näkökulman muutosta.

Kaikkien vastaajien mielestä VTS antoi välineitä tarkastella taidetta itsenäisesti joko kohtalaisesti, paljon tai erittäin paljon. Aineiston perusteella taiteen tarkastelulle on nyt käyttökelpoinen työkalu, jonka avulla teoksen äärelle syventyminen ajan kanssa auttaa saamaan teoksesta enemmän irti, sen sijaan, että vain sivuuttaisi epämielenkiintoiselta vaikuttavan teoksen. Tämä korostui erityisesti kulttuuriluotsien ja taidemuseon työntekijöiden vastauksissa. VTS -menetelmä antaa kaikenlaisille teoksille ikään kuin mahdollisuuden, mikä puolestaan laajentaa kiinnostavien teosten ja ylipäätään kiinnostavan taiteen kirjoa.

Tarkastelen kuvataidetta nyt useammin ja kauemmin. Tuntuu kuin näkisin syvemmälle tauluun, teen tulkintoja ja keksin merkityksiä tietoisemmin. (vastaaja 2)

Menetelmän tarjoamat taiteentarkasteluvälineet eli käytännössä VTS-kysymykset, koettiin käyttökelpoisiksi jatkossa ja niitä oltiin myös kiinnostuneita käyttämään. Vastaukset olivat yksilöllisiä, mutta VTS -menetelmä nähtiin hyvänä metodina etenkin tulevissa kulttuuriluotsaustilanteissa ja työtehtävissä esimerkiksi ohjaajana, opettajana tai

taidemuseonoppaana. Tässä korostuu näkökulma, jossa menetelmä nähdään hyödyllisenä muille ihmisille tai erilaisille ryhmille ja vastaajat itse toimisivat fasilitaattoreina, eli vetäisivät itse VTS:ää jollekin ryhmälle. Menetelmä nähtiin välineenä muiden osallistamiselle taiteen kentällä. Tällöin korostuu paitsi osallistava näkökulma myös vastaajien toimijuus sekä vastaajien kulttuurinen pääoma. Muiden osallistaminen menetelmän avulla korostui erityisesti kulttuuriluotsien ja taidemuseon työntekijöiden kohdalla. Tämä on loogista, sillä he ovat tekemisissä erilaisten ihmisten ja ryhmien kanssa taiteen parissa.

I am really excited to learn more about VTS and use it in my future career whatever that may be. (Vastaaja 1)

Toisaalta metodi ja sen tarjoamat työkalut kuvataiteen tarkasteluun nähtiin soveltuvan jatkossa myös itsenäiseen taiteen tarkasteluun, kun vieraillee taidemuseossa yksin tai ystävien kanssa. Tämä tuli esille myös havaintoaineistossa. Yli puolet vastaajista kertoi VTS -menetelmän oppimisen lisänneen heidän kiinnostustaan taidetta ja taidenäyttelyitä kohtaan paljon tai kohtalaisesti. Pääasiassa näin vastasivat luotsit ja taidemuseon työntekijät. Osallistujilta kysyttiin myös, kokivatko he taidemuseoon menemisen helpommaksi VTS -menetelmän oppimisen myötä. Vastaukset olivat hajanaisia: yhdelle menetelmän oppiminen ei helpottanut lainkaan taidemuseoon menemistä, yhtä taas erittäin paljon. Puolet osallistujista vastasivat kuitenkin menetelmän oppimisen helpottaneen museoon menemistä kohtalaisesti. Havaintoaineiston perusteella kyselyyn vastaajat olivat muutenkin kiinnostuneita museoista siinä määrin, että VTS:n oppiminen ei ollut mullistava sysäys kohti taidemuseoita, mutta antoi joillekin uudenlaista inspiiraatiota taiteen tarkasteluun.

Tilanteet joissa, VTS -menetelmää voisi itsenäisesti käyttää nähtiin yhtäältä kapeasti ja toisaalta hyvinkin laajasti. Suurimman osan mielestä menetelmä oli kuitenkin käyttökelpoinen kaikkeen taiteen tarkasteluun. Yksi vastaaja mainitsi, että voisi käyttää menetelmää lähinnä modernin taiteen näyttelyiden tarkasteluun ja toisen vastaajan mukaan metodia voisi käyttää kaikkialla, missä vain on visuaalista tarkasteltavaa. Yksi vastaajista koki menetelmän käyttökelpoiseksi jatkossa, mutta ei osannut sanoa missä tilanteessa, jolloin ehkä kaivataan enemmän ohjattuja tilanteita itsenäisten VTS -tulkintojen tekemisen sijaan.

Ihan jo siinä mielessä, että lähtee ystävien kanssa museoon, hyvä tapa saada keskustelua aikaiseksi. Myös jos tulevaisuudessa tekisi opastuksia. (Vastaaja 3)

Yhden opiskelijan näkemys VTS -menetelmän käytöstä jatkoa ajatellen erosi muista. Hänen vastauksissaan korostui itse tulkintatilanne ja mahdollisuus oman näkemyksensä ilmaisuun, mikä oli erityisen merkityksellistä, mutta tulevaisuudessa hänellä ei ollut kiinnostusta käyttää VTS -menetelmää. Hän ei kokenut saaneensa välineitä tarkastella taidetta itsenäisesti esimerkiksi taidenäyttelyssä. Menetelmän oppiminen ei myöskään ollut tehnyt taiteen tarkastelua tai taiteen ääreen hakeutumista hänelle helpommaksi. Hän kuitenkin koki, että menetelmä olisi käyttökelpoinen kotimaassaan kouluissa, jotta oppilaat oppisivat itsenäistä kriittistä ajattelua ja ajatustensa ilmaisua.

Kyselyaineiston vastauksissa kaiken kaikkiaan on vahvasti läsnä ajatus siitä, että menetelmää tulisi opettaa enemmän ja että, muutkin ihmiset hyötyisivät siitä. Toisaalta opetusta toivottiin yleisesti joltain instituutiolta esimerkiksi taidemuseolta ja toisaalta vastaajat näkivät itsensä VTS -fasilitaattoreina.

VTS ei ole vielä kovin tunnettu menetelmä, lisää vaan tiedotusta ja menetelmää käyttöön niin luotseille kuin muillekin. Harjoitus tekee mestarin. (Vastaaja 9)

I really enjoyed this interpretation with VTS method. I want to show to others. I have positive experience and I would like to share this. Because it is easy, and you can feel that the picture you see is yours. (Vastaaja 4)

4.5 VTS-menetelmän koetut merkitykset ryhmittäin

Seuraavaksi nostan esiin keskeisimpiä ryhmäkohtaisia piirteitä vastaajien kokemuksista VTS -menetelmästä. Kulttuuriluotsien ja taidemuseon työntekijöiden näkemykset olivat hyvin samankaltaisia osittain siksi, että he osallistuivat tulkintojen tekemiseen useasti ja toisaalta siksi, että heidän asemassaan olevat ikään kuin luontaisesti suhtautuivat VTS -menetelmään pedagogisena työvälineenä, jolla opastaa muita ihmisiä taiteen pariin. Heidän vastauksissa korostui pedagogisen näkökulman lisäksi myös oman taiteentarkastelun merkityksellisyyden edistäminen menetelmän avulla. Opiskelijoiden ryhmän vastaukset eivät muodostaneet mitään selkeää yhtenäistä kokonaisuutta, mutta verrattuna muihin ryhmiin suhtautuminen VTS -menetelmään ja sen käyttöön jatkossa oli varautuneempaa.

4.5.1 Kulttuuriluotsit

Kulttuuriluotseilla oli entuudestaan tuttu ryhmä, jossa he tekivät tulkintoja. Yhteishengen vahvistuminen VTS-keskusteluissa korostui tämän ryhmän kohdalla. Ryhmän tuttuus vaikutti myös siihen, että keskusteluun oli helppo osallistua. VTS oli muuttanut asennetta taiteen tarkasteluun kaikilla. Tulkintojen tekemisessä korostui nyt oman näkemyksen ilmaisu ja tunne, mutta myös toisten näkemysten kuuleminen koettiin arvokkaana. Kaikki suhtautuivat menetelmään pelkästään positiivisesti, mutta käytettävissä oleva aika koettiin rajalliseksi. Jatkossa menetelmä nähtiin hyödyllisenä omassa taiteen tarkastelussa sekä kulttuuriluotsitoiminnassa. Havaintoaineisto osoittaa, että luotsit huomasivat heti ryhmäkeskusteluissa menetelmän soveltuvan hyvin luotsitoimintaan. Menetelmää haluttiin oppia lisää ja opettaa muille. Kolme neljästä vastaajasta oli itse ollut fasilitaattorina. Harjoittelua kaivattiin lisää etenkin parafrasien tekemiseen.

4.5.2 Taidemuseon työntekijät ja harjoittelijat

Taidemuseon työntekijät ja harjoittelijat ”altistuivat” eniten VTS-menetelmälle työnsä kautta ja suurin osa oli toiminut myös fasilitaattorina joko tämän hankkeen puitteissa tai aikaisemmin. Tällä ryhmällä oli eniten paitsi käytännön kokemusta myös tietoa VTS-menetelmästä ja siitä, miten se kehittää osallistujia. Pedagoginen näkökulma korostui. Kaikilla vastanneilla oli hyvin positiivinen kuva VTS-menetelmästä ja sen käytöstä. Tässä hankkeessa VTS-ryhmäkeskustelut koettiin mukaviksi ja avartaviksi. Myös ryhmäkokemus ja yhdessä tulkitsemisen kokemus oli keskeistä. Vastauksissa kaikkien osallistujien vapaus omiin tulkintoihin nähtiin merkityksellisenä ja moniäänisyys mielenkiintoisena teoksien tarkastelun kannalta.

Vastaajien suhtautuminen taiteen tarkasteluun VTS:n myötä oli muuttunut etenkin siten, että mikä tahansa teos voi olla kiinnostava, kunhan sille antaa vain tarpeeksi aikaa. VTS -menetelmä nähtiin soveltuvan moneen tilanteeseen ja erilaisille ryhmille. Tällä ryhmällä oli eniten tietämystä VTS -menetelmästä ja sitä myötä menetelmän pedagogiset tavoitteet ja potentiaali korostuivat vastauksissa. Menetelmää oltiin kiinnostuneita käyttämään jatkossa etenkin tulevaisuuden työtehtävissä, vaikka tarkkaa käsitystä tulevista töistä ei vielä olisikaan ollut.

Menetelmä nähtiin myös käyttökelpoisena esimerkiksi museossa vierailtaessa ystävien kanssa. Myös tämän ryhmän kohdalla korostui tarve menetelmän harjoitteluun sekä fasilitointiin että menetelmän yleiseen totutteluun liittyen.

4.5.3 Opiskelijat

Opiskelijoiden ryhmä oli kaikkein hajanaisin ja osallistujakokoonpanoltaan sekalaisin. Suurin osa osallistui VTS -keskusteluihin vain yhden kerran, tähän lukeutuivat myös kaikki kyselyyn vastanneet. Kokemusta VTS:stä ei ehtinyt paljon kertyä, mikä selittänee sen, että VTS ei juuri tehnyt tähän ryhmään vaikutusta. Menetelmän periaatteet eivät oikein auenneet: suurin osa halusi enemmän ”oikeaa tietoa” teoksista subjektiivisten näkemysten sijaan. Tästä johtuen osa vastaajista kuvaili menetelmää ei-sivistäväksi.

VTS -menetelmää pidettiin kuitenkin ihan mukavana lisänä, mutta suurin osa ei siitä erityisemmin innostunut. Menetelmän käyttöpotentiaali nähtiin muihin ryhmiin nähden kapealaisesti. VTS sopisi vastaajien mielestä esimerkiksi opetusmetodiksi oman kotimaan koulujen taideopetukseen, jotta oppilaat oppisivat luovaa ajattelua tai tarkasteluvälineeksi modernintaiteen näyttelyyn.

Kaikkien vastanneiden mielestä VTS oli hyvä metodi saada sanoa omat ajatuksensa, mutta muun ryhmän näkemyksiä ei koettu erityisen rakentavina. Ryhmäkeskusteluissa nämä vastaajat eivät kokeneet syntyvän erityistä yhteishenkeä. Sen sijaan oma suhde ja tietopohja tarkasteltavaan taiteeseen korostui. Tämä saattaa johtua etenkin siitä, että ryhmäkeskusteluun osallistujat olivat sattumanvarainen kokoonpano ja kyselyyn vastanneet osallistuiivat keskusteluihin vain yhden kerran. Yhdelle vastaajalle menetelmä oli erityisen inspiroiva ja hän oli kiinnostunut jatkossa käyttämään menetelmää kaikkialla missä se vain on mahdollista.

5 KESKUSTELU

Tässä analyysikappaleessa kytken aineistosta saadut keskeiset tutkimustulokset laajempaan kokonaisuuteen heijastelemalla osallistujien kokemuksia VTS -menetelmästä tutkimuksen teoriaosuutta ja kulttuuripoliittista viitekehystä vasten. Tutkimuskysymysten mukaisesti pohdin tuloksia erityisesti kulttuuriosallistumisen edistämisen mahdollisuuksien näkökulmasta.

Keskeiset tutkimustulokset osoittavat, että valtaosa tutkittavista koki VTS -menetelmän ennen kaikkea hyödylliseksi. Erityisesti kulttuuriluotsien ja taidemuseon työntekijöiden ryhmissä menetelmän periaatteet nähtiin käyttökelpoisena ja helppona taiteentarkasteluvälineenä ja menetelmän myötä taidemuseoihin suhtauduttiin entistä suuremmalla mielenkiinnolla. Vaikka itse taidemuseossa käyminen ei olisi merkittävästi lisääntynyt, kokivat osallistujat, että heillä on kapasiteettia minkä tahansa teoksen tarkasteluun. Osa vastaajista oli alkanut käyttää menetelmää tai sen periaatteita esimerkiksi aina taidemuseossa käydessään. Paljon VTS -menetelmän parissa olleet näkivät arvokkaana menetelmän osallistujien kuvanlukutaitoa, kriittistä ajattelua ja kommunikaatiota kehittävät vaikutukset. Kulttuuriluotsit ja taidemuseon työntekijät näkivät menetelmän hyödyllisenä yleisön osallistamisen välineenä, luotsitoiminnassa tai erilaisissa opetustilanteissa.

Tutkimustuloksissa tuli vahvasti esille myös kulttuuripolitiikan piirissä korostettu taiteeseen ja kulttuuriin kytketty hyvinvointiin liittyvä välineellisyys. Tutkimustulokset kertovat osallistujien osallisuuden tunteen vahvistumisesta sekä osallistujien voimaantumisen VTS -keskusteluissa syntyneiden merkityksellisten taidekokemusten myötä.

5.1 VTS-menetelmä kulttuuriosallistumisen vai -osallistamisen välineeksi?

Tässä tutkimuksessa tutkimuskyselyyn vastaajat olivat henkilöitä, joita sinänsä ei tarvitse erityisesti osallistaa taiteen ja kulttuurin pariin, sillä suurin osa vastaajista oli jo valmiiksi aktiivisia taidemuseossa kävijöitä. Lisäksi he lukeutuivat ryhmiin, joiden yhteiskunnallinen asema on hyvä, ja jotka perinteisesti osallistuvat taide ja kulttuuritapahtumiin: Kulttuuriluotsit

olivat eläkeiän molemmin puolin olevia naisia ja loput osallistujat korkeakoulutettuja. Vaikka nämä olivat tottuneita taiteentarkastelijoita, tuli heille silti uutta näkökulmaa, vapautta ja rentoutta taiteen tarkasteluun. Tärkein oppi osallistujille oli, että subjektiivisuus taiteen tarkastelussa on hyväksyttävää.

Tutkimustulosten perusteella VTS -menetelmä ”vapautti” kaikkien ryhmien osallistujat taiteen äärellä tulkitsemaan teoksia haluamallaan tavalla, vaikka sekä luotseilla että kansainvälisen ryhmän opiskelijoilla oli tottuneina taiteentarkastelijoina varmasti myös taidehistorian tietämystä ja niin sanottuja perinteisiä tapoja taiteen tarkasteluun liittyen teosten tyyliisuuntaukseen, muotoon tai teoksen kontekstietoihin. Tulosten mukaan kynnys tarkastella taidetta tuntui madaltuvan aineiston perusteella siis myös niillä, joita voidaan pitää jopa aktiivisina taiteeseen ja kulttuuriin osallistujina. Osallistujien oma toimijuus taiteen tarkastelijana vahvistui.

Tämä kertonee, että asenteet siitä, että taiteen tarkastelun tulee olla tietynlaista ja tietyistä lähtökohdista tapahtuvaa, istuvat yhä tiukassa. VTS -menetelmä tarjosi tarkasteluun rentoutta, jota kautta osallistujat saivat merkityksellisiä taidekokemuksia. Vapaus omaan ajatteluun ja tulkintaan taiteen äärellä oli monille merkittävä kokemus, joka antoi itseluottamusta taiteen tarkasteluun ja loi kiinnostusta taidetta kohtaan. Näin ollen VTS -menetelmällä oli edistävää vaikutusta osallistujien itsenäiseen kulttuuriosallistumiseen hankkeeseen osallistumisen jälkeenkin. Kun taiteen tarkastelusta saa enemmän irti on sen pariin ehkä innostavampaa myös palata, jolloin VTS -menetelmän käyttäminen voidaan nähdä kulttuuriosallistumista edistävänä toimintana.

Osaltaan tutkimustulokset vahvistavat siis sitä mallia (Heikkilä 2016), jossa kulttuurin hyvinvointivaikutukset menevät sille kansanosalle, jolla menee jo lähtökohtaisesti hyvin, jolloin kulttuuriosallistuminen lisää osallistujien hyvinvointia entisestään samalla kun jotkut yleisöt jäävät kokonaan taidetoiminnan ja sen hyvien vaikutusten ulkopuolelle. Tällöin kyseenalaistuu yhteiskuntapoliittisten hyvinvointiin tähtäävien tavoitteiden saavuttaminen. (Heikkilä 2016).

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella VTS -menetelmä siis edisti tai vähintäänkin edesauttoi ainakin niiden kulttuuriosallistumista, jotka ovat jo valmiiksi kiinnostuneita taiteesta ja taidemuseoista. Jos halutaan etsiä ratkaisuja ei-osallistujien aktivoimiseen tai uusien yleisöjen

osallistamiseen, ei VTS -menetelmä yksinään anna sille mahdollisuutta, jolloin keskiöön tulee menetelmän välittäminen niille, joilta taiteentarkastelun välineet puuttuvat.

Tässä tutkielmassa keskeinen ajatus on, että VTS voidaan nähdä paitsi taidekasvatusmenetelmänä myös mahdollisena kulttuuriosallistumisen edistämisen työkaluna. Kulttuuriosallistumisen ja taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden edistämisen näkökulmasta tarkasteltuna VTS -menetelmän etuja muihin taidekasvatusmenetelmiin verrattuna on, että periaatteessa, menetelmän kerran sisäistettyään kenen tahansa on menetelmää käyttämällä mahdollista osallistua taiteen tarkasteluun ja, että menetelmän voi oppia kuka vain taustoistaan ja aikaisemmasta taiteentuntemuksesta riippumatta. VTS -menetelmän avulla kaikilla on ymmärrystä taiteesta ja mahdollisuus merkitykselliseen taidekokemukseen. Osittain VTS -menetelmä voidaan nähdä vastaavan Heikkilän (2016) esittämään vaatimukseen siitä, että kaikille kansalaisille tulisi koulutukseen panostamisen kautta tarjota yhtäläiset taiteenprosessointivälineet, jotta todella voitaisiin puhua taiteen saavutettavuudesta ja demokratisoinnista yhteiskunnassa.

Jotta VTS -menetelmän tarjoamat mahdollisuudet kulttuuriosallistumisen edistämistä silmällä pitäen saataisiin kunnolla esiin, olisi ensin panostettava menetelmän opettamiseen. Menetelmän opettaminen sinänsä on jo osallistamista kulttuuriin, mutta kulttuuripolitiikan tavoitteisiin pääsemiseksi toiminnan jälkeinen osallistujien itsenäinen taiteen tarkastelu esimerkiksi taidemuseossa olisi tavoiteltavaa.

Kyselyyn vastanneiden kokemukset VTS -menetelmästä vastasivat hyvin pitkälle Yenawinen (2013) kuvausta menetelmän omaksumisesta. Tutkimustulokset osoittavat, että ne osallistujat, jotka osallistuivat VTS -menetelmän käyttöön eniten, suhtautuivat siihen positiivisimmin ja innokkaimmin sekä näkivät sen hyödyllisenä taiteen tarkastelun välineenä. Menetelmän opetus vaatii jatkuvuutta. Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeessa eritasoisia taiteen tarkastelijoita ei huomioitu teosvalinnoissa, vaan tarkastelussa oli hankkeen kannalta oleelliset teokset. Jatkossa VTS -menetelmää olisi hyvä opettaa myös metodina itsenään vaikkapa saman tyyppisissä keskustelutarjoissa kuin tässä hankkeessa, mutta tarkemmin esteettisen vaiheteorian taiteentarkastelutasot huomioiden, jolloin ryhmien tulisi koostua samantasoisista taiteentarkastelijoista.

Kulttuuriosallistumisen edistämisen välineenä VTS -menetelmään liittyy myös kulttuuripoliittisia kysymyksiä, jotka jäävät edelleen avoimiksi. Ensinnäkin uusien yleisöjen ja taiteeseen ja kulttuurin osallistumattomien tavoittaminen sekä menetelmän opettaminen heille jää yhä ratkaisematta. Parhaiten VTS -menetelmä tavoittaisi kansan syvät rivit jo peruskoulussa, jossa sitä voitaisiin Suomessakin käyttää monipuolisena opetusmetodina kuten esimerkiksi Yhdysvalloissa jo tehdään. Tässä tutkimuksessa kulttuuriosallistumisen edistämisen kannalta on merkittävää, että kulttuuriluotsit ja taidemuseon työntekijät innostuivat menetelmästä ja haluavat opettaa sitä eteenpäin. He ovat avainasemassa uusien yleisöjen löytämisessä ja osallistamisessa. Tutkimustulosten perusteella erityisesti kulttuuriluotsit, jotka toimivat kanssakulkijoina taide- ja kulttuuritapahtumissa niiden kanssa, joille osallistumisen itsekseen on hankalaa syystä tai toisesta, näkivätkin VTS -menetelmän oivallisena matalankynnyksen luotsausvälineenä, jonka avulla luotsattavia voidaan osallistaa taiteeseen. Osittain tutkimustuloksissa korostuikin näkökulma VTS -menetelmästä ennen kaikkea osallistamisen välineenä enemmän kuin itse tutkittavien osallistumisen välineenä, jolloin pyrkimys osallistumisen edistämiseen tulee jälleen ylhäältä alaspäin tähdäten siihen, että ei-osallistujat on saatava osallistumaan taide- ja kulttuuritoimintaan, joka on legitimoitu ja tarkoin määritelty esimerkiksi taidemuseossa vierailuksi.

Toisekseen, poliittisesta näkökulmasta tarkasteltuna taidelaitosten kuten museoiden kävijälaskureihin on tultava yhä suurempia lukuja, jotta kulttuuriosallistumisen katsotaan lisääntyneen. VTS -menetelmän tarjoama potentiaali kulttuuriosallistumisen edistämiseen saattaa kuitenkin jäädä konkretisoitumatta varsinaiseksi museokäynniksi: Menetelmän tarjoamat välineet saavat katsojan luottamaan omiin kykyihinsä taiteen tarkastelijana ja tekevät taiteen tarkastelusta ajatuksen tasolla helpompaa, mutta mitään takeita museovierailusta ei menetelmän oppiminen vielä sinällään anna.

Taiteeseen ja kulttuuriin osallistumattomuus on kuitenkin monisyinen ilmiö eikä yhden menetelmän oppimisen tai opettamisen voida ajatella edistävän yksinään yhtään mitään. Tutkimustulokset muistuttavat myös siitä, että yleisöjä on erilaisia ja museokäynneiltä myös odotetaan erilaisia asioita ja sisältöjä. Kaikki eivät tarvitse VTS -menetelmää osallistumisensa edistymiseen sillä, he harrastavat taidetta jo muutenkin ja taidemuseoon on kenties aina ollut helppo mennä, mutta menetelmän käyttö voi silti olla innostavaa ja merkityksellistä. Tärkeintä

kulttuuripolitiikan strategiaan tavoitteisiin pääsemiseksi on lähteä siitä ajatuksesta, että VTS on merkityksellistä ja yksilölle kehittävää toimintaa, jonka seurauksena osallistujien kynnys kulttuuriosallistumiseen jatkossa saattaa myös madaltua.

VTS -menetelmä tarjoaa joka tapauksessa kuvataiteen prosessointivälineitä kaikentasoisille taiteentarkastelijoille yhteiskunnallisesta asemastaan riippumatta ja sen käytöllä muiden taidekasvatusmetodien ja taiteentuntemuksen opetuksen rinnalla voidaan nähdä mahdollisuuksia kansalaisten kulttuuriosallistumisen edistämiseen. VTS -menetelmässä on potentiaalia ainakin taidekokemuksen sekä katsojan ja teoksen välisen yhteyden syventymiseen. Tätä kautta taiteesta ja taidenäyttelyistä voi innostua ainakin hetkellisesti, jolloin esimerkiksi taidemuseovierailu voi näyttäytyä entistä kiinnostavampana aktiviteettina.

6 PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeeseen osallistuneiden kokemuksia VTS -menetelmästä ja tutkimustulosten pohjalta pohtinut menetelmän mahdollisuuksia kulttuuriosallistumisen välineenä. Kyselylomakkeella kerätyn aineiston ja etnografisen havaintoaineiston analyysimenetelmänä käytettiin sisällönanalyysiä.

Tutkimuksessa kyselyyn vastanneiden informanttien joukko koostui pääasiassa ihmisistä, jotka osallistuvat aktiivisesti taidemuseon toimintaan joko työntekijöinä tai vapaaehtoisina. Aineiston perusteella VTS -menetelmään tutustuminen innosti heitä entisestään käyttämään menetelmää jatkossa sekä henkilökohtaisena työvälineenä taiteen tarkastelussa, mutta ennen kaikkea työvälineenä pedagogisessa työssään tai opastustilanteissa taidemuseossa – eli osallistamaan muita.

Tässä tutkimuksessa VTS -menetelmän mahdollisuudet uusien yleisöjen kulttuuriosallistumisen edistämisen välineenä näyttäytyvät erityisesti kulttuuriluotsitoiminnan kautta, joka on vakiintunutta ja usealle paikkakunnalle levinnyttä. Toiminta tavoittaa uusia yleisöjä ja voi antaa VTS -menetelmän avulla eväitä taiteen tarkasteluun niille, jotka niitä kenties eniten tarvitsevat. Näin ollen mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe olisi tutkia kulttuuriluotsitoimintaan osallistuneita luotsattavia, joille VTS -menetelmää on käytetty taiteentarkastelun välineenä ja selvittää vaikutuksia heidän kulttuuriosallistumiseensa.

Tutkimuksen ulkopuolelle jäi paljon Sata vuotta, tuhat tulkintaa -hankkeeseen osallistuneita eikä tutkimus tavoittanut yleisöä, joka ei olisi tottunut taidemuseossa kävijä. Jotta VTS-menetelmän todellista potentiaalia yksittäisenä kulttuuriosallistumisen välineenä voitaisiin tutkia, tulisi tarkastella niiden osallistujien kokemuksia, jotka eivät osallistu aktiivisesti taidemuseoiden toimintaan tai vieraile niissä usein.

Tutkimuksen tuloksista voidaan päätellä, että kansalaisten kulttuuriosallistumisen edistämisen kannalta VTS -menetelmän laajempi opettaminen erilaisille ja eritaustaisille ryhmille olisi keskeistä ja tutkimuksen kannalta kiinnostavaa. Menetelmää voitaisiin käyttää esimerkiksi nykyistä laajemmin monipuolisena opetusvälineenä paitsi peruskouluissa ala- ja yläkouluissa myös toisen asteen oppilaitoksissa, jolloin suuri joukko ihmisiä saisi jo elämänsä alkuvaiheessa

välineitä taiteentarkasteluun sekä merkityksellisiä, innostavia taidekokemuksia. Menetelmän oppiminen saattaisi toimia kipinäinä itsenäisen taiteentarkastelun aloittamiseen, jolloin omista lähtökohdista alkaneella tarkastelulla on mahdollisuuksia laajentua myös laajemmaksi kiinnostukseksi taidetta ja kulttuuria kohtaan.

LÄHTEET

Anttiroiko, Ari-Veikko (2003). Kansalaisten osallistuminen, osallisuus ja vaikuttaminen tietoyhteiskunnassa. Teoksessa Bäcklund, Pia (toim.), Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula. Tutkimuksia 5. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus. Sivut:11–32.

Arnheim, Rudolf (1997/1969). *Visual Thinking*. University of California Press, Berkeley California.

Balling, Gitte & Kann-Christensen, Nanna (2013). What is a non-user? An analysis of Danish surveys on cultural habits and participation. *Cultural Trends*, 22(2), 67–76.

Bardy, Marjatta (2007). Taiteen paluu arkeen. Teoksessa: Bardy, Marjatta; Haapalainen, Riikka; Isotalo, Merja; Korhonen, Pekka (toim.) *Taide keskellä elämää*. Nykyaiteen museo Kiasman julkaisuja 106/2007. Like, Helsinki. Sivut: 21–34.

Bauman, Zygmunt (1990). *Thinking Sociologically*. Basil Blackwell. Cambridge, Massachusetts

Bennett, Tony & Silva, Elizabeth B. (2006). Introduction cultural capital and inequality: Policy issues and contexts. *Cultural Trends*, 15(2–3), 87–106.

Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Routledge, Lontoo.

Cantell, Timo & Lindholm, Arto (2011). Sosiologisia tulkintoja kulttuurin yleisöistä. Teoksessa Lindholm Arto; Simovaara, Jyrki; Cantell, Timo & Mielonen, Helena (toim.) *Yleisötutkimus kulttuurialan opinnäytetyönä*. Humanistinen ammattikorkeakoulu - HUMAK, Helsinki.

Coleman, James S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge.

DeSantis Karin & Housen, Abigail (2000/1996). *A Brief Guide to Developmental Theory and Aesthetic Development* http://ocmatours.net/wp-content/uploads/a_brief_gde_dev_thry.pdf (Luettu: 15.1.2018)

Dewey, John (1980/1934). *Arts as Experience*. Pedigree Books, New York.

Eisner, Elliot W. (2002). *The Arts and the Creation of mind*. Yale University Press, New Haven & London.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2005/1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Esping-Andersen, Gosta (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity Press, Cambridge.

Fetterman, David M. (1989). *Ethnography: Step by step*. Newbury Park, Calif.: Sage.

Fridberg, Torben (2003). *Culture and Leisure Habits, 1980-2000*. In Peter Duelund (ed.) *The Nordic Cultural Model. Nordic cultural policy in transition*. Nordic Cultural Institute, Copenhagen, 351–385.

Gretschel, Anu (2002). *Kunta nuorten osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin*. *Studies in Sport, Physical Education and Health* 85. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Hakala, Katariina & Hynninen, Pirkko (2007). *Etnografisesta tietämisestä*. Teoksessa: Lappalainen, Sirpa; Hynninen, Pirkko; Kankkunen, Tarja; Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja. (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Vastapaino, Tampere. Sivut: 202–226.

Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (1983). *Ethnography. Principles in Practice*. Routledge, London.

Hanhivaara, Pirjo (2006). *Maailmaa syleilevä osallisuus – osallisuuden suhde kouluun*. *Nuorisotutkimus* 24 (3), 29–38. http://demello.fi/documents/Maailmaasyleileväosallisuus_artikkeli_NT_2006.pdf (Luettu:12.12.2017)

Heikkilä, Riie (2016). *Suomalainen kulttuuriosallistuminen ja eriarvoisuus: ei-osallistujien jäljillä*. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2016*. Sivut: 6-19.

Hirsijärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2001/1997). *Tutki ja kirjoita*. Tammi, Helsinki.

Honkasalo, Marja-Liisa & Laukkanen, Anu (2015). *Osallisuus ja yhteisöllisyys hyvinvointia edistämässä. Taiteen ja kulttuurin vaikuttavuuden arviointi*. EU-hankkeissa. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2015*. Sivut: 24–42.

Housen, Abigail (1997). *Eye of the Beholder: Research, Theory and Practice*. <https://vtshome.org/wp-content/uploads/2016/08/5Eye-of-the-Beholder.pdf> (Luettu: 15.12.2017)

Housen, Abigail (2002). *Aesthetic Thought, Critical Thinking and Transfer*. *Arts and Learning Journal*, Vol. 18, No.1, 2002,99–131.

Hyypä, Markku T. (2002). *Kuorossa elämä pitenee. Sosiaalinen pääoma ja terveys*. Teoksessa Petri Ruuskanen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu. Sivut: 28–59.

Hyypä, Markku T. (2007). Elinvoimaa kulttuurista. Teoksessa: Taide keskellä elämää. Toim.: Marjatta Bardy, Riikka Haapalainen, Merja Isosalo & Pekka Korhonen. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu. Sivut: 155–160.

Hyypä, Markku T. (2013). Kulttuuri pidentää ikää. Bookwell Oy, Porvoo.

Itkonen, Satu (2014). Mitä näemme kun katsomme kuvaa? Osallisuutta ja uusia näkökulmia VTS-menetelmällä. Teoksessa: Prusskij, Christa & Salmio, Tiina (toim.) Kuvien tarinat. Artikkeleita ja tehtäviä lapsen oikeuksien näkökulmasta. Plan Suomi Säätiö. Lönnberg. Helsinki. Sivut: 20–24.

Lahtinen, Emmi; Jakonen, Olli & Sokka Sakarias (2017). Yhdenvertaisuus ja saavutettavuus kulttuuripolitiikassa. Tietokortti 3. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore.

Laine, Timo (2010). Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa: Juhani Aaltoa & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. WS Bookwell Oy, Juva. Sivut: 28–45.

Lappalainen, Sirpa (2007). Mikä ihmeen etnografia? Teoksessa: Lappalainen, Sirpa; Hynninen, Pirkko; Kankkunen, Tarja; Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja. (toim.) Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Vastapaino. Tampere. Sivut: 9–14.

Liikanen, Hanna-Liisa (2010). Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia. Julkaisussa: Koivisto, Nelli; Lehikoinen, Kai; Pasanen-Willberg, Riitta; Ruusuvirta, Minna; Saukkonen, Pasi; Tolvanen, Pirita & Veikkolainen, Arsi (toim.) Kolamannella lähteellä, Hyvinvointipalveluja kulttuurin, liikunnan ja nuorisotyön aloilta. Julkaisija Kokos palvelut, Teatterikorkeakoulu. Art-Print Oy. Sivut: 57–62.

Lindholm, Arto (2011). Kulttuurin kulutus Suomessa. Teoksessa: Lindholm, Arto; Simovaara, Jyrki; Cantell, Timo & Mielonen, Helena (toim.) Yleisötutkimus kulttuurialan opinnäytetyönä. Sarja C. Oppimateriaaleja 27. Humanistinen ammattikorkeakoulu, Helsinki. Sivut: 34–48. <http://www.humak.fi/wp-content/uploads/2014/12/humak-yleisotutkimus-2011.pdf> (Luettu: 27.9.2017)

Moisio, Saara (2016) Ymmärrystä yleisöistä sekä taiteen ja kulttuurinvaikuttavuudesta: kokemusyleisötutkimuksen kohteeksi. Kulttuuripolitiikantutkimuksen vuosikirja 2016. Sivut: 155–161.

Jakonen, Olli (2015). Kokeileva ja kehittyvä kirjasto. Yleisten kirjastojen kokeilu- ja kehittämishankkeiden valtionavustustoiminnan vaikuttavuus. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore, Helsinki.

Jämsén, Arja & Pyykkönen, Anne (2014). Osallisuuden jäljillä. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, Joensuu.

Jääntti, Heidi (2017). Kulttuuriluotsattujen kokemuksia Tampereella. Merkitykset, vaikutukset ja koettu osallisuus palvelun käyttäjille. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma. Pro gradu -tutkielma.

Jääppinen, Aija (2016). VTS ja visuaalinen lukutaito. Yhdysvaltalaisten käyttäjien näkemyksiä visuaalisesta lukutaidosta ja sen merkityksistä VTS-menetelmän osana. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Opettajankoulutuslaitos. Jyväskylän yliopisto.

Kaitavuori, Kaija (2009). Museo ja yleisö. Teoksessa: Kinanen, Pauliina (toim.) *Museologia tänään*. Suomen museoliiton julkaisuja 57, Helsinki. Sivut: 207–294.

Kalvina, Inga (2004). Searching for the Impacts of Cultural Participation. Teoksessa: Ahponen, Pirkkoliisa & Kangas, Anita (toim.) *Construction of cultural policy*. Minerva, Jyväskylä. Sivut: 41–66.

Kangas, Anita (2002). Euroopan unionin rakennerahastot suomalaisen kulttuurielämän tukijoina. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja*, 30 (4), 375–390.

Kangas, Anita (2004). New clothes for cultural policy. Teoksessa Ahponen, Pirkkoliisa & Kangas, Anita (toim.) *Construction of cultural policy*. Minerva, Jyväskylä. Sivut: 21–39.

Kangas, Anita (2012). Cultural citizenship and local cultural policy. *Proceeding of the ICCPR – the 7th International Conference on Cultural Policy Research, Barcelona, Spain, 9–12 July 2012*.

Kangas, Anita; Jakonen Olli & Havimäki, Sari-Minna (2014). Osallistumista ja aktivointia. *KUULTO-toimintakokeilun matkassa*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2014(11). Opetus- ja kulttuuriministeriö, Helsinki.

Kauppila, Reijo. A. (2007). Ihmisen tapa oppia. Johdatus sosiokonstruktivistiseen oppimiskäsitykseen. PS-kustannus, Jyväskylä.

Kawashima, Nobuko (2006). Audience development and social inclusion in Britain. *International Journal of Cultural Policy* 12:1, 55–72.

Kettunen, Pekka (2016). Näkökulmia kulttuuripolitiikan vaikuttavuuteen. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen työpapereita 1.

Kiilakoski, Tomi; Nivala, Elina; Ryyänen, Aimo; Gretschel, Anu; Matthies, Aila- Leena; Mäntylä, Niina; Gellin, Maija; Jokinen, Kimmo & Lundbom, Pii (2012). *Demokratiaremontin työkaluja*. Teoksessa Gretschel, Aanu & Kiilakoski, Tomi (toim.), *Demokratiapoliittinen*. Lasten ja nuorten kunta

2010-luvun alussa. Julkaisuja 118. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Helsinki. Sivut: 249–272.

Koski, Anna-Kaisa (2012). Olipa kerran yhteisö, tilanne ja taide. Teoksessa: Riikka Haapalainen (toim.) Monensuuntaista liikettä. Tekstejä kuratoinnin ja näyttelypedagogiikan ympäriltä. Aalto-yliopiston julkaisusarja TMA. Aalto-yliopisto, Taiteen ja suunnittelun korkeakoulu, Helsinki.

Kuusi, Pekka (1961). 60-luvun sosiaalipolitiikka. WSOY, Porvoo.

Lane, Jan-Erik (2000). *New Public Management*. Routledge, London; New York.

Lehikoinen, Kai & Vanhanen, Elise (2007). Taide ja hyvinvointi. Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen. Taideyliopisto Cerada. ArtsEqual. Nord Print.

Matthies, Aila-Leena (2013). Osallistuminen ja palvelut. Julkaisussa: Matthies, Aila-Leena & Rantamäki, Niina (toim.) Hyvinvointitalkoot – Miten kuntalaisten osallistuminen tukee palveluita. Hyvinvointipalvelujen kehittäminen kansalaisosallistumisen ja yhteisöllisyyden pohjalta maaseudulla. Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius & KAMPA-hanke, Kokkola. <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/40925/978-951-39-5077-4.pdf?sequence=1>

(Luettu: 31.1.2017)

Nousiainen, Marko (2017). Selvitys kulttuuri-, liikunta- ja ympäristöluotsitoiminnasta Suomessa. Tampereen kaupunki/kulttuurikasvatyüksikkö TAITE & Kulttuurisen vanhus- ja seniorityön kansallinen verkosto, AILI.

Ollila, Eeva & Koivusalo, Meri (2009). Hyvinvointipalvelusta liiketoiminnaksi – terveydenhuollon parantamisen tärkeät valinnat. Teoksessa: Meri Koivusalo, Eeva Ollila & Anna Alanko (toim.) Kansalaisesta kuluttajaksi – markkinat ja muutos terveydenhuollossa. Helsinki: Gaudeamus. Sivut: 21–47.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2013). Museoiden, teattereiden ja orkestereiden valtiosuusjärjestelmän kehittäminen. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2013:11, Helsinki.

Paloniemi, Susanna & Collin, Kaija (2010). Mitä ihmettä on kollektiivinen etnografia? Kokemuksia organisaatiotutkimuksesta. Teoksessa: Juhani Aaltoa & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. WS Bookwell Oy, Juva. Sivut: 204–221.

Peltola, Leena (2015). Aloittelijoiden ja asiantuntijoiden taidetta. Visual thinking strategies -menetelmän taustalla vaikuttavien taide- ja oppimiskäsitysten tarkastelua. Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu. Taiteen laitos. Kuvataidekasvatuksen muuntokoulutus. Pro gradu -tutkielma.

Pirnes, Esa & Tiihonen, Arto (2010). Hyvinvointia liikunnasta ja kulttuurista. Käsitteiden, kokemusten ja vastuiden uusia tulkintoja. Katsaukset. Kasvatus & Aika, 4(2), 203–235.

Prusskijn Christa (2014). Visuaalinen lukutaito on avain maailmaan. Prusskij, Christa & Salmio, Tiina (toim.) Kuvientarinat. Artikkeleita ja tehtäviä lapsen oikeuksien näkökulmasta. Plan Suomi Säätiö. Lönnberg, Helsinki. Sivut: 7–11.

Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno (2013). Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Julkaisussa: Era, Taina (toim.) Osallisuus – oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Jyväskylä. Sivut: 12–34.

Rauhala, Hilikka (2017). Taide, kieli ja kotoutuminen: keskusteleva kuvan tarkastelu aikuisten maahanmuuttajien kielenoppimisen tukena. Jyväskylän yliopisto. Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos. Kulttuuriympäristön tutkimuksen maisteriohjelma, taidekasvatus. Pro gradu -tutkielma.

Rauste-von Wright, Marjaliisa; von Wright, Johan & Soini Tiina (2003). Oppiminen ja koulutus. WSOY, Helsinki.

Ruuskanen, Petri (2002). Sosiaalinen pääoma hyvinvointipoliittisessa keskustelussa. Teoksessa Petri Ruuskanen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu.

Ryti, Helena (2016). Yleisötyö museoissa – häiriö vai lisäarvo? Teoksessa: Taiteilija kehittäjänä – taiteelliset interventiot työssä. (toim.) Lehikoinen, Kai; Pässilä, Anne; Martin, Mari & Pulkki, Maiju. Kokos julkaisuja 1/2016. Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu, Helsinki. Sivut: 85 – 99.

Salo, Ulla-Maija (2007). Etnografinen kirjoittaminen. Teoksessa: Etnografia metodologiana – lähtökohtana koulutuksen tutkimus. (toim.) Lappalainen, Sirpa; Hynninen, Pirkko; Kankkunen, Tarja; Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja. Vastapaino, Tampere. Sivut: 227 – 246.

Savolainen, Pirjo (1991). Kvalitatiiviset tutkimustavat suomalaisessa kasvatustieteessä. Aikakauskirja Kasvatus 22(5–6), 451-458.

Seirala, Viivi (2012). Eläköön taidekasvatus! Suomen Kuntaliitto, Helsinki.

Siisiäinen, Martti (2010). Osallistumisen ongelma. Kansalaisyhteiskunta, 1 (1), 8-40. Jyväskylän Yliopiston julkaisuarkisto.

Simelius, Rami (2017). Kultivoiva sosiaalisuus. Tutkimus yhdessäolon vaikutuksista suomalaisten kulttuurin kuluttamisen muotoihin. Turun yliopisto. Sosiaalitieteiden laitos. Taloussosiologia. Pro gradu -tutkielma.

Särkelä-Kukko, Mona (2014). Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Mistä puhumme, kun puhumme osallisuudesta? Teoksessa: Jämsén, Arja & Pyykkönen, Anne (toim.) Osallisuuden jäljillä Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, Joensuu. Sivut: 34–49.

Stevenson, David (2013). What's the problem again? The problematisation of cultural participation in Scottish cultural policy. *Cultural Trends*, 22 (2), 77–85.

Stevenson, David; Balling, Gitte & Kann-Rasmussen, Nanna (2015). Cultural participation in Europe: shared problem or shared problematisation? *International Journal of Cultural Policy*, 23(1), 89–106.

Thomson, Patricia (2014). Field. Teoksessa: Grenfell, Michael (toim.) *Pierre Bourdieu: Key Concepts*. ProQuest Ebook Central, Acumen.

Tomka, Goran (2013). Reconceptualizing cultural participation in Europe: Grey literature review. *Cultural Trends*, 22 (3–4), 259–264.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009). Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Gummerrus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Turner, Byran S. (2001). Outline of a General Theory of Cultural Citizenship. Teoksessa Nicholas Stevenson (toim.) *Culture and Citizenship*. SAGE Publications Ltd., London. Sivut: 36–80.

UNESCO (2012). Measuring Cultural Participation. 2009 Framework for Cultural Statistics Handbook No2. UNESCO Institute for Statistics, Montreal. <http://www.uis.unesco.org/culture/Documents/fcs-handbook-2-cultural-participation-en.pdf> (Luettu: 7.4.2017)

Virolainen, Jutta (2015a). Kulttuuriosallistumisen muuttuvat merkitykset. Katsaus taiteeseen ja kulttuuriin osallistumiseen, osallisuuteen ja osallistumattomuuteen. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö Cuporen verkkojulkaisuja 26. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö, Helsinki.

Virolainen, Jutta (2015b). Kulttuuripoliittinen näkökulma osallistumiseen. Teoksessa: Lindholm, A. (toim.) Ei-kävijästä osalliseksi - Osallistuminen, osallistaminen ja osallisuus kulttuurialalla. Humanistinen ammattikorkeakoulu, Helsinki. Sivut: 54–61.

Wallenius-Korkalo, Sandra (2011). Taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia ja vaikuttavuutta. Teoksessa: Anu-Liisa Rönkä; Kuhanen, Ilkka; Liski, Minna; Niemeläinen, Saara & Rantala Pälvi (toim.) Taide käy työssä – Taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisöissä, Lahden ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja C, osa 75. Lahden ammattikorkeakoulu, Lahti. Sivut: 48–54.

Yenawine, Philip (2013). Visual Thinking Strategies. Using Art to Deepen Learning Across School Disciplines. Harvard Education Press, Cambridge.

Internetlähteet

Jyväskylän taidemuseon näyttelysivusto: <http://www.tuhattulkintaa.fi/> (Luettu: 6.6.2017)

VTS-home -sivusto: <https://vtshome.org/research/> (Luettu: 20.9.2017)

Yenawine, Philip (1997). Overview of Aesthetic Development. <https://vtshome.org/aesthetic-development/> (Luettu: 20.9.2017)

Julkaisematon aineisto

Itkonen Satu (2016) Keskusteleva kuvan tarkastelu eli VTS-menetelmä. Julkaisematon luentomateriaali. Jyväskylä 2016.

LIITE 1: Kokemuksia VTS -menetelmästä -kyselyrunko

Taustatiedot

1. Ikä / Age

2. Sukupuoli / Gender

Ole hyvä ja valitse...

3. Ylin suorittamasi koulutusaste / What is the highest degree or level of school you have completed?

4. Valitse ryhmä tai ryhmät joihin kuuluit / Choose the group or groups you were part of

Kulttuuriluotsit

Opiskelijat / Students

Taidemuseon työntekijät ja harjoittelijat /Jyväskylä Art Museum employees and trainees

5. Montako kertaa osallistuit tulkintojen tekemiseen? / How many times did you participate in making

interpretations?

1

2

3

4

5

Useammin / More

6. Vapaa-ajallani käyn museoissa / In my free time I visit museums

En koskaan / Never

Silloin tällöin / Every now and then

Melko usein / Quite often

Erittäin usein / Very often

7. Oletko aikaisemmin osallistunut Jyväskylän taidemuseon toimintaan ja tapahtumiin? / Have you participated

in Jyväskylä Art Museum's activities and events before?

En koskaan / Never

Silloin tällöin / Every now and then

Melko usein / Quite often

Erittäin usein / Very often

8. Mihin toimintaan olet osallistunut? / In what activities have you participated?

9. Mistä kuudit mahdollisuudesta osallistua tulkintojen tekemiseen? / Where did you hear about the opportunity to participate in making interpretations?

10. Miksi päätit osallistua tulkintojen tekemiseen? / Why did you choose to take part in making interpretations?

VTS - Menetelmän omaksuminen

11. VTS-menetelmä oli minulle / For me VTS was

Uusi menetelmä / A new method

Entuudestaan tuttu / Already a familiar method

12. Oletko myös itse harjoitellut olemaan VTS-fasilitaattori (ohjaaja)? / Have you also practiced to be a VTS facilitator yourself?

Kyllä, tämän projektin puitteissa / Yes, in this project

Kyllä, muussa yhteydessä / Yes, in another context

En / No

13. Koin, että VTS keskustelun periaatteiden omaksuminen oli... / In my experience adopting VTS principles was...

Erittäin helppoa / Very Easy

Helppoa / Easy

Ei helppoa eikä vaikeaa / Not easy nor difficult

Hankalaa / Difficult

Erittäin hankalaa / Very difficult

14. Koin, että ohjaaja esitteli hyvin, mistä menetelmässä on kyse. / In my experience the instructor explained well what the method was about.

Erittäin paljon / Very much

Paljon / Much

Kohtalaisesti / Moderately

Vähän / A little bit

Ei yhtään / Not at all

15. Millainen käsitys sinulle jäi VTS:stä menetelmänä? / What kind of impression did you get about VTS as a method?

Vuorovaikutus

16. Koin, että minun oli helppo osallistua ryhmäkeskusteluun. / I felt it was easy for me to take part in the group discussion.

Erittäin paljon / Very much

Paljon / Much

Kohtalaisesti / Moderately

Vähän / A little bit

Ei yhtään / Not at all

17. Koin, että minulla oli annettavaa teosten tulkintaan. / I felt I had something to give to the interpretation of the work

Erittäin paljon / Very much

Paljon / Much

Kohtalaisesti / Moderately

Vähän / A little bit

Ei yhtään / Not at all

18. Koin, että tulin kuulluksi. / I felt I was heard.

Erittäin paljon / Very much

Paljon / Much

Kohtalaisesti / Moderately

Vähän / A little bit

Ei yhtään / Not at all

19. Koin, että muiden näkemysten kuuleminen auttoi minua ymmärtämään teoksista enemmän. / I felt that hearing different points of views helped me understand the works better.

Erittäin paljon / Very much

Paljon / Much

Kohtalaisesti / Moderately

Vähän / A little bit

Ei yhtään / Not at all

20. Mitä ajatuksia ryhmäkeskustelutilanne sinussa herätti? / What did you think about the group discussion session?

21. Miten kuvailisit kokemuksiasi VTS-menetelmästä? / How would you describe your VTS experience?

Näyttelykokemus

22. Koitko, että sait Sata vuotta, tuhat tulkintaa -näyttelyn teoksista laajemman käsityksen VTS-tulkintojen myötä? / Did the VTS interpretations help you get a wider impression of the works of the "One Hundred Years, A Thousand Meanings" exhibition?

Erittäin paljon / Very much

Paljon / Much

Kohtalaisesti / Moderately

Vähän / A little bit

Ei yhtään / Not at all

23. Koitko, että pystyit VTS-menetelmän avulla luomaan teoksiin henkilökohtaisen suhteen? / Did you feel that by VTS you were able to create a personal relationship with the works?

Erittäin paljon / Very much

Paljon / Much

Kohtalaisesti / Moderately

Vähän / A little bit

Ei yhtään / Not at all

24. Olen ajatellut tulkitsemiamme teoksia jälkeinpäin /Afterwards I have been thinking about the works we interpreted

Erittäin paljon / Very much

Paljon / Much

Kohtalaisesti / Moderately

Vähän / A little bit

Ei yhtään / Not at all

25. Onko VTS-menetelmän oppiminen muuttanut asennettasi kuvataiteen tarkasteluun? Miten? / Has learning the VTS method changed your outlook on observing visual arts? How?

Oppiminen

26. Koin, että VTS:n myötä opin käyttökelpoisen tavan katsella taidetta. / I feel that along VTS I learned a

practical way to look at art.

Erittäin paljon / Very much

Paljon / Much

Kohtalaisesti / Moderately

Vähän / A little bit

Ei yhtään / Not at all

27. Koin, että VTS-menetelmä antoi minulle välineitä tarkastella taidetta itsenäisesti. / I feel that VTS gave me tools to observe art independently.

Erittäin paljon / Very much

Paljon / Much

Kohtalaisesti / Moderately

Vähän / A little bit

Ei yhtään / Not at all

28. Koin, että nämä välineet voisivat olla minulle käyttökelpoisia jatkossa. / I feel these tools could be useful for me in future.

Erittäin paljon / Very much

Paljon / Much

Kohtalaisesti / Moderately

Vähän / A little bit

Ei yhtään / Not at all

Missä? / Where?

29. Mikä oli mielestäsi tärkein aisa minkä opit VTS-menetelmän myötä? Miksi? / What do you think was the most important thing you learned from VTS? Why?

30. Nähdessäni taidetta olen alkanut kysyä itseltäni ”mitä tässä teoksessa on meneillään?” / When I see art I have started to ask myself "what is going on in this picture?"

Erittäin usein / Very often

Melko usein / Quite often

Silloin tällöin / Every now and then

En koskaan / Never

VTS - käyttö jatkossa

31. Olen kiinnostunut jatkossa käyttämään VTS-menetelmän periaatteita katsoessani taidetta. / I am interested in using the principles of VTS in future when I see art.

Erittäin paljon / Very much

Paljon / Much

Kohtalaisesti / Moderately

Vähän / A little bit

Ei yhtään / Not at all

32. Koen, että mennessäni esimerkiksi taidenäyttelyyn minulla on VTS:n ansiosta välineitä tarkastella teoksia, vaikka en tietäisi niistä entuudestaan mitään. / I feel that because of VTS I have tools to look at works of art I don't know anything about, for example when I go to an art exhibition.

Erittäin paljon / Very much

Paljon / Much

Kohtalaisesti / Moderately

Vähän / A little bit

Ei yhtään / Not at all

33. Koen, että VTS-menetelmään tutustuminen on lisännyt kiinnostustani taidetta ja taidenäyttelyitä kohtaan. / I feel that getting to know VTS has increased my interest in art and art exhibitions.

Erittäin paljon / Very much

Paljon / Much

Kohtalaisesti / Moderately

Vähän / A little bit

Ei yhtään / Not at all

34. Koen, että VTS:n ansiosta minun on nyt helpompi mennä taidemuseoon katsomaan taidetta. / I feel that because of VTS it is now easier for me to visit an art museum.

Erittäin paljon / Very much

Paljon / Much

Kohtalaisesti / Moderately

Vähän / A little bit

Ei yhtään / Not at all

35. Mikä oli mielestäsi parasta VTS-menetelmässä? / What do you think was best in VTS?

36. Entä huonointa? / What was worst?

37. Haluatko vielä sanoa jotain VTS-menetelmästä tai kokemuksistasi tulkintojen tekemisistä?
/ Finally, do you want to say something about VTS or about your experiences of making the interpretations?